

דוח מסכם: תוכנית 'לשם שינוי'

עבור: ג'וינט ישראל אשלים, משרד החינוך, אלווין ישראל, משרד הרווחה
והשירותים החברתיים ומרכז השלטון המקומי

כתיבה: הילה רונן דבי

עריכה: יוסי פריאר-דרור ולירית גרובר.

תודות לפרופ' שירלי ורנר וד"ר איתי גרינשפן מבית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים על ליווי וייעוץ למחקר.

תודה להילה רימון-גרינשפן על ריכוז הפרויקט בשלביו הראשונים ועל ייעוץ וליווי בשלבים אחרים.

חברת משב מחקר יישומי

חיל נשים 5, ירושלים,

טלפון: 02-6446415

פקס: 053-7979766

אתר: www.mashav-research.com

מייל לפניות: info@mashav-research.com

זלטה סוּחִינִין, ציירת צעירה, עבודותיה עוסקות בעיקר בקומיקס, מחוברת לעולם הספרות ושואבת ממנו השראה.

לעבודות נוספות שלה <https://www.instagram.com/matildagothika/>

תוכן עניינים

5	תקציר מנהלות
9	סקירת ספרות
13	מבוא
13	רקע ורציונל להקמת התוכנית
14	מטרות התוכנית
15	מודל העבודה
16	עקרונות מנחים
17	מטרות ההערכה
18	שיטה
20	ממצאים
20	מובילות רשותיות ומפקחות ארציות
30	צוות חינוכי
43	רכזי התנדבות בארגון
54	בני נוער עם מוגבלות
61	הורים לבני נוער עם מוגבלות
68	בני נוער ללא מוגבלות
72	סיכום: ממצאים, מסקנות והמלצות
78	רשימת מקורות
82	נספחים
82	נספח א: טופס תיאור ההתנדבות
85	נספח ב: שאלון התאמת תפקיד ההתנדבות ומוקד הפעילות
89	נספח ג: שאלון איכות, תרומה ושביעות רצון מההתנדבות

תקציר מנהלות

מטרות תוכנית 'לשם שינוי': תכנית 'לשם שינוי' פועלת החל משנת תשע"ו במטרה להביא להשתלבות של בני נוער עם מוגבלות בהתנדבות משמעותית שמותאמת לצרכיהם ומאפשרת להם למצות את יכולותיהם. 'לשם שינוי' פועלת ליישום מיטבי של תכנית משרד החינוך "התפתחות אישית ומעורבות חברתית" בקרב תלמידים עם מוגבלות. מטרות נוספות של תכנית 'לשם שינוי' הן חינוך להתנדבות בקרב נוער עם מוגבלות, צמצום חסמים והרחבת האפשרויות להתנדבות עבור אוכלוסייה זו, פיתוח ידע וכלים בתחום וגיבוש תורת עבודה, פיתוח תוכניות התנדבות מותאמות ושינוי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות בקרב כלל האוכלוסייה.

מודל העבודה: מודל העבודה השלם גובש בשנת 2018. המודל כולל שלושה שלבים: 1. טרם ההתנדבות – הכנה, התאמה וקליטה. 2. לאורך הדרך – ליווי, עיבוד ושימור. 3. לקראת סיום – הוקרה וסיום.

מטרות המחקר המלווה: המחקר המלווה ליווה את התוכנית במשך שלוש שנים, 2016-2019. במהלך שנים אלה התגבשה והתבהרה ההתערבות, והוחלט לבנות אותה באופן מודולרי שמאפשר לכל מעוניין להתאים את החלקים השונים לצרכיו ולאופי המסגרת והתפקיד שלו. לאור זאת לא הייתה התערבות אחת אחידה, קוהרנטית וברורה שניתן היה להעמיד למבחן אמפירי בהתאם לתוכנית המחקר ולמטרות המחקר המקוריות.

- דוח זה מתייחס להערכה שבוצעה לתוכנית בסוף תקופת הפיילוט. מטרות הערכה זו:
- לספק הבנה מעמיקה לגבי הגורמים העיקריים המקדמים ו/או מעכבים התנדבות ומעורבות חברתית משמעותית של בני נוער עם מוגבלות.
 - להעריך את שביעות הרצון של בני נוער עם מוגבלות מההתנדבות, מהתפקיד ומהארגון.
 - להעריך את שביעות הרצון של מוקדי הפעילות מהשתלבותם בארגון של מתנדבים שהם בני נוער עם מוגבלות.
 - להעריך את התרומה של התוכנית וההתערבות לתחושת המסוגלות ולתחושת המשמעות.
 - לספק מסקנות והמלצות ישימות אשר יסייעו להרחבה והטמעה מיטבית של שיטת ההתערבות.
- שיטה: דגימה - אופן וייצוגיות הדגימה, כיוון שמודל העבודה לא הופעל כמכלול אלא הוצע כמבנה מודולרי גמיש ונבחרו בכל מקום מרכיבים מסוימים שלא תמיד זוהו כהתערבות מלאה, הנדגמים נבחרו בשיתוף עם צוות התוכנית כאשר הקו המנחה הוא נדגמים שיוכלו: א. לזהות ולבודד את ההתערבות. ב. יוכלו לספק מקסימום אינפורמציה. גודל הדגימה, בוצעו 24 ראיונות. 5 ראיונות עם בני נוער עם מוגבלות. 5 ראיונות עם מובילות רשותיות. 5 ראיונות עם צוות חינוכי. 4 ראיונות עם רכזי התנדבות בארגונים. 3 ראיונות עם הורים לבני נוער עם מוגבלות. 2 ראיונות עם בני נוער ללא מוגבלות.

כלים - כלי ראיון מובנה. גרסאות מותאמות למרואיינים השונים. תחומים שנשאלו בכלי הראיון: מאפייני הארגון, מאפייני התפקיד בהתנדבות, הכנה להתנדבות, ליווי במהלך ההתנדבות, חיבור ושילוב חברתי, תחושת הנאה ועמידה בציפיות, תרומה ומשמעות, אתגרים וקשיים, גורמים מקדמים וגורמים מעכבים, תרומה וייחודיות התוכנית, שינוי בעמדות ותפיסות.

הליך - הראיונות עם בני הנוער עם מוגבלות בוצעו פנים אל פנים. הראיונות עם שאר המרואיינים בוצעו בחלקם פנים אל פנים ובחלקם באופן טלפוני.

ניתוחי תוכן - על הראיונות בוצעו ניתוחי תוכן. ניתוחי התוכן, על אף החפיפה בחלק מהתחומים בכלי הראיון, מוצגים בחלוקה לסוגי המרואיינים ולא בחלוקה לתחומים, הסיבות לכך הן: א. חשיבות הבנת הדברים מתוך הפרספקטיבות השונות - בעיקר מבחינת ההשלכות היישומיות. ב. על אף החפיפה בתחומים בפועל הראיונות קיבלו כיוונים שונים. יחד עם זאת, אינטגרציה של כלל הדברים העולים מהראיונות מופיעים בפרק 'סיכום: ממצאים מסקנות והמלצות'.

ממצאים ומסקנות

שינוי תפיסות ועמדות - ניכר כי התוכנית "לשם שינוי" תרמה לשינוי בתפיסות ובעמדות של מגוון השחקנים המעורבים, החל מבעלי תפקידים ברשויות המקומיות, דרך צוותי החינוך ורכזי התנדבות וכלה בנוער ללא מוגבלות והקהילה סביבם, שנחשפו לתוכנית ולמרכיביה. נראה כי המפגש הישיר עם בני נוער עם מוגבלות כחלק מהתוכנית השפיע טוב יותר מכל הסבר או הדרכה לבעלי תפקידים ולבני הנוער המעורבים.

יחד עם זאת, וכפי שגם ציינו מנהלי התוכנית, תפיסות ועמדות מקובעות של מגוון גורמים (בעלי תפקידים ברשויות המקומיות, צוותי חינוך, מקומות התנדבות וכו') בנוגע ליכולותיהם של בני נוער עם מוגבלות, מהוות חסם להתנדבות של נוער זה. למעשה אלו קשורים באלו, יש צורך בתפיסות ובעמדות שיאפשרו ויפתחו את הדלת להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות וכאשר ההתנדבות תצא לפועל, היא תשפיע על תפיסות ועמדות של אנשים נוספים.

גיוס, רתימה ומחויבות - מסתמן כי אחד האתגרים המשמעותיים שניצבו, הן בפני המובילות הרשותיות והן בפני המפקחות הארציות במשרד החינוך, הוא רתימת שותפים וגורמים נוספים (בין אם ברמת הרשויות ומטה ובין אם ברמת צוותי החינוך והתלמידים) לקידום התוכנית, ביסוסה והרחבתה. כמו כן, אחת מן המובילות הרשותיות ציינה את המשמעות והחשיבות הרבה שיש לרתימת ראש הרשות לקידום התוכנית. בדומה לכך, ציינו מנהלי התוכנית כי חסרה להם מחויבות של גורמים מובילים בכל רמה וכי גם במקומות בהם לא היה קושי לגייס, האתגרים היו חוסר הפניות, אי-הקצאת תקנים לבעלי תפקידים ברמות השונות לשם קידום התוכנית והעובדה שהתוכנית "לשם שינוי" לא תמיד הייתה במקום משמעותי בסדר העדיפויות של הגורמים ובעלי התפקידים בכל רמה (ממשרדי הממשלה, רשויות ועד רמת ביה"ס וכיו"ב).

הכנה, הכשרה וכלים – ניכר כי ההכנה, ההכשרה והכלים שקיבלו המובילות הרשותיות ורכזי ההתנדבות במסגרת התוכנית היו משמעותיים וחיוניים לעבודתם ותרמו להצלחת התוכנית. כמו כן, עלה בבירור כי ישנה חשיבות רבה להכנה, הכשרה והסברים לפני תחילת פעילות ההתנדבות, הן לבני נוער עם מוגבלות, הן לבני נוער ללא מוגבלות ואף למוטבי ההתנדבות וכי במקרים בהם הייתה הכנה טובה ומספקת, היה לכך ערך רב להצלחת התוכנית. בארגון / מקום בו לא הייתה הכנה והכשרה מספקת, היווה הדבר קושי ומכשול. נראה כי ההכנה וההכשרה במסגרת התוכנית "לשם שינוי" היא רכיב מרכזי וחיוני בתוכנית.

תרומת התוכנית לבני נוער עם מוגבלות – ניכר כי השתתפות בפעילות ההתנדבות היא חוויה חיובית ומשמעותית עבור בני נוער עם מוגבלות וכי הם נתרמים ממנה במגוון אופנים: פיתוח וחיזוק תחושת המסוגלות, חווית הצלחה, הנאה, תחושת סיפוק וערך, שייכות והעצמה, התפתחות והתקדמות ברמה האישית והחברתית. יחד עם זאת, אחד החסמים להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות הוא ביטחון עצמי נמוך ודימוי עצמי נמוך.

אווירה בהתנדבות ורצון להמשיך בה – הן בני נוער עם מוגבלות והן בני נוער ללא מוגבלות העידו כי האווירה במסגרת ההתנדבות הייתה טובה, אוהדת ומכבדת. כמו כן, בני הנוער, עם וללא מוגבלות, הביעו רצון להמשיך להתנדב באותם המקומות, גם לאחר השלמת הנדרש במסגרת תוכנית המעורבות החברתית. נתונים אלו, כפי הנראה, מעידים על הצלחת התוכנית "לשם שינוי", בין השאר, בהיבטים של התאמה ושיבוץ מיטבי של בני הנוער להתנדבות, כמו גם, ליווי וניהול פעילות ההתנדבות בצורה נכונה וטובה ע"י הצוותים החינוכיים ורכזי ההתנדבות (או המנהלים בארגון). עוד עלה בהקשר להתאמה ולשיבוץ, כי כאשר מתקיימים בחירה של בני הנוער, שיתופם וקשב לרצונותיהם, באשר לפעילות ההתנדבות, גוברים סיכויי ההצלחה של הפעילות ההתנדבותית. נראה כי התאמה ושיבוץ מיטבי של בני הנוער להתנדבות, תוך שיתופם וקשב לרצונותיהם, מהווים גורם בסיסי וקריטי להצלחת התוכנית. שונות בין רשויות הפיילוט – ניכר כי קיימת שונות בין רשויות הפיילוט בהקשר להנעת תהליכים משמעותיים במסגרת התוכנית "לשם שינוי". נקודה זו עלתה גם ע"י מנהלי התוכנית שצינו כי הייתה שונות מאד גדולה בין רשויות הפיילוט מבחינת מבנה ארגוני, חלוקת סמכויות, פוליטיקה פנימית ומשתנים נוספים המקשים על השימוש במודל עבודה אחיד.

הנגשה – מסתמן כי לעיתים, הן בעלי התפקידים השונים והן בני נוער עם מוגבלות, ניצבו בפני קשיים וחסמים שעיקרם הוא הנגשה. בהקשר לכך צוין האתגר שבהתאמת והנגשת מקומות התנדבות לנוער עם מוגבלות, קושי בגיוס והשגת תקציבים לטובת העניין (כולל תקציבים להסעות וכיו"ב), כמו גם, מצבים של ציוד חסר. בהיבט זה ציינו מנהלי התוכנית כי השקיעו לא מעט במטרה לקדם שינוי תפיסתי והבנה שהרבה התאמות אינן דורשות כסף או זמן אלא גישה – בירור עם המתנדב מהם התנאים להם

הוא זקוק כדי לתפקד בצורה מיטבית ומה הדברים שמפריעים או עלולים להפריע לו. ברוב המקרים, ציינו מנהלי התוכנית, אין צורך בהתאמות פיזיות משמעותיות במקום ההתנדבות (כדוגמת רמפה).

מיתוג ובידול – מסתמן כי קיימת אי-בהירות מסוימת, בקרב חלק מבעלי התפקידים בשטח, בנוגע לתפקידה ומקומה של התוכנית "לשם שינוי", כמו גם, חוסר הבחנה בין התנדבות במסגרת "לשם שינוי" לבין התנדבות של נוער עם מוגבלות במסגרת אחרת. גם מנהלי התוכנית התייחסו לסוגיות אלו וציינו כי, מיתוג התוכנית "לשם שינוי" יצר תפיסה בקרב הגורמים בשטח כי מדובר בתוכנית מבודלת ונפרדת מהתוכנית להתפתחות אישית ומעורבות חברתית במשרד החינוך והקשר של התוכנית למשרד החינוך לא היה ברור. עוד טענו מנהלי התוכנית כי צריך היה שמשרד החינוך יבהיר למי התוכנית שייכת, יחדד מה המקום של התוכנית "לשם שינוי" בתוך הקיים ומהן מטרותיה והערך המוסף שלה. המיתוג, תפיסת התוכנית כמבדלת ואי-הבהירות סביבה, הסבירו מנהלי התוכנית, יצרו בחלק מהמקומות התנגדויות לתוכנית שהשפיעו עליה עד לסוף תקופת הפיילוט.

המלצות

לנוכח חשיבותה, השפעתה ותרומתה של התוכנית בהיבט של שינוי עמדות ותפיסות, מומלץ להמשיך לעשות שימוש בתשתית שיצרה התוכנית ולהשקיע בהפצתה לקהלי יעד נוספים ובהיקף גדול יותר מכפי שהיה בתקופת הפיילוט. כמו כן, יש להמשיך ולעמול על שינוי תפיסות ועמדות של מגוון הגורמים (בין אם באמצעות סיפורי הצלחה, מחקרים וכיו"ב) על מנת שאלו "יפתחו את הדלת" להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות.

יש לחתור להכנסת נושא ההתנדבות של נוער עם מוגבלות לסדר העדיפויות של הגורמים השונים, ולגבות את שינוי סדרי העדיפויות בהקצאת תקנים בהתאם, ובפניות של בעלי תפקידים ברמות השונות לקידום הנושא.

ההכשרה, ההכנה והכלים המקצועיים הנם רכיב מרכזי ומשמעותי ביותר בהצלחה של התוכנית ואסור להתפשר עליו, גם במידה וישנם אילוצים ב"שטח".

מומלץ להמשיך ולהשקיע בהתאמה ושיבוץ מיטבי של בני הנוער להתנדבות, תוך הקפדה ללא פשרות על אפשרות הבחירה של בני הנוער, שיתופם וקשב לרצונותיהם, באשר למקום ופעילות ההתנדבות.

מומלץ לחתור למצב בו בכל רשות מוגדר בעל תפקיד האמון על טיפול וקידום התחום כחלק מתפקידו ומוגדרת חלקיות המשרה / תקן המוקצה לכך.

מומלץ להמשיך ולהשקיע בקידום שינוי תפיסתי והבנה שחלק מן ההתאמות אינן דורשות כסף אלא גישה ויחד עם זאת, ייתכן וכדאי להקצות יותר משאבים ותקציבים לעניין, במטרה להקל, לפחות בחלק מן המקרים, ובוודאי בסיטואציות בהן נדרש מימון להסעה, על הגורמים המקדמים התנדבות של בני נוער עם מוגבלות.

מומלץ להקפיד על בהירות סביב התוכנית, מקומה במסגרת הקיים, מטרותיה והערך המוסף שלה, לטובת כל בעלי התפקידים בשטח, ברשויות המקומיות ובכל דרג רלוונטי אחר.

סקירת ספרות

סקירת הספרות כוללת התייחסות לנושאים הבאים: הגדרה של מהי התנדבות, המוטיבציה להתנדבות וחשיבותה עבור המתנדב באופן כללי, חשיבות ההתנדבות עבור אנשים עם מוגבלויות באופן ספציפי יותר, ופירוט הידע אודות הזדמנויות וחסמים להתנדבותם של בני נוער עם מוגבלות.

התנדבות וחשיבותה

התנדבות היא אקט של מעורבות חברתית בה אדם מתחייב לעזור לאחרים ואשר יש בה מרכיב של נתינה מתוך בחירה והשקעה אישית של זמן ומאמץ על ידי המתנדב (Clary, Snyder & Stukas, 1996; Hall & Wilton, 2011; Wilson, 2012). חוקר ההתנדבות החשוב ג'ון וילסון (Wilson, 2000, 2012) מזהה את ההתנדבות כאחת מתוך מגוון של התנהגויות פרו-חברתיות (prosocial behavior) המסייעות לאחר ומתאפיינת במחויבות גבוהה ומתוכננת של הנותן, מעבר לעזרה ספונטנית, למשל לחבר או בן-משפחה. חוקרים אחרים כגון קוליק (2006) מדגישים את אלמנט הבחירה בפעולת ההתנדבות, כאשר מוטיב מרכזי הוא פעולה ללא ציפייה לתגמול כלכלי מתוך גישה של אחריות חברתית.

מעבר לתפיסה של ההתנדבות כאפיק לתיעול זמן פנוי, להתנדבות יש חשיבות במספר רמות שונות: עבור הארגון בו מתקיימת ההתנדבות, עבור המתנדב הנהנה מתגמולים נפשיים ופיזיים כאחד, ועבור החברה הרחבה (Lindsay, 2015). ברמת הארגון, התנדבות מאפשרת מיקסום של משאבי הארגון בזמן שהארגון פועל להשגת מטרותיו (Darling & Stavole, 1992). עבור המתנדב, מחקרים מצביעים על מוטיבציה להתנדבות (Clary et al., 1998) ועל תגמולים פסיכו-סוציאליים, רגשיים ופיזיים כגון שיפור באיכות החיים (Stukas et al., 2016) שינוי בעמדות (Moore & Allen, 1996), שיפור בתפיסה העצמית והזהות העצמית של הפרט (Primavera, 1999), תחושה של מחויבות חברתית (Primavera, 1999) ותחושת משמעות בחיים (Weinstein, Xie, & Cleanthous, 1995).

עוד נמצא כי התנדבות תורמת לתחושה מעצימה לאור היכולת לתרום לסביבה והתחושה של נתינה לקהילה (פישר, 1999; Itzhaky, & Schwartz, 1998) והעצמה אישית בהיבט פסיכולוגי של תפיסת יכולת, מסוגלות אישית, תחושת אחריות וחווית הצלחה בעקבות ההתנדבות (הדר, 2010; קוליק, 2006). ניכר כי ההתנדבות, אם כן, היא כלי מרכזי להעצמה והגשמה אישית.

היבט לא פחות חשוב להתנדבות הוא הניסיון הכמו-תעסוקתי והמקצועי שהיא מעניקה למתנדב, בעיקר עבור בני נוער. (Porterfield, & Winkler, 2007) התנדבות המתקיימת לאורך זמן דורשת מחויבות מצד המתנדב והתנהגות והתנהלות מקצועית בסביבת ההתנדבות (Haski-Leventhal & Bar-Gal, 2008) ובנוסף, לעיתים קרובות יש צורך בהכשרה או ברכישת כלים בתחום ההתנדבות, או רכישת הכלים, הידע והניסיון מתקיימים תוך כדי תקופת ההתנדבות. במילים אחרות, חווית ההתנדבות מדמה באופייה להתנהלות תעסוקתית ויש לה חשיבות בהכנה של בני נוער ואנשים צעירים להשתלבות בשוק העבודה (Nichols, & Ralston, 2011). יתרה מכך, מחקרים בינלאומיים מצאו שכיום ישנה חשיבות רבה להופעה של ניסיון התנדבותי בקורות החיים של בני נוער ואנשים צעירים בעת קבלתם ללימודים גבוהים ו/או מקומות תעסוקה (חסקי-לונטל, הנדי וכנען, 2011; Kang et al., 2011).

לבסוף, בקרב החברה הרחבה, להתנדבות חשיבות רבה בהתפתחותן של קהילות וקבוצות אתניות, ובעיצובה של הקהילתיות. (Edwards et al., 2001) ההתנדבות היא פן מרכזי בבניית הון חברתי (social capital) בקהילות שונות; (Boeck et al., 2009) היא מובילה, מצד אחד, אנשים ליצירת לכידות קהילתית וסולידריות פנימית (bonding social capital) למשל בין כלל בני הנוער המתנדבים יחדיו באותה מסגרת, ומצד שני היא יכולה לבנות גשרים (bridging social capital) בין קבוצות שונות, למשל בין מתנדבים עם מוגבלות לבין מתנדבים ללא מוגבלות.

חשיבות ההתנדבות עבור אנשים עם מוגבלות

אנשים עם מוגבלות יכולים להיתרם מכל אותן תרומות של ההתנדבות שנסקרו לעיל כולל לקיחת אחריות, קבלת תפקיד חשוב ומשמעותי בקהילה, ותרומה לאחרים ולחברה (Lindsay, 2015). מעבר לכך, להתנדבות יש ערך חשוב לאדם עם מוגבלות לאור הפוטנציאל הגלום בה לשילובו של האדם עם המוגבלות בקהילה. (Scheib & Gray, 2010) התנדבות של אדם עם מוגבלות בארגון בו הוא או היא היו בעבר לקוחות, נתפס בעיניהם כחוויה מעצימה מאוד מכיוון שהם יכולים להשיב גמול הולם לארגון בו הם הרגישו נתרמים (Itzhaky, & Schwartz, 1998; Meinhard, Greenspan et al., 2006).

שילוב אנשים עם מוגבלויות בתוך מערך התנדבות ארגוני יכול לתרום לגיוון האנושי בתוך ארגוני התנדבות. (Lindsay, 2015) התנדבות יכולה להוות ערוץ נוסף להגברת הנראות (visibility) של א-נשים ובני נוער עם מוגבלות בחברה, כלומר הטענה שעצם הנוכחות של א-נשים עם מוגבלות בקהילה, ובמקרה זה כפעילים ונותני שירות, מקדמת את המאבק בדעות קדומות כלפי אנשים עם מוגבלות ומעניקה להם הזדמנויות נוספות לקחת חלק במרקם החיים

הציבורי, הפוליטי והמקצועי (Quinn & Degener, 2002; Rimon-Greenspan, 2007). כך אנשים עם מוגבלות יכולים ליהנות משינוי בעמדות כלפיהם כתוצאה משילובם במסגרות התנדבותיות (Miller et al., 2002).

ברמה האישית התנדבות יכולה להביא לשיפור הקישורים החברתיים של המתנדב עם מוגבלות, לחיזוק הביטחון העצמי והרשתות החברתיות שלו, לבניית תחושת שייכות ואיכות חיים משופרת, לשיפור בריאותי ופסיכו-סוציאלי (Meinhard, Greenspan et al., 2006). יחד עם זאת, ממצאי מחקרים אודות התנדבות מצביעים על הצורך להתאים את ההתנדבות לאדם בכדי שיוכל להפיק את המירב מהחווייה היות ומידת התרומה של ההתנדבות יכולה להשתנות בהתאם לאופי המוגבלות וחומרתה. כך נמצאו הבדלים בתרומה של ההתנדבות בין צעירים עם לקויות למידה קשות, שם התרומה התמקדה בפיתוח מיומנויות אישיות, חברתיות ופרקטיות לבין צעירים עם לקויות למידה קלות יותר, שנהנו מפוטנציאל שילוב חברתי ותעסוקתי גבוה יותר בעקבות ההתנדבות (Roker, Player, & Coleman, 1998).

עבור בני נוער עם מוגבלות להתנדבות במסגרות תעסוקתיות יש ערך מוסף רב מאחר והן יכולות להוביל לשיפור התפיסה העצמית, מתן ניסיון תעסוקתי, בטחון עצמי מוגבר ושיפור כישורים. תרומה מרכזית נוספת של התנדבות עבור אנשים עם מוגבלות הינה ביכולתה להוביל לפיתוח של זהות עצמית חיובית יותר בקרב הפרט (ורנר, 2016). כך, לדוגמא, במחקר שנערך לאחרונה בארץ אודות התנדבות של אנשים עם מוגבלות שכלית לשירות צבאי נמצא כי השירות בצבא סיפק להם הזדמנות לעטות על עצמם זהות חיילית, אשר הינה חיובית ובעלת משמעות רבה עבורם ואשר מסייעת להם להתקבל חברתית בקרב בני גילם עם וללא מוגבלות (ורנר, 2016). במחקר אחר נמצא כי שילוב של אנשים עם מוגבלות במסגרות ספורט של ה"ספיישל אולימפיקס" תרם משמעותית לזהותם כספורטאים (Werner, 2015) ממצאים אלו מדגישים את החשיבות הרבה בלקיחת תפקיד משמעותי אשר מאפשר לאנשים עם מוגבלות להתעניין, להתמקד ולהתמיד בתפקיד ובכך לפתח את יכולותיהם האישיות, זאת בהתאם לתאוריית Social Role Valorization (ורנר, 2016; Osburn, 2006). מילוי של תפקיד משמעותי מספק לבוגרים עם מוגבלות תחושה כי הם נחוצים ותורמים, דבר אשר מעצים את תחושת המסוגלות, העצמאות והערך העצמי שלהם. עוד נמצא במחקר כי להשתתפות במסגרות בקהילה, ובעיקר מילוי של תפקיד משמעותי באותן מסגרות, ישנה תרומה פסיכולוגית מהותית עבור אנשים עם מוגבלות בכך שהיא מאפשרת להם להרגיש בעלי סטטוס של שווים בין שווים, וחלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית (ורנר, 2016).

חסמים בהתנדבותם של בני נוער עם מוגבלות

למרות רצונם של מתבגרים עם מוגבלות להתנדב, נמצא כי בהשוואה לבני נוער ללא מוגבלות, שכיחות התנדבות של בני נוער עם מוגבלות קטנה (Andrews, 2005; Lindsay et al., 2015). דבר זה עשוי להיות תוצר של חסמים שונים כגון אפשרויות מצומצמות לשילוב, רשתות חברתיות מצומצמות שדרכן ניתן להגיע למידע על אפשרויות התנדבות, העדר תמיכה מצד המשפחה (Lindsay, 2015), קשיי נגישות בתחבורה ובארגונים (Andrews, 2005) ומיעוט אפשרויות התנדבות לאוכלוסייה זו (Choma & Ochocka, 2005; Hall & Wilton, 2011; Miller et al., 2002). כמו כן, ניכר כי קיים חוסר ידע ועמדות שליליות כלפי היכולות של אנשים עם מוגבלות להתנדב (Fichten et al., 2005). כך, למשל, רווחת התפיסה של אנשים עם מוגבלות כמקבלי השירות ולא כאלו אשר יכולים לתרום את חלקם בתפקיד נותן השירות כמתנדבים (Bruce, 2006; Miller, et al., 2002; Trembath et al., 2010). עוד, מצד המעסיקים, יש צורך להתאים ולהנגיש את מסגרות העבודה שלהם בכדי לאפשר לאנשים עם מוגבלות להתנדב בהם (Graff & Vedell, 2010).

מבוא

רקע ורציונל להקמת התוכנית

הלך הרוח במדיניות ובחקיקה ברוב מדינות המערב כיום מכיר בכך שלאנשים עם מוגבלות קיימת זכות בסיסית להשתתפות ושילוב קהילתי מרבי בחברה (Officer & Groce, 2009; Ward & Stewart, 2008). שילוב קהילתי והשתתפות אלה אינם מסתכמים אך ורק בנוכחות פיזית במרחב הציבורי, אלא כוללים שילוב אמיתי בתחומים נרחבים ובמוסדות כגון מוסדות חינוך, תעסוקה, בילוי, ופעילות אזרחית (White et al., 2010). זכויות בסיס אלה הוכרו על-ידי הקהילה הבינלאומית באמצעות אמנת האו"ם לזכויותיהם של אנשים עם מוגבלות (UN General Assembly, 2007), אמנה שגם ישראל אשררה ופועלת ברוחה מאז 2012.

בשלושת העשורים האחרונים, ישראל, כמו גם מדינות מערביות אחרות, חוותה מהפכה בתחום של זכויות של א-נשים עם מוגבלות. השינויים כללו קידום מדיניות וחקיקה לשילוב בקהילה של א-נשים עם מוגבלות ופעילות חינוכית לשינוי עמדות הציבור כלפי א-נשים עם מוגבלויות (זיו, מור, איכנגרין ומזרחי 2016). בין היתר, נעשה מאמץ לעודד את השתתפותם של אנשים עם מוגבלויות בחברה האזרחית ובקהילה.

במקביל לחקיקה, בישראל, בדומה למספר מדינות אחרות בעיקר במערב, ניכרת מגמה כללית מבורכת של קידום מדיניות לשילוב בקהילה של אנשים עם מוגבלות בכלל, ובני נוער עם מוגבלות בפרט. בין היתר, מדיניות זו שמה לעצמה כמטרה להגביר את השתתפותם של אנשים עם מוגבלויות בפעילויות חינוכיות, חברתיות ואחרות, ולשינוי עמדות הציבור כלפי אנשים עם מוגבלויות. מגמה זו, הובילה ליוזמות שונות כגון: פיתוח גני שעשועים נגישים לילדים עם מוגבלויות שונות (בית איזי שפירא, 2013), שילוב ילדים ובני נוער עם מוגבלות בכיתות בית ספר רגילות (מילשטיין וריבקין, 2013), שילוב בני נוער עם מוגבלות בסניפים רגילים של תנועות הנוער (קליבנסקי, 2009; תנועת הצופים, 2013), כיסוי תקשורתי אוהד של שילוב אנשים עם מוגבלויות בקהילה, ואף הצטרפות של משלחת שנתית של בני נוער עם מוגבלויות למסעות הזיכרון לפולין לצד בני נוער ללא מוגבלות (גולדפינגר, 2012).

רבות מיוזמות אלה שמות דגש על שילוב כבר מגיל צעיר ובעיקר בקרב בני נוער עם מוגבלויות. יוזמות אלה חשובות מאחר וממצאי מחקרים הדגישו כי שילוב חברתי תורם משמעותית לשיפור ההערכה העצמית של הפרט (Klingner et al., 1998) והפחתת מצבים של הדרה חברתית (מונק וקליבנסקי, 2009). אך למרות התפתחויות חשובות אלה בחברה הישראלית,

תחום פעילות אחד בו בני נוער עם מוגבלויות טרם השתלבו בצורה מספקת בהשוואה לבני נוער אחרים ללא מוגבלות הינו תחום ההתנדבות (ארנון, 2013).

להתנדבות יש השפעה חיובית על השתלבות של קבוצות מודרות במרקם החברתי. ברמת הפרט מעניקה ההתנדבות תגמולים פסיכו-סוציאליים, רגשיים ופיזיים (Stukas et al., 2016), כגון שיפור באיכות החיים, שיפור בתפיסה העצמית והזהות העצמית של הפרט, תחושה של מחויבות חברתית, תחושת העצמה, ותחושת משמעות בחיים. בנוסף, מעניקה ההתנדבות ניסיון כמו-תעסוקתי ומקצועי חשובים. ברמת הקהילה, להתנדבות פן מרכזי בבניית הון חברתי בקהילות שונות על ידי כך שמחד, היא מובילה ליצירת לכידות קהילתית וסולידריות פנימית (bonding social capital) (Putnam, 2000) ומאידך, היא יכולה לבנות גשרים חברתיים (bridging social capital) בין קבוצות שונות (Boeck et al., 2009). התנדבות יכולה גם לשמש כאמצעי חשוב להפחתת סטיגמה חברתית ולשינוי עמדות כלפי קבוצות חברתיות בכלל וכלפי קבוצות חברתיות מודרות בפרט (Moore & Allen, 1996).

מטרות התוכנית

תכנית 'לשם שינוי' פעלה בין השנים תשע"ו-תשע"ט במטרה להביא להשתלבות של בני נוער עם מוגבלות בהתנדבות משמעותית שמותאמת לצרכיהם ומאפשרת להם למצות את יכולותיהם. התכנית פעלה ליישום מיטבי של תכנית משרד החינוך "התפתחות אישית ומעורבות חברתית" בקרב תלמידים עם מוגבלות.

מטרות נוספות של תכנית 'לשם שינוי' היו:

- ∴ חינוך להתנדבות בקרב נוער עם מוגבלות
- ∴ צמצום חסמים והרחבת האפשרויות להתנדבות עבור אוכלוסייה זו
- ∴ פיתוח ידע וכלים בתחום וגיבוש תורת עבודה
- ∴ פיתוח תוכניות התנדבות מותאמות
- ∴ שינוי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות בקרב כלל האוכלוסייה

מודל העבודה¹

המחקר המלווה ליווה את התוכנית במשך שלוש שנים, 2016-2019. במהלך שנים אלה התגבשה והתבהרה ההתערבות, והוחלט לבנות אותה באופן מודולרי שמאפשר לכל מעוניין להתאים את החלקים השונים לצרכיו ולאופי המסגרת והתפקיד שלו. לאור זאת לא הייתה התערבות אחת אחידה, קוהרנטית וברורה שניתן היה להעמיד למבחן אמפירי בהתאם לתוכנית המחקר ולמטרות המחקר המקוריות.

¹ מתוך תורת ההפעלה של התוכנית.

עקרונות מנחים²

4. ייצוג עצמי הצגה עצמית של הפעיל מול מוקד הפעילות, כולל הסבר על ההתאמות הנדרשות. כלים: שאלון להתאמת פעילות עקרונות להתאמות	3. סמכות ויוזמה מתן מרחב לקבלת החלטות בפעילות על ידי הפעיל וכן הזדמנויות לפיתוח והרחבת התפקיד כלים: שאלון להתאמת פעילות עקרונות להתאמות	2. משמעות לעשייה שיבוץ הפעיל בפעילות העונה על צורך אמיתי, ומתן משמעות לתפקיד - להסביר לפעיל את הראייה הרחבה של הפעילות ואת ההשפעה המיידית והמצטברת של העשייה שלו. כלים: כרטיס כיס לפעיל, מאגר הפעילויות	1. שיתוף הפעיל תהליך בחירת פעילות התואמת את העדפותיו, כישוריו ותחומי העניין של הפעיל כלים: שאלון להתאמת פעילות; מאגר הפעילויות
8. שייכות העלאת המוטיבציה על ידי יצירת שיוך חברתי, תחושת שייכות למוקד הפעילות על ידי הכרות מעמיקה והשתלבות חברתית, בניית גאווה יחידה וגיבוש קבוצת הפעילים.	7. התפתחות אישית רכישת מיומנויות חדשות ופיתוח כישורים לצד העלאת תחושת המסוגלות העצמית של הפעיל. כלי: כרטיס כיס לפעיל	6. מעגל התנדבות הקפדה על: הכנה של הפעיל והסביבה, ביצוע התאמות לפי המאפיינים הייחודיים של הפעיל, הכשרה לתפקיד, תיווך וליווי, מישוב, הוקרה, סיום ופרידה, תוך הצבת יעדים ברורים לתקופות קצובות. כלים: מערכי הסברה, מערכי הסברה באמצעות האפליקציה "על רגישות ונגישות", עקרונות להתאמות	5. המשגה ועיבוד עיבוד החוויה באופן שיאפשר גיבוש זהות של אישיות מתנדבת לצד ובשונה מזהות של אישיות עובדת. כלים: כרטיס כיס לפעיל
11. הכנת הקבוצה הקולטת בקבוצה מעורבת, יש לתת דגש להכנת הקבוצה הקולטת ולהנגשת הפעילות (כ-80% מההכנה) כלי: עקרונות להכנת בני נוער בקבוצה מעורבת	10. התאמות למתנדבים השונים רמות תפקוד שונות ויש להכיר את היכולות שלהם על מנת ליצור את ההתאמות הנכונות לכל תלמיד כלי: מאפייני לקויות והנגשות נפוצות	9. התמדה פעילות ממושכת ותהליכית, דרך כל שלבי מעגל ההתנדבות, אשר תוביל לתועלות עבור המתנדב וסביבתו כלי: מעגל ההתנדבות	9. התמדה פעילות ממושכת ותהליכית, דרך כל שלבי מעגל ההתנדבות, אשר תוביל לתועלות עבור המתנדב וסביבתו כלי: מעגל ההתנדבות

² מתוך תורת ההפעלה של התוכנית.

מטרות ההערכה

המחקר המלווה ליווה את התוכנית במשך שלוש שנים, 2016-2019. במהלך שנים במהלך שנים אלה התגבשה והתבהרה ההתערבות, והוחלט לבנות אותה באופן מודולרי שמאפשר לכל מעוניין להתאים את החלקים השונים לצרכיו ולאופי המסגרת והתפקיד שלו. לאור זאת לא הייתה התערבות אחת אחידה, קוהרנטית וברורה שניתן היה להעמיד למבחן אמפירי בהתאם לתוכנית המחקר ולמטרות המחקר המקוריות.

דוח זה מתייחס להערכה שבוצעה לתוכנית בסוף תקופת הפיילוט. הערכה זו:

- לספק הבנה מעמיקה לגבי הגורמים העיקריים המקדמים ו/או מעכבים התנדבות ומעורבות חברתית משמעותית של בני נוער עם מוגבלות.
- להעריך את שביעות הרצון של בני נוער עם מוגבלות מההתנדבות, מהתפקיד ומהארגון.
- להעריך שביעות הרצון של הארגונים המעסיקים מהשתלבותם בארגון של מתנדבים שהם בני נוער עם מוגבלות.
- להעריך את התרומה של התוכנית וההתערבות לתחושת המסוגלות ולתחושת המשמעות.
- לספק מסקנות והמלצות ישימות אשר יסייעו להרחבה והטמעה מיטבית של מודל העבודה, הידע והכלים.

שיטה

אוכלוסייה

ראשית: בני נוער עם מגבלות

משניות: מורים מלווים (אנשי חינוך), רכזי ההתנדבות (ארגונים ועמותות), הורים לבני נוער עם מוגבלות, בני נוער מתנדבים ללא מוגבלות, מובילות רשותיות אוכלוסיית המחקר –

המחקר המלווה ליווה את התוכנית במשך שלוש שנים, 2016-2019. במהלך שנים אלה התגבשה והתבהרה ההתערבות, והוחלט לבנות אותה באופן מודולרי שמאפשר לכל מעוניין להתאים את החלקים השונים לצרכיו ולאופי המסגרת והתפקיד שלו. לאור זאת לא הייתה התערבות אחת אחידה, קוהרנטית וברורה שניתן היה להעמיד למבחן אמפירי ולכן לא ניתן להגדיר את אוכלוסיית המחקר.

דגימה

אופן וייצוגיות הדגימה: כיוון שהתוכנית לא הוטמעה בשלמותה וכיוון שרבים לא זיהו את התוכנית אף שצרכו מרכיבים מסוימים מתוך התוכנית, הנדגמים נבחרו בשיתוף עם צוות התוכנית כאשר הקו המנחה הוא נדגמים שיוכלו: א. לזהות ולבודד את ההתערבות. ב. יוכלו לספק מקסימום אינפורמציה.

גודל הדגימה: בוצעו 24 ראיונות. 5 ראיונות עם בני נוער עם מוגבלות. 5 ראיונות עם מובילות רשותיות. 5 ראיונות עם צוות חינוכי. 4 ראיונות עם רכזי התנדבות בארגונים. 3 ראיונות עם הורים לבני נוער עם מוגבלות. 2 ראיונות עם בני נוער ללא מוגבלות. בנוסף, בוצעה קבוצת מיקוד עם הצוות המנהל של התוכנית.

כלים

כלי ראיון מובנה. גרסאות מותאמות למרואיינים השונים (בני נוער עם מוגבלות, רכזות רשויות, צוות חינוכי, רכזי התנדבות בארגונים, הורים לבני נוער עם מוגבלות ובני נוער ללא מוגבלות). תחומים: מאפייני הארגון, מאפייני התפקיד בהתנדבות, הכנה להתנדבות, ליווי במהלך ההתנדבות, חיבור ושילוב חברתי, תחושת הנאה ועמידה בציפיות, תרומה ומשמעות, אתגרים וקשיים, גורמים מקדמים וגורמים מעכבים, תרומה וייחודיות התוכנית, שינוי בעמדות ותפיסות. התחומים גובשו מתוך היכרות עם התוכנית ובשיתוף צוות התוכנית.

המחקר המלווה בנה והטמיע, מקצועית וטכנולוגית, כלי מדידה כמותיים רבים. אולם, לאור השינויים שחלו בתוכנית ולאור כמות ואיכות ההשבה לא מצאנו לנכון לשלב ממצאים כמותיים בדוח זה. יחד עם זאת, אנו סבורים שחלק מהכלים יכולים לשמש את הגופים אשר אימצו חלק

מן המרכיבים של התכנית, ויש ערך רב בהטמעתם. להלן רשימת הכלים הרלוונטיים וקישורים לכלים אלו.

[טופס תיאור התנדבות](#). הטופס אוסף נתונים משמעותיים בנוגע למקום ההתנדבות ולתפקיד/ים המוצעים. [ראה נספח א' [בעמוד 78](#)]

[שאלון התאמת תפקיד ההתנדבות](#). השאלון בודק מה הם הכוחות וההעדפות של התלמיד/ה המתנדב/ת. שאלון זה בשילוב טופס תיאור ההתנדבות (לעיל) מקדמים התאמה מיטבית בין אפשרויות ההתנדבות הקיימות לבין כוחות והעדפות התלמיד/ה. [ראה נספח ב' [בעמוד 81](#)]

שאלון איכות, תרומה ושביעות רצון מההתנדבות תחומי השאלון: עניין ואתגר, גיוון וחדוש, ביטוי עצמי, בחירה, תרומה לעצמי ולאחר, ליווי, תחושת שייכות ושילוב, יחס הצוות ומתנדבים אחרים, שביעות רצון כללית. בנוסף הכלי הכיל שאלות פתוחות בנוגע לכישורים ויכולות שבאו ולא באו לידי ביטוי וציפיות [ראה נספח ג' [בעמוד 85](#)]

הליך

הראיונות עם בני הנוער עם מוגבלות בוצעו פנים אל פנים. הראיונות עם שאר המרואיינים בוצעו בחלקם פנים אל פנים ובחלקם באופן טלפוני. מועד הראיון תואם מראש. בתחילת כל ראיון ניתן הסבר מי עומד מאחורי הראיון, מה יעשה עם הממצאים והבטחה לסודיות, משך הראיון והאפשרות להפסיק בכל שלב. הראיונות ארכו כחצי שעה. לא נרשמו אירועים חריגים.

ניתוחי תוכן

על הראיונות בוצעו ניתוחי תוכן. ניתוחי התוכן, על אף החפיפה בחלק מהתחומים בכלי הראיון, מוצגים בחלוקה לסוגי המרואיינים ולא בחלוקה לתחומים, הסיבות לכך הן: א. חשיבות הבנת הדברים מתוך הפרספקטיבות השונות – בעיקר מבחינת ההשלכות היישומיות. ב. על אף החפיפה בתחומים בפועל הראיונות קיבלו בפועל כיוונים שונים. יחד עם זאת, אינטגרציה של כלל הדברים העולים מהראיונות מופיעים בפרק 'סיכום: מסקנות והמלצות'.

ממצאים

מובילות רשותיות ומפקחות ארציות

מקור הנתונים (מרואיינים)

חלק זה מתבסס על חמישה ראיונות שבוצעו עם מובילות רשותיות ומפקחות ארציות במשרד החינוך: שתי מובילות רשותיות בראש העין ואשדוד, שתי מפקחות ארציות במנהל חברה ונוער ובאגף חינוך מיוחד ומדריכה ארצית אחת באגף חינוך מיוחד.

נושא: בחירה בתוכנית³

מהראיונות עלה כי עבור המפקחות, הבחירה בתוכנית 'לשם שינוי' נבעה מהרצון לחנך למעורבות את כלל האוכלוסיות במדינה, הצורך שתוכניות למעורבות חברתית והתנדבות יהיו מותאמות ושניתן יהיה להחילן גם על נוער עם מוגבלות. סיבה משמעותית נוספת זו האמונה כי התנדבות מסייעת בקידום נוער עם מוגבלות.

"מה שקרה, קרו כמה דברים במקביל, החינוך הבלתי פורמלי יושב אצלי ואנחנו מאד ערות לתוכניות שנוצרו ודואגות שהן תכלולנה גם את היכולת ליישם בקרב תלמידים עם צרכים מיוחדים. ברגע שמשו קורה במשרד אנחנו שואלות איך נערכים ואיך מחילים גם על תלמידים עם מוגבלות (צרכים מיוחדים). אנחנו בשיתוף פעולה עם מנהלי חברה ונוער כדי לוודא שהתוכניות תהינה מותאמות גם לנוער עם צרכים מיוחדים."

"... אני רואה שתחום ההתנדבות הוא חלק בלתי נפרד מתוכניות ההכנה לחיים. תחום ההתנדבות משרת מאד את קידום איכות חייו של התלמיד."

עבור המובילות הרשותיות, הבחירה בתוכנית היוותה הזדמנות לתת מקום לנושא של התנדבות נוער עם מוגבלות, תוך קבלת ליווי וידע בתחום.

"שאלה מצוינת כי בשורה התחתונה זה בהחלט מייצר לך המון עבודה. גם לפני התוכנית הבנתי שיש לנו קושי עם בעלי מוגבלויות. כל הנושא של צרכים מיוחדים הרגשתי שקצת רדום בגזרת ההתנדבות. זו הייתה הזדמנות פז עבורי שנכנסה התוכנית. לא ידעתי איך לגשת לדבר הזה, יש איזשהו פחד וחשש להתעסק עם הנושא של מוגבלויות. הייתי במקום שרציתי ולא ידעתי איך. הבנתי שבלשם שינוי יהיה לי ליווי, יהיו כלים וידע. רצון היה ולא ידעתי איך לגשת."

³ בחירה לצורך את התוכנית.

נושא: חזון ומטרות

החזון האישי של המרואיינות והמטרות שלהן מתוכנית המקדמת התנדבות של נוער עם מוגבלות ממוקדים בעיקר בקידום תחושת השייכות והחיבור של נוער / אנשים עם מוגבלות לחברה, לקהילה ולמדינה דרך הפלטפורמה של התנדבות, השפעה ושינוי עמדות ותפיסות בחברה ובקהילה שתחילתן בשינוי עמדות ותפיסות של צוותי החינוך, מקומות ההתנדבות, ההורים והילדים עצמם, באשר ליכולותיהם ומסוגלותם. כמו כן, צוינה השאיפה להשתלבות מיטבית של אנשים עם מוגבלות בחברה ובקהילה.

"המטרה בתוך הדבר הזה זה באמת, ההתנדבות היא פלטפורמה להפוך אותם מעורבים בקהילה, לוקחים חלק בקהילה ואלו דברים שקרו. אנחנו רואים שהם מגיעים לאירועים שמיועדים לנוער ואלו דברים שלא היו קודם, הצטרפו ל"כנפיים של קרמבו"... רובם יוצאים לבי"ס מחוץ לעיר ואז מי שיוצא החוצה ללמוד מתנתק במידה מסוימת, מבודדים חברתית. יש אנשים שבאים להוסטל פה ובאים מחוץ לעיר. כולם לוקחים חלק בתוכנית. לא היה חיבור למה שקורה בקהילה ובעקבות התוכנית הדבר התחיל לעלות בשיתוף החזון הגדול היה דרך הפלטפורמה של התנדבות להיות חלק מהחברה העירונית. הבנו שהחברה שלנו לא נתקלת באנשים כאלה אז כדי להיות חברה מכילה צריך להתחיל לראות אותם, הם היו בשוליים..."

"בסופו של דבר הייתי רוצה לראות מעגלי השפעה בכמה רבדים. הייתי רוצה לראות שינוי בסוג התפקידים בהם מתנדבים תלמידים עם מוגבלות וזה יקרה דרך שינוי עמדות של צוותי החינוך וגם של ההורים והילדים עצמם באשר ליכולות שלהם. הייתי רוצה לראות שינוי במקומות התנדבות, פתיחות לקבל ילדים עם מוגבלות ובסופו של דבר זה ישפיע על הקהילה שנחשפת לאותם ילדים עם מוגבלות. יכולת ההשתלבות של אדם עם מוגבלות בחברה ובקהילה ללא הפרדה. שההשתלבות תעשה באופן טבעי, שתהפוך להיות השתתפות ולא רק השתלבות."

כמו כן, עלה כי **החזון והמטרות, קידום תחושת השייכות ושינוי בעמדות ותפיסות באו לידי ביטוי בתוכנית "לשם שינוי" וכי לתפיסתן התוכנית השפיעה על הנוער, הוריהם, הקהילה, גורמים נוספים ותהליכים ברשויות.**

"מאד בא לידי ביטוי בתוכנית, **לשנות עמדות בקהילה, להשפיע**. למשל הליצנים הרפואיים, המוגבלות שלהם לא רלוונטית, הם בחרו בתחום, העדיפו אותו ודרכו תרמו לסביבה. הסיפור לא היה המוגבלות אלא שהצעירים שהשתתפו בתוכניות הפכו לנותנים, למבצעים, למתנדבים. הם גם ביררו מה הם רוצים, מסוגלים ומעוניינים לעשות, **ההורים פתאום גילו מה הם (הילדים) רוצים לעשות. הרבה מעגלים כולל הרשויות הפכו מודעים יותר בעקבות זה.**"

"לגמרי משתלב וגם נבנה תוך כדי, **ראיתי איזה אפקט זה עושה בשטח.**"

יחד עם זאת, ציינה אחת המרואיינות כי הציפייה שלה הייתה שברשויות רבות יותר יתרחש שינוי משמעותי וכי בשטח היו הרבה התנגדויות.

"אני חושבת ש"לשם שינוי" הצליחה להתניע תהליכים בחלק מן הרשויות שבסופו של דבר יצליחו להוביל שינוי כזה. זה תהליך שלוקח הרבה זמן. בחלק מהרשויות בהחלט הצליחו להצמיח אנשים שמובילים תהליכים כאלו. מה שהיה חבל מבחינתי זה שמספר הרשויות בהן חל שינוי משמעותי היה פחות ממה שציפיתי. זה היה קשה להתניע את זה, היו המון התנגדויות. יש הובלה של תהליכים בשטח ויש תהליך של פיתוח פדגוגי, פיתוח פדגוגי היה מוצלח, החומרים מוצלחים וגם הם יחללו לשטח. בשטח היו המון התנגדויות."

נושא: הכשרות, כלים וליווי

המובילות הרשותיות⁴ ציינו כי במסגרת התוכנית התקיימו הכשרות, מפגשים חודשיים וסיורים אשר חשפו אותן לתחום, לסוגי מוגבלויות, לידע מקצועי ומעשי ואפשרו להן למידת עמיתים, כמו גם, להעלות דילמות ואתגרים בהן נתקלו. כמו כן, ציינו המובילות הרשותיות את החשיבות והמשמעות הרבה של ההכשרות, מפגשים וסיורים וציינו כי אלו היו חיוניים וסייעו להן בעבודתן.

"היו מפגשים ברמה חודשית בהתחלה ונחשפתי לעולם הזה, להכיר סוגי מוגבלויות, עמותות שקשורות לעולם הזה, איך אתה ניגש לילד כזה ומברר מה החוזקות שלו והחולשות שלו. נפגשנו עם אנשים בעלי מוגבלויות מעוררי השראה. קיבלנו מחד ידע מקצועי ופרקטי ומאידך את הרוח של הדבר, נפגשנו עם אנשים מעוררי השראה שגרמו לנו להבין שזה אפשרי. העלנו גם דילמות וקשיים מהשטח. הייתה למידת עמיתים. בלי הדברים האלו לא היינו יכולים לעשות את זה."

"קודם כל בסיורים שעשינו מאד נהנית, נחשפתי לדברים מעניינים וחדשים. למדתי הרבה על צרכים מיוחדים מהכשרות. אני כרגע לא יכולה לומר אילו הכשרות אהבתי יותר, לא זוכרת אבל נתנו לנו ידע כללי שיכול לסייע לנו שזה מאד עזר ותרם. לקחתי כלים לעבודה עם תלמידים. סך הכל מאד אוהבת את ההכשרות של לשם שינוי. גם לכנסים מקפידה להגיע. זה משמעותי לי וחושף לידע."

בנוסף ציינו המובילות הרשותיות כי לא חסרו להן ליווי ותמיכה, גם מצוות התוכנית.

⁴ שאלת ההכשרות, כלים וליווי הייתה פחות רלוונטית עבור המפקחות.

נושא: שאלות ואתגרים

מטבע הדברים האתגרים בהם נתקלו המרואיינות במהלך הפעלת התוכנית היו מגוונים ובהכללה ניתן לומר כי בעוד המובילות הרשותיות נתקלו באתגרים ברמת המיקרו, המפקחות נתקלו באתגרים יותר ברמת המאקרו.

האתגרים בהם נתקלו המפקחות היו בהרחבת התוכנית ורתימת רשויות ושותפים נוספים לקידומה, גם במנהל חברה ונוער במחוזות. כמו כן, צוין הקושי להשיג ולגייס משאבים עבור פעולות כדוגמת הנגשה.

"האתגרים ביישום המורחב של התוכנית, ששם לא פעם נחסמנו. אם רצינו להרחיב את היישום, להגיע לרשות נוספת, לרתום שותפים. זה נשמע כאילו התוכנית היא שמנת למי שיש פנאי להוביל משהו, זה לא בגדר תוכנית שצריך להפוך עולמות ולפנות לה זמן. האתגר איך רותמים עוד מסגרות, יישובים, מפקחים, לרתום אותם כדי להפעיל את התוכנית."

"האתגר הגדול ביותר הוא משאבים. אם אני צריכה לעלות קבוצת ילדים פגועי מוח ולהביא אותם למוקד פעילות זה דורש משאבים אחרים, לא במשאבים הקיימים. זה הלב של הסיפור הזה, זה דורש מאמץ להשיג את המשאבים, צריך לגייס וזה מאמץ מאד גדול. היה נורא טבעי שאנשים ירימו גבה ויגידו מה פתאום ילד מפגר / חינוך מיוחד יכול לעשות לדוגמה פעילות בספרייה, להפתעתי זה לא קרה! זה אומר שבבסיס יש יכולת לקבל, זה מפתיע אותי כל פעם מחדש. אני לא נתקלת אצלנו בחוסר יכולת לקבל את הילדים והנוער עם המוגבלות. אמרו לי למשל שאצל חרדים יש סטיגמה קשה על ילדים עם מוגבלות והחוויה שלי מהעבודה עם בתי ספר חרדים היא אחרת. הם עושים עבודה מדהימה עם ילדים עם מוגבלות! הקושי היחיד הוא משאבים. אם אני רוצה לעשות הנגשה לדוגמה של "לקט ישראל" זה מחייב לוגיסטיקה מאד רצינית ולוגיסטיקה עולה כסף. מה שהכי מרגיז זה שהמשאבים נמצאים ברשויות ורשויות לא משחררות. זה הדבר היחיד מול הרשות. אני לא חווה עמדות אנטי, זה רק עניין של משאבים."

בנוסף, ציינה אחת המפקחות כי קיים שוני בין הרשויות (רשויות פיילוט) מבחינת הנעת תהליכים משמעותיים.

"דרך התוכנית הזו אפשר היה לראות את הרשויות שפחות מצליחות להתניע תהליכים משמעותיים. היה ניתן לראות הבדל ושוני בין רשויות ואיך זה גם תלוי פרסונה ברשות."

האתגרים בהם נתקלו המובילות הרשותיות היו ברתימת שותפים בעיר, בעלי תפקידים בעירייה, צוותי חינוך ותלמידים. ייתכן כי חלק מן הקושי לרתום את אותם השותפים, היה קשור לעמדות קודמות שאיתם הם הגיעו.

"האתגר המרכזי זה לרתום שותפים בעיר שבאמת מחוברים לחזון הזה ומוכנים לעשות למענו. חלק מבעלי התפקידים בעירייה לא הצלחנו לרתום אותם, לא קיבלנו שיתוף פעולה. עוד אתגר היה

צוותי חינוך מיוחד וכדומה. צוותים שלא האמינו שזה אפשרי. גילינו הרבה דברים קשים בדרך. גם הצוותים תוך כדי התהליך גילו איזה דברים נפלאים זה עושה לילדים. ראו הצלחות והבינו כמה זה תורם. עבדנו עם מי שפתח לנו דלת. בתחתית סולם הקושי היו ההורים, אצלי זה פחות בא לידי ביטוי. כשלשם שינוי תצא יהיה קושי תקציבי... שותפים שפחות שיתפו פעולה זה מחלקת חינוך מיוחד בעירייה, מתי"א⁵... לא הצלחנו לרתום אותם ברמת העשייה, ברמת שיתוף הפעולה הפרקטי." "הקושי של התלמידים לפעמים. גם אם יש פרויקט שפועל, התלמידים בגדול, גם בחינוך הרגיל, הם לא תמיד שם. יש כיתות שמאד זורם ויש כיתות שזה פחות זורם. זה תלוי אופי כיתה וגם החשיפה שעשינו לכיתה זה לא עזר. המוטיבציה הפנימית נמוכה לגבי הכל אז היה קשה להרים אותם גם פה."

באשר להתקשרות עם ארגונים, כל אחת מן המובילות הרשותיות חוותה היבט זה באופן שונה: אחת מן המובילות חוותה חוסר שיתוף פעולה בהקשר להתנדבות של נוער בכלל ואילו השנייה חוותה התנגדות וחששות של ארגונים על הרקע של התנדבות נוער עם מוגבלויות. בנוסף, ציינו המובילות הרשותיות כי הבחירה עם אילו ארגונים להתקשר ובאיזו פעילות לשלב נוער עם מוגבלות נעשתה על-פי יכולת ההובלה, ההכלה ושיתוף הפעולה של האנשים באותם ארגונים.

"...יש מוסדות עירוניים שבהם ניתן להתנדב, במרכז כזה יש מישהי שעובדת ובגללה פנית לשם. כלומר כשידעתי שיש דמות מכילה, שיכולה להוביל פנית לשם. זה הכל קם ונופל על אנשים. זה תלוי אדם..."

"מי שידעתי שישתף איתי פעולה. רציתי לחוות הצלחה כי זה פיילוט."

נושא: קידום התוכנית

לדעתן של המוראיינות, ייעוד בעל תפקיד לקידום הנושא ברמה הארצית (עם הקצאת שעות / אחוזי משרה בהתאם) והפניית יותר תקציבים למגוון פעולות, כולל פעילויות משמעותיות לצוותים ברשויות, היו יכולים לסייע להן בקידום התוכנית.

"יותר תקציבים לעשות פעילויות משמעותיות לצוות ברשות, גם לחינוך רגיל וגם מיוחד בנוגע למעורבות של נוער עם מוגבלויות. אנחנו מנסים לעשות את זה, שנה שעברה לקחנו את הרכזים שלנו לסיור חשיפה בתל-אביב. תקציבים, תקציבים, תקציבים..."

⁵ מרכז תמיכה יישובי אזורי.

"...אולי צריך בעל תפקיד שמעורבות חברתית לבעלי מוגבלויות זה התפקיד שלו, לקדם את הנושא ברמה הארצית בכל מחוז ומחוז. המטרה היא שתהיה התנדבות משמעותית לכל התלמידים עם מוגבלות בארץ, כלומר בחירה של תפקיד תואם רצונות של התלמיד וכו'."

כמו כן, ציינה אחת המרואיינות את החשיבות שברתימת ראש הרשות לנושא.

"קודם כל פגישה עם ראש הרשות. הדרך הנכונה היא לפגוש קודם את ראש הרשות שייתן את ברכת הדרך. פגישה עם כל הגורמים שמקבלים את התוכנית גם כסוג של הנחיה. אם ראש עיר שם את התוכנית באג'נדה שלו אז זו הנחיה וזה רותם. ראש רשות צריך לכנס את הפורום של כל מי שנוגע בצרכים מיוחדים ולרתום את כולם ואני בזבזתי המון אנרגיה על רתימה ברמה האישית."

נושא: תרומת התוכנית

מן הראינות עלה בבירור כי המרואיינות סבורות שנוער עם מוגבלות יכול וצריך להתנדב וכי התוכנית תרמה והשפיעה על טווח רחב של גורמים, החל בנוער עם מוגבלות, דרך הורים וצוותי חינוך וכלה בקהילה וברשויות. לדין של המרואיינות, תרומת התוכנית באה לידי ביטוי בעיקר בשינוי תפיסות ועמדות, הן של נוער עם וללא מוגבלות והן של מגוון הגורמים סביבם, מהורים ועד רמת הקהילה והרשויות המקומיות ובהעלאת הביטחון העצמי של נוער עם מוגבלות ותחושת הסיפוק והערך. כמו כן, צוין כי התנדבות של אנשים עם מוגבלות משפיעה על הקהילה אף יותר מהשתלבות תעסוקתית.

"היא תרומת לכולם לדעתי, בפן האישי, לילדים, לנו, לצוות ההוראה, למחלקת החינוך המיוחד, לכולם פה. התרומה מתבטאת בסופו של דבר בעשייה, מה זה עושה לילד ומה זה יכול לתת לו, כולם נרתמים לטובת הילד זו התרומה. התרומה היא שילד ממצה את עצמו ומרגיש סיפוק והערכה כלפי עצמו, ביטחון עצמי עולה."

"אם אנחנו רוצים להיות חברה בריאה צריך לתת מקום לפרטים בחברה. לראות ילד עם מוגבלות עושה משהו עבור מישהו נורמטיבי זה פשוט ענק! הילדה הזו עם המוגבלות שסיפרתי לך עליה בגבעתיים, נכנסה לספרייה, נוצר תהליך של בניית אמון בין הילדה לספרנית שאמרה בעצמה (הספרנית) 'נהיית בן-אדם טוב יותר'. לאט נבנה ביטחון עד כדי מצב שהילדה הזו שלא מתקשרת התחילה לתת המלצות לילדים על ספרים. מה זה עושה לסביבה, מה הסביבה קולטת? שהכל אפשרי! המסר הוא שצריך לדעת להתמודד גם אם העולם לא מחייך אליי. לכן התוכנית הזו כל כך חשובה, כולם מרוויחים ממנה. ילד עם מוגבלות חייב להתנדב!"

"המעגלים שנתרמו זה נוער עם וללא מוגבלות. גם הורים נתרמו, הורים שהגיעו בדמעות לומר שלא האמינו שיראו את ילדיהם מצטיינים במשהו ופתאום הילדים מצליחים ומצטיינים. אצלנו לדוגמא גינה אקולוגית פתחנו עבור ילדים משולבים (קשת של מוגבלויות) בתוך ביה"ס. שם גילינו לדוגמא, נערה שבאה והייתה ידועה בהתפרצויות והתנהגות קיצונית ועכשיו לראות אותה (היה קשה

לרתום את המורה שלה לעניין) היא עברה פשוט לחיות בגינה, היא לקחה אחריות ויוזמה והצוות המום מ-איך הצלחנו עם הילדה הזו שעכשיו עומדת ומדריכה אנשים ביום כדור הארץ. **צוות שרואה** כזו הצלחה אצל ילד, עכשיו הוא יאמין או לכל הפחות פחות יקשה עליי."

"התרומה היא לאדם, אבל התרומה היותר גדולה היא לקהילה עצמה בתוך הרשות. קהילה שיוצעת לקבל ולהכיל היא קהילה הרבה יותר שלמה ושיתופית. איכות החיים של כל חברי הקהילה **מאד משתפרת**. זה אפילו ברמת התכלס, במתנ"ס שיש מתנדבים עם מוגבלות זה מפצח עמדות שגויות בנוגע לאנשים עם מוגבלות, אמא שנכנסת למתנ"ס ורואה את זה, זה משפיע עליה ואז אם יהיה ילד עם מוגבלות בחוג של הכן שלה היא פחות תתנגד. התמונה מהעניים שלי היא הרבה יותר שלמה כשבעלי מוגבלויות משתתפים בחיי הקהילה. **זה משנה את יכולת הקבלה של ילדים**, טולרנטיות לשונות. יכולת ההשפעה היא מאד רחבה, אפילו יותר מהשתלבות תעסוקתית. ערך ההתנדבות האו ערך שבפני עצמו מאד מכבד, היכולת של שינוי עמדות בזכות ההתנדבות היא אפילו יותר חזקה."

בנוסף, ציינה אחת המרואיינות כי **התוכנית תרמה לקידום הנושא ברמה הפדגוגית וחיידה מה נדרש על מנת להצליח בתחום וכיצד ניתן לטייב את המצב**.

"אני חושבת שהנושא של השתתפות תלמידים עם מוגבלות על השולחן גם ברמת מטה וגם ברמת שטח כשהתוכנית נתנה לזה גם עיבוי וגיוון פדגוגי. התוכנית הצליחה בצורה מאד ברורה לחדד מה צריך כדי שזה יצליח אבל בעיקר למה זה לא מצליח ולא מספיק קורה היום. מהתוכנית למדנו שכן יש עשייה בשטח אבל איפה צריך לחדד ולשפר."

נושא: חסמים להתנדבות של נוער עם מוגבלות

המרואיינות ציינו מספר חסמים להתנדבות של נוער עם מוגבלות אשר ניתן לחלק אותם, בחלוקה גסה, לחסמים סובייקטיביים וחסמים אובייקטיביים. החסמים הסובייקטיביים שצינו היו: **תפיסות ועמדות של נוער עם מוגבלות ביחס לעצמו, כמו גם, תפיסות ועמדות של ההורים, צוותי חינוך, מקומות ההתנדבות והקהילה ביחס לנוער זה וקושי בהכלה, הבנה, סבלנות וסובלנות לנוער מצד מבוגרים שנמצאים סביבם (כולל צוותים)**. כמו כן, צוין כי לעיתים הנוער עצמו חסר מוטיבציה. החסמים האובייקטיביים שצינו היו: **צורך בהסעות, הנגשה של מקומות וכו"ב**.

"עולם המבוגרים הוא קריטי בתוכנית ולא רק ב"לשם שינוי", בגדול עולם המבוגרים הוא קריטי ולכן ההכשרה כל כך חשובה כי עולם המבוגרים הוא מכשול בכלל. **יש פעמים שלעולם המבוגרים אין סבלנות וסובלנות**. מבחינתי כולם עם צרכים אבל בעולם המבוגרים לפעמים אין סבלנות לגיל, יש משהו בעייתי שיושב על גיל, ילדים צעירים מדברים שפה אחרת שהמבוגרים לא מבינים, לא מכילים. איך אתה עושה עבודה כדי להיות עם הנוער בשבילם, איך אני מכשירה צוותים שיהיו הרבה

יותר מודעים, אמפטיים, מכילים כדי להוביל תהליכים חינוכיים אצל הנוער בעקבות ההתנדבות. אנחנו רוצים לגדל אנשים שאכפתיים לעצמם ולאחרים. אנשים שיצאו מהקופסה ויעשו מעשה ולא ישבו ויקטרו."

"זה תלוי בסוג המוגבלות ורמת התפקוד. זה מאד מגוון ותלוי תפקוד. החסמים הם החל מ- איך התלמיד רואה את עצמו, איך הצוות רואה אותו ואיך ההורים רואים (עמדות). חסמים אובייקטיביים כמו תלמיד שלומד ברשות אחת וצריך לצאת להתנדבות ברשות אחרת. עניין של הסעות, הגעה... בעניין העמדות יש גם את החסם בעמדות של מקומות ההתנדבות, עמדות לגבי מוגבלות ויכולת להשתלב בתפקידים. לפעמים מקום גם לא מונגש."

"תפיסות ועמדות שרואות באדם עם מוגבלות אדם שצריך לעשות בשבילו. שלא רואים בנוער עם מוגבלות נוער שמסוגל... הגנת יתר של הורים, של צוותים, הם רגילים להיות בצד המקבל. זה מעגל שצריך לפרוץ אותו. היום כשרואים יותר אנשים עם מוגבלות עובדים, משפיעים, ככל שנחשוף גם את ההורים, הקהילה, הצוותים, נפרוץ את המקום הזה. זה תהליך שצריך כל הזמן להזין אותו. כך ישפיע גם על עמדות. לצד לדבר על, לעשות את."

"הנוער עצמו מתבייש, לפעמים טוענים שלא מעניין אותם, חוסר מוטיבציה. יש חסמים גם מצוות המורים שאומרים, התלמיד לא יעשה את זה, אם אני לא אבוא ואקח אותו ביד זה לא יקרה. זה תלוי ילד."

נושא: שינוי בתפיסות ובעמדות בנוגע להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות

מן הראיונות עלה בבירור כי התפיסות והעמדות של רוב המרואיינות עוד טרם התוכנית היו תומכות התנדבות של בני נוער עם מוגבלות ולכן מבחינתן התוכנית לא הובילה לשינוי בהיבט זה. יחד עם זאת, אחת המרואיינות ציינה כי ההתנגדויות לתוכנית בשטח חידדו לה את חשיבות ההתנדבות של נוער עם מוגבלות. מרואינת אחת ציינה כי התוכנית הובילה לשינוי בתפיסות ובעמדות שלה בנוגע להתנדבות של נוער עם מוגבלות.

"בתוכנית זה התחדד. זה התחדד לי לא בזכות סיפורי ההצלחה, זה דווקא התחדד לי דרך ההתנגדויות. דווקא במקומות שהייתה המון התנגדות דווקא מהם למדתי יותר. יש התנגדויות של צוות, הורים... אני מגיעה למקום כזה, ההתנגדויות לא תואמות את השקפת העולם שלי, זה הרבה פעמים נובע מחוסר ידע ופחד ודווקא שם התחדד לי למה חשוב גם התנדבות והשתלבות של בעלי מוגבלויות."

"כן, בהתחלה חשבתי שילד עם צרכים יש דברים שלא יוכל לעשות. אני לומדת עכשיו תעודת הוראה לחינוך המיוחד ואתמול הייתי בבי"ס לחינוך מיוחד, ילדים עם פיגור ו- CP ואני רואה ילדה אחת עם מוגבלות מטורפת ואיך מסייעים לה לכתוב ברכה בהתאם למה שהיא רוצה והבנתי פתאום שלילדים האלה יש רצונות למרות שיש דברים שהם לא יכולים לעשות בעצמם."

באשר לשינוי בתפיסות ובעמדות של בעלי תפקידים אחרים בסביבתן של המרואיינות, עלה כי **בחלק מן המקרים התוכנית הובילה לשינוי בתפיסות ובעמדות ולהגברת המודעות**. כמו כן, ציינה אחת המרואיינות כי ישנם הבדלים בין הדברים הנאמרים ע"י אנשים בהקשר לנוער עם מוגבלות, לאופן שבו אותם אנשים מתנהגים בפועל.

"אני בעיקר מוקפת ביום יום באנשי מקצוע שזו גם דעתם אבל גם בבתי"ס שאני מגיעה אני אראה אנשים ללא מוגבלות עושים דברים עבור אנשים עם מוגבלות... אנשים בתפיסה יגידו שברור שהם חושבים שנוער עם מוגבלות מסוגל, בפועל מתנהגים אחרת..."

"כן, למשל ההיענות של צוותים לקורס ארצי בנושא של מעורבות חברתית לתלמידים עם מוגבלות, בשנה השנייה ההיענות גדלה, הייתה יותר מודעות."

"בעיקר סביב הצלחות היו שינויי תפיסה. התהליכים של שינוי מודעות ועמדות זה חלק בסיסי וחשוב בתוכנית. השקענו בזה לא מעט בהתחלה כי שם יושב הרבה."

"לדעתי לא אצל כולם אבל אצל חלק כן. השינוי הוא שצריך להבחין בין התנדבות להכנה לחיים, זה עולה בשיח בינינו. יש תוכנית 21 שמטרתה להכין נוער עם מוגבלות לחיים עצמאיים, מסבירים להם איך לנסוע באוטובוס וכו' ופה אמרו רגע, אם הם עובדים בסופר מרקט במסגרת התוכנית אז זו התנדבות ואנחנו אמרנו לא, התנדבות זה משהו אחר, זה לא עבודה, זה משהו למען הקהילה ולמען הסביבה."

סיכום

נקודות חוזק והשפעה של התוכנית

- ✓ שינוי בתפיסות ועמדות – ניכר כי לדעת המפקחות והרכזות הרשותיות, התוכנית השפיעה על תפיסות ועמדות של נוער עם מוגבלות והצליחה להעלות את הביטחון העצמי של הנוער שהשתתף בה, וליצור אצלו תחושת סיפוק. כמו כן סבורות המפקחות והרכזות הרשותיות כי התוכנית השפיעה אף על התפיסות של ההורים, הצוותים וכיו"ב, עד רמת הרשות המקומית.
- ✓ הכשרות וכלים – ניכר כי ההכשרות והכלים שקיבלו המובילות הרשותיות במסגרת התוכנית היו משמעותיים וחיוניים לעבודתן, חשפו אותן לתחום, לידע מקצועי ומעשי ואפשרו להן למידת עמיתים, כמו גם, העלאת דילמות ואתגרים בהן נתקלו.

אתגרים וקשיים שניצבו בפני המובילות הרשותיות והמפקחות

- ✎ רתימה – מסתמן כי אחד האתגרים המשמעותיים שניצבו, הן בפני המובילות הרשותיות והן בפני המפקחות, הוא רתימת שותפים וגורמים נוספים (בין אם ברמת רשויות ומטה ובין אם ברמת צוותי חינוך ותלמידים) לקידום התוכנית, ביסוסה והרחבתה. בהקשר של קידום התוכנית, צוינה המשמעות והחשיבות שברתימת ראש הרשות לנושא.
- ✎ תפיסות כחסם – ניכר כי אחד החסמים להתנדבות של נוער עם מוגבלות הוא תפיסות ועמדות, הן של נוער עם מוגבלות ביחס לעצמו והן של הגורמים סביבם (הורים, צוותי חינוך, מקומות התנדבות וכיו"ב).
- ✎ משאבים – מסתמן קושי בגיוס והשגת משאבים ותקציבים עבור הנגשה של מקומות התנדבות לנוער עם מוגבלות (כולל הסעות וכיו"ב). צורך נוסף שעלה ונקשר גם הוא במשאבים הינו ייעוד בעל תפקיד לקידום הנושא ברמה הארצית (עם הקצאת שעות / אחוזי משרה בהתאם).
- ❗ מלבד ההיבטים שצוינו לעיל, ראוי להוסיף כי מהראיונות עולה כי יש והיו הבדלים מהותיים ומשמעותיים בין הרשויות (רשויות הפיילוט) בהקשר של הנעת תהליכים.

צוות חינוכי

מקור הנתונים (מרואיינים)

חלק זה מתבסס על חמישה ראיונות שבוצעו עם הצוות החינוכי: שתי רכזי/ות מעורבות בבתי הספר, מחנכת כיתת חינוך מיוחד אחת, רכז חינוך ופנאי בהוסטל לנערים/ות על הספקטרום האוטיסטי, ומנהלת בי"ס לחירשים ולכבדי שמיעה. שני מרואיינים הגיעו מירושלים, שניים מאשדוד ואחד מראש העין. קיים שוני רב בין המרואיינים, הן מבחינת התפקידים אותם הם ממלאים והן מבחינת סוג המוגבלות / הקושי של הנוער איתו הם עובדים.

נושא: תפיסות לגבי התנדבות בני נוער עם מוגבלות

לדידם של המרואיינים, **נוער עם מוגבלות יכול וצריך להתנדב**. מן הראיונות עלה כי **להתנדבות בני נוער עם מוגבלות השפעה חיובית הן על בני הנוער עצמם והן על הסובבים אותם**, עד רמת הקהילה והרשות המקומית, וזאת במספר היבטים: **חיזוק תחושת המסוגלות והעלאת הביטחון העצמי של נוער עם מוגבלות, הרגשת סיפוק, למידה והתפתחות אישית (הכוחות שלי, מה מתאים לי וכו'), מהפך חשיבתי אצל נוער עם מוגבלות, הוריהם, הצוות המלווה ואף ברמת המסגרת החינוכית כולה, הבנה של דרכי התנהלות והתנהגות בציבור, שירות ותרומה לקהילה ולתושבי העיר**. כמו כן, **ביחס לתוכניות אחרות בהם בני נוער עם מוגבלות לוקחים חלק כגון הכנה לתעסוקה, עלה כי בהתנדבות הדגש הוא על ערכים ובני הנוער תורמים ונתרמים מעצם ההתנדבות**.

"לשם שינוי" רעיון מדהים! זה תורם לשני הצדדים מאד. אצלנו זה עשה מהפך מבחינת חשיבה אצל הדיירים, ההורים שלהם, הצוות. אלו דיירים שכמעט לא יצאו לקהילה ולאט לאט התוכנית נתנה boost לא רק ביציאה לקהילה אלא גם בביטחון לצאת החוצה ולהתנהג בהתאם. זה מעלה את הביטחון העצמי אצל הדיירים, הבנה של דרכי התנהלות והתנהגות בציבור, דיירים שפתאום נמצאים עם נוער ואנשים שלא הכירו לפני ולומדים איך ליצור שיח, להקשיב, חבר'ה על הספקטרום, כל התקשורת מאד מאתגרת אותם. אם התוכנית בהתחלה הייתה בשילוב – גינה קהילתית – היינו עושים ימי שיא ששיתפנו את הקהילה אבל זה היה מפגש מעבר לנושא של גינה, היו עושים משחקי חברה... ולאט זה תפס תאוצה וזה משרת את הקהילה הרחבה ולא רק החבר'ה שלנו, יש לנו הרכב שאנחנו מופיעים איתו עכשיו בכל הארץ. יש פרויקט אפייה של שילוב יחד עם החבר'ה שלנו והרווח הוא גם לקהילה הרחבה, הדיירים מכירים מתכונים, זה גורם להם להתעסק ברמת הוויסות החושי, הרגשי, זה מקבל פנים מעבר לרמה החברתית ובסופו של דבר התוצרים מועברים לעמותות קסם שמחלקת את התוצרים למשפחות נזקקות. יש פרויקט חידוש פני העיר, צובעים, כל העיר נהנית מזה."

"התפיסה שלי שנוער עם מוגבלות הוא כמו נוער רגיל. הם צריכים להיות בקהילה ולעשות מה שנוער רגיל עושה. אצלנו הם תיכוניסטים, יצאו השנה למסע לפולין, היחס צריך להיות כמו בכל תיכון אחר... הדגש הוא דגש על ערכים ויש דגש על הכוחות של הנוער, מה מתאים להם, למידה על עצמם מתוך ההתנדבות. לדוגמא התנדבות בבית אבות, הם יושבים וחושבים לפני ואז חוזרים ויושבים וחושבים גם אחרי ההתנדבות. זה מאד מאפשר התפתחות אחרת. המון התנסות, למידה, יש לזה משמעות בשבילם. בסופו של דבר הם מגיעים למקומות אחרים."

"אנחנו הבנו שזה חזון ב"ס, בשנתיים האחרונות בודקים את עצמנו, אחת המיומנויות זה ייצוג עצמי ולשם שינוי זה ייצוג עצמי. אור האירה לנו על נקודות שלא חשבנו עליהם. לא סתם הסיפור של ייצוג עצמי נכנס לנו לבדיקה האם אנחנו עושים מספיק טוב. אנחנו מאד מאמינים בסיפור של ייצוג עצמי – להיות מסוגל לקחת אחריות... המפגש עם אור חידד לנו דברים שאנחנו לא עושים בדיוק נכון, הגענו בעקבות כך לתובנות גדולות... זה לא שונה, זה חלק מתהליך. חלק מהתהליך של מעורבות חברתית זה התנדבות. אנחנו כל כך רגילים לעשות להם לא נכון. אין דבר כזה, הם מסוגלים לעשות הכל. אצלנו הילדים היהודים יותר קשים מהחבר'ה הערבים בביה"ס. הם מתנדבים במרכז לקשיש של אלווין והחבר'ה של אלווין מחכים להם! ברור לנו שצריך לעשות התאמות."

נושא: חסמים עיקריים להתנדבות של נוער עם מוגבלות

מן הראיונות עלו מגוון חסמים להתנדבות של נוער עם מוגבלות. החסמים העיקריים הם: ביטחון עצמי נמוך (בין השאר מונע מנוער זה ליזום ולקחת אחריות), קושי בתקשורת (לדוגמא איך פונים לנוער אחר) וכישורים חברתיים אחרים, קושי של נוער עם מוגבלות להתחייב להתנדבות שבועית ו/או להירתם להתנדבות בשעות אחר הצהריים והצפה רגשית. בנוסף, ישנו הקושי מול החברה והקהילה אשר מתקשה לקבל נוער זה, פחות סומכת עליו ולא מאפשרת לו בחירה ויזומה (מתייחס גם לצוותי חינוך). קושי נוסף הוא קושי לוגיסטי, הגעה אל ההתנדבות וממקום ההתנדבות. כמו כן, ציינה אחת המרואיינות כי לעיתים יש צורך בהנגשה, תיווך או ליווי ויש קושי לספק אותם.

"יש כמה קשיים: א. הרבה מהם (נוער עם מוגבלות) גדלים בסביבה שלא מאפשרת להם בחירה, יזומה, הם נמצאים במסגרות מאד סגורות והיציאה הזו מהמסגרת לא תמיד מוכרת להם. צריך לשנות תפיסה לגבי זה. היינו רוצים לראות אותם בחיים של סיפוק ומשמעות. ב. בקהילה לא תמיד יש קבלה שמאפשרת להם התנדבות משמעותית. ג. לפעמים הם צריכים הנגשה, תיווך, ליווי. זה קושי מהמקום הזה שצריך לחשוב על מקומות מתאימים ולהנגיש אותם. אנחנו צריכים לראות מה הצרכים שלהם בשטח, צריך להיות יצירתי ולאפשר להם להוציא מעצמם את מה שהם יכולים. הנגשה היא קושי ודורשת מאיתנו להיות יותר פעילים ומעורבים."

"קודם כל אני לא חושבת שהחברה שלנו היא חברה מקבלת. לא סתם יצא הסקר הזה של הורים שלא מוכנים שילדיהם יהיו עם ילדים עם מוגבלות. זה מתחיל ממקום שכל פעם אוכלוסייה אחרת ממוזרת. הזכות של אדם לקבל את כל הזכויות, וזה לא ברור מאליו תרבותית אצלנו."

"קודם כל העניין של ביטחון עצמי ותקשורת, איך פונים לנוער אחר, איך מדברים עם נוער רגיל, קשר ראשוני... העניין של מחויבות כל שבוע, להתחייב זה לא פשוט להם. לוקח זמן עד שנכנסים לתלם עם זה."

"אני חושבת שצריך להציג את התוכנית כחלק מתוכנית של מחויבות של נוער עם צרכים מיוחדים, לא כל התלמידים עם מוגבלות היו בעניין, היה צריך לדבר אותם, לרתום אותם ולשכנע אז אני חושבת שצריך להציע את התוכנית וזה צריך לבוא מרצון. יש מלא תוכניות שהם יכלו להתנדב בהן ברמה הפרטנית כמו מד"א, גני ילדים ופה בחרנו להם את הפעילות ככיתה. היה קושי לרתום את הכיתה ככיתה. לא כל הילדים בנויים לכל פעילות. התנדבנו בכמה מקומות, ויצו, אנשים מבוגרים עם מוגבלויות. היו שהגיעו כי חייבנו אותם. היה טוב יותר אם כל אחד היה יכול לבחור את ההתנדבות שמתאימה לו."

נושא: בחירה בתפקיד ובתוכנית

חלק מן המרואיינים ציינו כי בחרו לקחת על עצמם תפקיד בהקשר של התוכנית מתוך תפיסת החשיבות של התנדבות של נוער עם מוגבלות, אמונה ביכולת של נוער לתרום לנוער ולחברה ולהיתרם בעצמו, ובמטרה לחשוף נוער עם מוגבלות לקהילה ולחשוף את הקהילה לנוער. מרואיינת נוספת ציינה כי בחרה לקחת על עצמה תפקיד בהקשר של התוכנית לנוכח רצונה לחבר בין גורמים שעובדים על אותם דברים (כיה"ס בו היא עובדת כבר עסק בהתנדבות של נוער עם מוגבלות עוד טרם התוכנית) ו"לשם שינוי" אפשרה עבודה בחיבורים.

"כי אני באמת חושב שהחברה שלנו יכולים להתנדב בחוץ. בהחלט יכולים להתנדב בחוץ, לתרום ולהיתרם. חשוב לחשוף אותנו לקהילה ולחשוף את הקהילה אלינו. הצד השני גם הופך להיות יותר קשוב, לדעת לקבל את השונה... החברה שלי גם מרגישים מועצמים וגם אני מטפל בדעות קדומות בחוץ."

"אני באמת מאמין בזה, בשילוב וביכולת של נוער לתרום לנוער."

"אני באופן אישי, זה שאני לא מבינה למה אין יותר קשר בין גורמים שעובדים על אותם דברים, החשיבה הייתה לחבר בין גורמים ומהמקום הזה בחרתי. התוכנית מאפשרת עבודה בחיבורים עם גורמים."

נושא: תפיסת תפקיד הרכזים בהקשר של התוכנית

חלק מן המרואיינים ציינו כי תפקידם בעידוד וקידום הצלחת התוכנית הוא לרתום את התלמידים עם המוגבלות, להרגיל אותם לתרום לאחר, להסביר ולתווך להם את הסיטואציה, לעשות התאמות כדי לאפשר את ההתנדבות ולהוריד חסמים. בנוסף, יש להוריד חסמים גם בקרב המוטבים, לשכנע שיש לבני הנוער עם המוגבלות יכולת לחולל שינוי ולתרום.

"התפקיד שלי זה לייצר את התקשורת של הדיירים שלי עם בני נוער, להעביר להם שהם יקבלו מזה משהו, שהם יוכלו לתקשר, להרגיל אותם לתרום לאחר, לצאת החוצה ולתת, לדעת להתנהל מול אנשים אחרים. צריך להרגיל אותם ולדעת להתמודד עם הקשיים שלהם, לעשות התאמות עבור הדיירים כדי לאפשר להם את ההתנדבות. אני צריך גם להביא לפה את בני הנוער ולהוריד חסמים, לעשות הדרכות והרצאות, להסביר ולומר להם למה לצפות."

"לרתום את התלמידים לתוכנית, אני דואגת להביא את הילדים, לסייע למנחה התוכנית."

נושא: הכשרה וליווי

מן הראיונות עלה כי לקראת ובמהלך התוכנית התקיימו שיחות ומפגשים עם צוות התוכנית ומובילות רשותיות שכללו הסבר על המטרות, תיאום ציפיות, תכנון וחשיבה. כמו כן, המרואיינים ציינו כי **קיבלו הסבר מספק על תפקידם והציפיות מהם וכי המובילות הרשותיות מילאו תפקיד משמעותי והיוו כתובת לבעיות ו/או קשיים שעלו.**

"לא קיבלנו הכשרות, הייתה פגישה בה הסבירו מטרות ומה צריך מאיתנו, מעין תיאום ציפיות. הרגשתי שזה בסדר ומספק... אני קיבלתי תמיכה מהמובילה הרשותית שהייתה ממש פעילה ומעורבת וממורה התיאטרון והמנהל שלו. אבל בעיקר מהמובילה הרשותית. בכל קושי או בעיה אני פונה למובילה הרשותית."

"לשם שינוי הגיעה כשאנחנו היינו בתוך "יוצרים עתיד"⁶ והיו בעלי תפקידים שיכלו לקחת את זה הלאה, דיברו את השפה. **זו שהובילה את התוכנית, המובילה הרשותית, היא יודעת לרקוד את הטנגו הנכון.**"

"אני לא קיבלתי הכשרה. כן אבל יש לי הרבה פגישות ושיחות עם שותפים אסטרטגיים שלי: עו"סית קהילתית, חני, מנהלת התנדבות רשותית, אנחנו נפגשים..."

⁶ "יוצרים עתיד" היא תוכנית אישית, רב-מערכתית וממוקדת תוצאה, המעודדת מתבגרים עם מוגבלויות לפתח אוריינטציית עתיד במגוון תחומי החיים, תוך מיקוד בבחירה בעלת משמעות של מסלול המשך לצד רכישת מיומנויות תעסוקה רוחביות. התוכנית פועלת בחינוך המיוחד בשת"פ של משרד העבודה והרווחה ומשרד החינוך.

"הצוות מבחינתנו יש ישיבה של תיאום ציפיות בתחילת שנה. מחנכת של חינוך מיוחד צריכה להסכים לתוכנית. אין הכשרה ספציפית, בעיקר שיחות, מפגשים... המובילה הרשות מהעירייה הייתה כתובת לכל שאלה ואנחנו גם נפגשים כל הזמן."

בהקשר לקידום או שיפור ההכנה וההיערכות לתוכנית "לשם שינוי", ציינה אחת המרואיינות את הצורך בהכנה רבה לאנשי השטח וקיום מפגשים תקופתיים ושיח משותף, גם לשם עדכון ומעקב.

"קודם כל צריך שיהיו סידוריות במערכת, זמן לשיח משותף, להכין את אנשי השטח יותר, גם להסביר וגם לעשות תיאום ציפיות. לעשות מפגשים תקופתיים לראות שהדברים עובדים. ההכנה של בנות השירות לא הייתה מספיק טובה. ניסו אבל לתת מענים ופתרונות לאורך הדרך... הבעיה הייתה עם הצוות, בעיקר בני ובנות השירות שהיו צריכים יותר הדרכה."

נושא: הכנה לתלמידים לפני תחילת פעילות ההתנדבות

המרואיינים ציינו מגוון של פעולות הכנה שעשו לתלמידים שלהם לפני תחילת פעילות ההתנדבות: הצגת הפעילות ובעלי התפקידים הקשורים בה, תיאום ציפיות, תכנון, שיחות והסבר על הפעילות, כולל הגעה למקום הפעילות / התנדבות על מנת להסביר, להראות ולקיים היכרות ראשונית עם בני הנוער איתם יתנדבו ובידור תחושות התלמידים ביחס לפעילות הצפויה. אחד המרואיינים ציין כי הוא גם נפגש עם בני נוער ללא מוגבלות לשם הכנה והסבר על צרכים מיוחדים ולמה לצפות.

"הרבה מאד שיחות. מפגשים, הסברים, לפעמים מלווה בתמונות או הגעה למקום כדי להסביר ולהראות, להכיר את בני הנוער ולעשות פעילות משותפת לטובת היכרות ראשונית. אני צריך להוריד חסמים לחברה שלי ולכן צריכים הכנה טובה. צריכים לבוא ולראות את המקום לפני שנכנסים לעניינים. אני גם נפגש עם בני נוער ללא מוגבלות ומסביר מה זה צרכים מיוחדים, אנשים על הספקטרום, למה לצפות."

"הצגנו את הפעילות, הצגנו את הנפשות הפועלות כמו המובילה הרשותית והמורה לתיאטרון. אמרנו מה מצפה להם ומה יקרה."

"נפגשנו עם מועצת תלמידים, עשינו דיון והסברה, עשינו עבודה לגבי מה התלמידים רוצים להשיג, העבודה הייתה מאד רחבה בביה"ס כדי להכין אותם ולשמוע מהתלמידים מה הם מרגישים ביחס לזה."

כמו כן, עלה כי השאלות שהעלו התלמידים לגבי תוכנית ההתנדבות הביעו בעיקר סקרנות ביחס לנוער / אנשים שיפגשו ("את מי נפגוש, מאיפה הם מגיעים...") ולפעילות ("מה נעשה שם, איפה זה נמצא..."). אחת המרואיינות ציינה כי השאלות של התלמידים שלה עסקו בלוחות

זמנים והתועלת עבורם ("שאלו על לוחות זמנים, כמה שעות זה ומה מקבלים בסוף, כמה שעות זה נחשב להם בהתנדבות").

הציפיות שעלו בקרב התלמידים לגבי התוכנית היו להכיר תלמידים אחרים, ליהנות ושפעילות ההתנדבות תקדם אותם. החששות לקראת התוכנית היו החשש להיחשף, לעמוד מול קהל, מעצם המפגש, מפערים וקשיים בקיום שיח.

"הם חששו להיחשף, חלקם לפחות, אלו שיש להם קושי להיות מוחצנים."

"חלק מהתלמידים חששו מעצם המפגש, חששו האם יהיו באותה רמה, האם אלו יהיו חבר'ה שלא ברמה שלנו... האם נצליח לקיים שיח. זה היה האיום, החיבור הקבוצתי."

"החבר'ה בתפקודים היותר גבוהים זה יכול להיות ברמת ביטחון, עמידה מול קהל, הם גם יבואו לומר לי...."

אחד מן המרואיינים ציין כי ניתן היה לקדם את ההכשרה להתנדבות של בני הנוער באמצעות יותר הדרכות והרצאות לנוער ללא מוגבלות וטען כי יש צורך בתוכנית מובנית בבתי"ס שתסדיר פעולות אלו ואחרות בתחום.

"הרבה יותר הדרכות והרצאות לנוער רגיל. צריך לעשות תוכנית מוסדרת בבי"ס. כשאני עושה הדרכות זה לא מובנה בתוך המערכת. אני הייתי בונה תוכנית מובנית, כתובה, שתכלול גם ביקור בהוסטל, גם הרצאות שלי בביה"ס."

מרואיין נוסף ציין כי ההכשרה יצרה ציפייה בקרב התלמידים שבפועל לא התממשה.

"ההכשרה אצלנו הייתה חד פעמית לקראת אירוע. הרגישו קצת מתוסכלים, הכינו אותם שיהיו יותר משמעותיים ובפועל זה לא קרה."

נושא: רלוונטיות ונחיצות התוכנית

מתשובות המרואיינים באשר לתוכנית עצמה עלה כי קיים שוני בין מוסדות החינוך בהיבטים של מוטיבציה ונכונות להשקיע בתוכנית, רכיבי התוכנית עצמה, מסגרת ואופן הפעלתה, כמו גם בתרומה ומידת ההשפעה של התוכנית על הנוער בכל מוסד חינוך ועל המוסד עצמו. **חלק מן המרואיינים ציינו כי התוכנית הייתה נחוצה, מועילה ומצינת בעוד אחרים ציינו כי הפוטנציאל של התוכנית גבוה אולם היא לא ענתה על הציפיות או העלתה סימני שאלה באשר להתבססותה על הניסיון שכבר נצבר בתחום.** כמו כן, ציינו המרואיינים את הצורך בשיבוץ אנשי מקצוע מתאימים לעבודה עם נוער עם מוגבלות ואת חשיבות ההסברה (לנוער) להצלחת התוכנית.

"**התכנית נחוצה ותרמה.** אני חושבת שצריך להביא אנשים שמותאמים לעבוד עם ילדים כאלה. המדריך לדוגמא לא תמיד השיעורים שלו התבצעו כמתוכנן וזה "הוריד" למדריך ואני הייתי צריכה להחזיק אותו. אבל רובם שיתפו פעולה, הפנימו ואת זה המדריך לא תמיד הצליח לראות. אלו הילדים האלה, אנחנו רגילים להתנהגות שלהם. המדריך לא רגיל לזה, הוא היה צריך לשנות גישה וזה לקח לו זמן... אני בדיוק חשתי מהמקרים האלה, שהמדריך לא יסתדר, זו כיתה קשה, אחת הקשות והיא מרתיעה. כל זה מעבר לכך שיש להם איי קיו גבולי והפרעות קשב והתנהגות... בהתחלה לקח זמן עד שנפתחו והכירו את המדריך ואז לאט לאט נוצר משהו, התהליך הזה לוקח זמן, הכירו והתקרבו, יצרו קשרים וזה תרם להצלחה. הם נקשרו אליו, בנו להם שפה משותפת."

"**כרכז מעורבות חברתית, כמו שזה היה עד עכשיו זה לא מתאים.** יש לתוכנית פוטנציאל גבוה אבל לא מצליחים לממש. אנחנו נערכנו אבל בפועל זה לא ענה על הציפיות שלנו... הציפיות היו למשהו רוטיני, כ-10 מפגשים עד פסח, הפקנו את הלקחים בשנה שעברה אבל זה לא קרה... הקושי זה שאתה תלוי בהרבה מאד גורמים בעירייה. כרכז מעורבות חברתית אני בדרך כלל עובד מול הגוף שמתנדב בו, מסדר מולו את הדברים, ישיבות, טלפונים, תיאומים ומתקדמים קדימה. זה יותר מדי בשבילנו כל המעורבות של כל הגורמים לכן אמרתי צריך מעורבות של הפיקוח שמגיע פעם בחודש וכל הזמן דוחפים קדימה. אנחנו רגילים לעבוד על דברים ששזורים ביום יום, אם זה במערכת קל לנו. התנדבות חד פעמית היא פחות רצינית, זו לא תוכנית. אפילו ציפיתי שהילדים של חינוך מיוחד אצלנו יעשו פעילות בתוך ביה"ס וגם זה לא קרה. אני יכול להציע הצעות אבל בפועל לא יכול לעשות הכל בעצמי."

"קשה לי לענות על זה, אני לא מספיק ניצלתי את המשאבים של "לשם שינוי" כי היה לנו משהו כבר קיים בביה"ס. כן צריך גוף שמתעסק בכל קידום התחום. יש מלא עבודה לעשות בקהילה ובתוך ביה"ס עצמם. נורא חשוב החיבור בין הגופים שעוסקים בתחום. לפני שנים בנינו משהו וכש-"לשם שינוי" התחיל זה לא היה ברור כי היו דברים שכבר היו קיימים, אני לא בטוחה כמה העבודה של "לשם שינוי" התבססה כבר על מה שהיה קיים בשטח. יש חפיפה בין שתי התוכניות, "לשם שינוי" והתפתחות אישית ומעורבות בקהילה. צריך היה להתחבר אולי למה שקיים. החיבור בין הגורמים ש"לשם שינוי" עשו היה אדיר... הציפייה שלי הייתה ליצור קבוצה טובה של תלמידים שיצאו מכאן עם כלים אחרים שיוכלו להשתמש גם מעבר, לחיים. היו שני בתי"ס שבהתחלה של התוכנית עזבו, זה אכזב כי בראייה שלי אם נתחיל במקום לא כל כך מצומצם זה יהיה טוב, לא ציפיתי שיהיה קושי לגייס בתי"ס לתוכנית, אני והמובילה הרשותית עבדנו על גיוס בתי"ס ביחד. לא כל יום יש תוכנית שמממנת הכשרה ולמידה למועצת תלמידים. יש בזה אומנם צורך בהתייבות של בית-ספר אבל יש בזה המון רווח."

"**תוכנית מדהימה.** החברה שלי הם על הספקטרום, יש קושי חברתי, עלייה על הבמה מבחינתם היא הכי לא מובנת מאליה. ההרכב שלנו שמופיע הוא הרכב משולב. לא חשבתי יותר מדי על חששות וציפיות, החשש שלי היה תוך כדי תנועה ממהמורות ואיך להתנהל עם הדיירים נכון, איך מתווכים נכון לדיירים וגם איך לנוער. ההסברה מאד חשובה להצלחה של התוכנית. יש הרבה

עניינים לוגיסטיים וטכניים שיכולים להיות קושי. לפעמים הדיירים מוצפים וקשה להם, הם עייפים, יש להם הצפה רגשית וזה דברים שהנוער לא חווה והדיירים כן וצריך להתמודד עם זה כל הזמן."

בנוסף, אחת המרואיינות ציינה את הצורך לקחת חלק בפעילות ולהוות דוגמא ומרואיין נוסף ציין את הצורך להיות בתקשורת קבועה עם השותפים "כדי שהדברים יקרו, גם לוגיסטית".

חשוב לציין כי אחד המרואיינים, כמעט לאורך כל הריאיון, חזר והדגיש כי בביה"ס שלו, תלמידי כיתת חינוך מיוחד לקחו חלק רק באירועי התנדבות חד-פעמיים לאורך השנה וכי התנדבות מסוג זה לא עונה על הציפיות ויש צורך בהתנדבות שגרתית ורציפה. לטענתו של אותו מרואיין בהתנדבות שגרתית ורציפה יוכלו הנערים/ות לבוא לידי ביטוי ולהרגיש שהם בעשייה משמעותית.

"זו לא התנדבות שבשגרה אלא משהו חד פעמי, מעין אירועי התנדבות. אני רוצה פעילות התנדבותית שבשגרה... צריך להחזיק שגרה. בשגרה הילד בא לידי ביטוי. אם עושים צריך לעשות כמו שצריך לדוגמא לאמץ גנים של חינוך מיוחד. שתהיה כל הזמן עשייה, כך צריך לעשות. הילדים עכשיו לא מרגישים שעושים משהו... הציפיות היו למשהו רוטיני, כ-10 מפגשים עד פסח, הפקנו את הלקחים בשנה שעברה אבל זה לא קרה. ההכשרה השנה הייתה ברצף וטובה והגיבוש היה טוב אבל בפועל עבר הזמן ולא קרה כלום. ההכשרה הייתה מעולה. אני לא מסוגל לדחוף בעצמי שתהיה פעילות כל שבוע."

נושא: תהליך שיבוץ התלמידים

תהליך התאמה בין הרצונות, הכישורים והיכולות של התלמיד לבין מקום ההתנדבות והתפקיד בוצע רק במקרה אחד (מקרב המרואיינים). תלמידיהם של שאר המרואיינים התנדבו ככיתה או כקבוצה ובפועל לא התבצע הליך של בחירה והתאמה (אשר אמור להיות מרכיב מרכזי בתוכנית).

"קודם כל אנחנו כצוות מוביל בהוסטל בוחרים מי הדיירים שנכון להם להשתתף בפעילות כזו או אחרת ושואלים מה הדיירים רוצים. במקביל אני מתנהל מול השותפים, מסביר להם מה הצרכים של הדיירים שלי. כל הזמן יש בחירה של הדיירים מה הם רוצים, משתפים אותם. אין לנו כלים מדידים לעניין, אין פרמטרים קבועים, בעיקר מנסים להיות קשובים לדיירים."

בנוסף, סיפר אותו מרואיין על שיבוץ מוצלח ושיבוץ פחות מוצלח וציין את החשיבות שבהתאמה נכונה, קשב והתייחסות לרצונות הנוער (עם מוגבלות) ולחיבור שלהם לפעילות ההתנדבות.

"יש לנו דיירת שיצאה להופעות בחוץ. היא מדהימה. צריך לדעת לעשות התאמה נכונה, מה מתאים לדיירת, אם היא מוזיקלית ויש לה אוזן אז ניקח אותה להרכב מוזיקלי. במקביל שואלים את הדיירים, מתחשבים ברצונותיהם. עושים הרבה מאד חשיבה מי יכול להתאים למה. עכשיו היא לא רוצה כי היא עמוסה כרגע. היא יודעת לומר עכשיו זה לא מתאים לי... אין חוסר הצלחה ברמת הפרויקט, יש חוסר התאמה של דייר מסוים להתנדבות מסוימת. לקחתי דייר שנה שעברה להתנדב בחווה הטיפולית וזה לא עבד, הוא לא התחבר, ניסינו חודשיים ולא התאים אז ניסינו משהו אחר."

נושא: תרומת התוכנית לעשייה הבית-ספרית בנוגע להתנדבות

מתשובות חלק מן המרואיינים ניתן ללמוד כי למעשה התייחסותם הייתה לתרומת התוכנית באופן כללי ולא דווקא בהקשר לעשייה הבית-ספרית בנוגע להתנדבות. מתשובות המרואיינים שכן התייחסו להקשר הספציפי עלה כי תרומת התוכנית לעשייה הבית-ספרית בנוגע להתנדבות הייתה בעיקר פתיחת אפשרות שלא הייתה קיימת קודם לכן ואולי אף לא הייתה מתממשת ללא "לשם שינוי".

"לשם שינוי" נכנסה לוואקום – שילוב הדיירים בקהילה – זה לא היה. הביאה פלטפורמה מטורפת. החברה שלי יוצאים החוצה ונהנים מהיתרונות של זה, לא יודע אם בלי "לשם שינוי" היינו עושים את זה."

"אנחנו לוקחים את ההתנדבות כשלב ראשון של יציאה החוצה כי יש בזה מחויבות ולקחת אחריות."

נושא: תרומת התוכנית ככלל

מן הראיונות עלה כי לדעת הרכזים תרומת התוכנית הייתה מגוונת והשפיעה על נוער עם וללא מוגבלות ועל טווח רחב של גורמים נוספים, ביניהם ההורים, הצוות ואף ברמה העירונית. התוכנית אפשרה לנוער עם מוגבלות לגלות מה הכוחות שלו, להיות בעמדת "נתינה", חיבור לקהילה וכיו"ב, סיפקה לביה"ס בו הם לומדים ולצוות זווית התבוננות חדשה וכלים נוספים לעבודה עמם ונתנה להורים ולקהילה הרחבה יותר (כולל נוער ללא מוגבלות) הזדמנות להכיר ולראות נוער זה באופן אחר.

"התרומה היא שהתלמידים של בית-ספר אחר הגיעו וגם הצוות הרויח מזה. העבודה הקבוצתית הזו ואיך אני לומד ממישהו אחר זה היה חשוב, הלמידה מהתנסות גם, למידת עמיתים, זה לא היה לגמרי קיים בביה"ס לפני כן. עכשיו זה יתפוס הרבה יותר תאוצה פה... התוכנית הספציפית שלנו זה תורם לתלמידים ולצוות ואני לא פוסלת את התרומה העירונית. יש בזה תרומה אדירה. באופן כללי, אני חושבת שזה תורם לכל הגורמים, נוער עם וללא מוגבלות, ההורים, כולם."

התוכנית תורמת להם לדעת מה הכוחות שלי, לדעת לבחור, נותן גם להורים להכיר אותם בצורה אחרת וגם לקהילה להכיר אותם אחרת... הלמידה הקבוצתית והחשיבה על החיבורים, ליצור את הקשרים גם הקהילתיים, זה בונה בסיס לאחר כך. זה ישמש את הנוער עם המוגבלות לאחר כך, לחיים עצמם..."

"כולם נתרמים מהתוכנית, שבוע שעבר היינו בראיון ברדיו, הגענו השותפים ודיברנו וגם דייר שלנו (מתנדב) הגיע יחד עם מתנדבת (ללא מוגבלות) והיה מדהים לראות את זה, מה שזה עשה לדייר שלי (המתנדב) וגם למתנדבת וגם אנחנו המבוגרים נתרמנו וזה מדהים. אני מאד מעריך את מה ש"לשם שינוי" עושה."

"כולם נתרמים בסופו של דבר. אור (בת שירות לאומי במסגרת התוכנית) מבחינתי, אור יצאה בתחושה שתרמה להנהלת ביה"ס להבין צרכים של ילדים עם מוגבלות. אור שיקפה לנו, שמה לנו מראה. היכולת שלה לתקשר את זה, הרמה הקוגניטיבית שלה גבוהה מהתלמידים שלנו ולכן היא יכלה להכניס לסיפור הזה שפה. יש לנו ילדים שלא יכולים לומר ולתקשר איתנו את הקושי שלהם. לאור הייתה אמונה ביכולת של התלמידים שלנו... אני חושבת שמה שהתחיל בזכות המהלך זה לדבר על מיומנות של ייצוג עצמי בצורה אחרת כלומר, אני חושבת שהיא (אור) חינכה אותנו, היא הציבה בפנינו מראה ואמרה לנו לא מספיק שאתם רוצים, אתם צריכים להקשיב. בזכות ההערות שלה אנחנו יכולים היום לבוא לתלמידים ולהקשיב להם יותר ולא לפחד להגיד להם אתם רוצים משהו? איפה אתם לוקחים אחריות על הדבר הזה. הרבה יותר קשה לתת לילדים אחריות אבל חייבים להיות שם. אתה לא יכול לדבר על לבקש מתלמידים לקחת אחריות ולא להתייחס אליהם ככאלה. ילדים עם פיגור עמוק היכולת שלהם פחותה אבל אנחנו לא מדברים על ילדים כאלה. תראי איך הילדים שלי עם הפיגור איך הם מצליחים. מכולם אפשר לבקש משהו אבל צריך להיות מוכנים להקשיב להם. הם צריכים להיות שותפים בקבלת החלטות."

כמו כן, רוב המרואיינים ציינו כי, עוד טרם התוכנית, החזיקו בתפיסות ובעמדות התומכות בהתנדבות של בני נוער עם מוגבלות. יחד עם זאת, עלה כי מבין המרואיינים שהחזיקו בתפיסות תומכות, היו שבכל זאת הופתעו ממידת ההשפעה והרלוונטיות של תוכנית.

"אני חושב שהופתעתי ברמת ההבנה של החברה שלי שנחשפו ויצרו תקשורת וגם הצד השני הפתיע אותי."

"אני כל הזמן שם אז זה לא שינה. אני שותף בהמון דברים שקשורים לזה... היינו השנה בסיור בתל אביב והייתי ממש מופתע לראות ילדים עם מוגבלות אמיתית. אצלנו בביה"ס אין את זה. אצלנו בתוך ביה"ס לא רואים עליהם את המוגבלות. הם חינוך מיוחד. אני חושב שנוער עם מוגבלות יכול וצריך להתנדב. צריך למצוא את המסגרת המתאימה עבורם."

"אני באתי עם תפיסות מגובשות, שמחתי שהיו לי שותפים. אנשים היו מוכנים לעוף איתי."

בנוסף, ציינו המרואיינים כי התוכנית הובילה לשינוי בתפיסות ובעמדות של אנשי צוות חינוכי אחרים בסביבתם ו/או של גורמים אחרים בנוגע להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות.

"אני חושבת בתוך ביה"ס התפיסה שלנו אחידה והיא דומה לשלי אבל שזו הייתה הזדמנות לפנות לבתי"ס אחרים ולהוציא את התפיסה החוצה. היו צוותים אחרים בבתי ספר אחרים ששינו תפיסה וגם גורמי חוץ ששינו תפיסה."

"בטח, כל הזמן, נופלים אסימונים ורואים דברים ופתאום אומרים שהחבר'ה שלי מחויבים ולא נופלים מבני נוער אחרים."

"בעיקר בצוות שעבד מולה ובהחלט אני רואה היום איך הצוות שעבד עם אור ולמד את הדברים ממנה, אומר סטופ, לא הקשבנו לילדים..."

סיכום

נקודות חוזק והשפעה של התוכנית

✓ תרומת התוכנית – ניכר כי "לשם שינוי" מועילה ובעלת השפעה חיובית הן על בני נוער עם מוגבלות והן על המעגלים הנוספים: הורים, צוות, נוער ללא מוגבלות ועד רמת הקהילה והרשות המקומית. כמו כן, התוכנית תרמה לשינוי בתפיסות ובעמדות של אנשי צוות חינוכי בסביבתם של המרואיינים ו/או של גורמים אחרים בנוגע להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות. בנוסף, התוכנית הצליחה להפתיע במידת ההשפעה והרלוונטיות שלה, חלק מן המרואיינים שציינו כי עוד טרם התוכנית, החזיקו בתפיסות ובעמדות התומכות בהתנדבות של בני נוער עם מוגבלות.

✓ גיוס ורתימה – מסתמן כי במקומות בהם התלמידים, הצוות וביה"ס היו מגויסים ומחויבים לתוכנית, ניתן היה לראות הצלחות ותרומה משמעותית יותר של התוכנית.

✓ מובילות רשותיות – ניכר כי המובילות הרשותיות מילאו תפקיד משמעותי והיוו כתובת לבעיות, שאלות ו/או קשיים שהועלו ע"י הצוות החינוכי. יש חשיבות לגורם מרכז ומתכלל שיכול לדחוף ולתת מענה לשאלות.

✓ העשייה הבית-ספרית בנוגע להתנדבות – עלה כי תרומת התוכנית לעשייה הבית-ספרית בנוגע להתנדבות הייתה בעיקר פתיחת אפשרות שלא הייתה קיימת קודם לכן ואולי אף לא הייתה מתממשת בלי "לשם שינוי".

אתגרים וקשיים שניצבו בפני הצוות החינוכי

✎ חסמים להתנדבות – ניכר כי ישנם מגוון חסמים להתנדבות של נוער עם מוגבלות, הבולטים היו: ביטחון עצמי נמוך (נוער עם מוגבלות), החברה והקהילה שמתקשה לקבל נוער זה, פחות סומכת עליו ולא מאפשרת לו בחירה ויוזמה (מתייחס גם לצוותי חינוך), קושי בתקשורת וכישורים חברתיים אחרים, קושי של נוער עם מוגבלות להתחייב להתנדבות שבועית ו/או להירתם להתנדבות בשעות אחר הצהריים. כמו כן, לעיתים יש צורך בהנגשה, תיווך או ליווי המהווים קושי.

✎ צורך בהתנדבות שגרתית – עלה כי תלמידים אשר לקחו חלק רק באירועי התנדבות חד-פעמיים לאורך השנה ולא היו מעורבים בהתנדבות שגרתית ורציפה, לא הרגישו שהם מעורבים בעשייה משמעותית. כמו כן, התנדבות חד-פעמית נתפסת כפחות "רצינית" בעיני הצוות החינוכי והתלמידים.

נקודות חשובות להתייחסות

- ① הכנה – מסתמן כי ישנה חשיבות רבה להכנה, הסבר ושיח לפני תחילת פעילות ההתנדבות, הן לנוער עם מוגבלות והן לנוער ללא מוגבלות.
- ① בחירה ושיתוף – עלה כי יש ערך רב וחשיבות לבחירה של בני נוער עם מוגבלות את פעילות ההתנדבות, שיתופם וקשב לרצונותיהם בעניין זה. נראה כי כאשר יש התאמה, בחירה, שיתוף והקשבה מתקיימים, גוברים סיכויי ההצלחה של ההתנדבות ושל התוכנית.

רכזי התנדבות בארגון

מקור הנתונים (מרואיינים)

חלק זה מתבסס על ארבעה ראיונות שבוצעו עם רכזי התנדבות או מנהלים בארגון אשר במסגרתו / בשיתופו התקיימה ההתנדבות: רכזת של פרויקט "יחד" – הפארק הנגיש אשדוד, מנהל מרכז נוער בראש העין, רכז נגישות ושילוב בני נוער עם צרכים מיוחדים בתוכנית סח"י (סיירת חסד ייחודית) בירושלים ומנהלת מרכז "אביבית" (למשפחות עם ילדים עד גיל 6) בראש העין.

נושא: מערך המתנדבים

מן הראיונות עלה כי בשנים מהארגונים / מרכזים לא התקיים שילוב של בני נוער עם מוגבלות בפעילות התנדבות טרם כניסת התוכנית "לשם שינוי" ואחד מן המרואיינים אף ציין כי לא הכיר את העולם של בני נוער עם מוגבלות טרם כניסת התוכנית (שלושת המרואיינים האחרים ציינו כי יש להם ניסיון עבודה קודם עם נוער ו/או מבוגרים עם מוגבלות).

"הרעיון הוא לשלב חבר'ה בתפקוד בינוני עד גבוה ביחד עם בני נוער נורמטיביים במסגרת פעילות בגינה הקהילתית. היו מגיעים בסבכים בני נוער מההוסטל ושמונה בני נוער רגילים שזו המחויבות האישית שלהם. המטרה הייתה לתת לנוער בתפקוד בינוני עד גבוה אפשרות להתנדב בקהילה. השוני בפעילות היה שנוצרה קבוצה שבנינו לה תוכנית שנתית ליצירת גינה קהילתית במרכז נוער שאני ניהלתי. לפני כן לא התנדבו במרכז בני נוער עם מוגבלויות. ביחד עם אגף שפ"ע שהביאו לנו את הצמחייה, עשינו כל מה שצריך כדי לקיים גינה קהילתית... גם אני עצמי לא הכרתי את העולם הזה של בני נוער עם מוגבלות."

"לפני שנתיים וחצי בערך פנתה אליי מנהלת התנדבותית רשותית ואני הייתי בקשר איתה סביב בני נוער מהחינוך הרגיל שהיו אצלנו. המנהלת אמרה שיש הוסטלים בראש העין על הרצף. אמרה שיש ילדים מההוסטלים שהיו רוצים להתנדב ואז שאלה אותי אם יוכלו להשתלב אצלנו במרכז אביבית. האמת שהתלבטתי. אצלנו יש משפחות מורכבות, קשות יום. משפחות רגילות הן המיעוט. במשך השנים עבדנו על זה שהבית פתוח לכולם, היו לי סטודנטיות ערביות... הייתה לי הרגשה שהמשפחות שלנו יוכלו לקבל ילדים על הרצף. במקרה של ההוסטלים, קיבלנו 3 בני נוער על הרצף ברמות תפקוד שונות. חיפשנו פורמט כי לא היה ברור לנו איך זה יקרה... השתמשנו בכישורים של כל אחד מהנערים לטובת המשפחות במרכז."

נושא: חזון

מן הראיונות עלה כי החזון האישי של רוב המרואיינים או המטרות שלהם מתוכנית המקדמת התנדבות של נוער עם מוגבלות, הן לשלב באופן מיטבי נוער עם מוגבלות בהתנדבות ובחברה, ולהפגיש אוכלוסייה עם מוגבלות ואוכלוסייה ללא מוגבלות, גם לשם יצירת חיבורים ביניהם ושינוי תפיסות ועמדות ביחס לאנשים עם מוגבלות. כמו כן, עלה כי אותם מרואיינים מצאו שהחזון / המטרות שלהם באו לידי ביטוי בתוכנית "לשם שינוי".

"לחלוטין כן. תמיד יש מקום לשינוי אבל להגיע לכיתה ולשאול אותם מה זה מוגבל ולשמוע סטיגמות ובמפגש האחרון השיח הוא איזה מגבלה ומה מאפיין אותה, המעבר למודעות שיש כל מיני סוגי מוגבלויות כמו מוגבלויות שלא נראות לעין ושהאדם המוגבל הוא קודם כל אדם. התוכנית "לשם שינוי" עושה שינוי מלא, לא משתמשים בסטיגמות לאחריה."

"התוכנית הזו נבנתה כתוכנית מקבילה להרבה דברים בחזון שלי, חזון זו מילה גדולה אבל אני חושבת שצריך להפגיש אנשים שונים ולראות שאפשר לעשות דברים נפלאים ביחד ללא קשר לדת, מגזר, מוגבלות. אני חושבת שדרך "לשם שינוי" יכולתי לקחת את זה עוד צעד אחד קדימה, מפגשים של אוכלוסייה עם מוגבלות ואוכלוסייה ללא... דרך "לשם שינוי" יכולנו לעסוק ברובד נוסף, שיש עוד אנשים עם מוגבלויות ולא רק אנחנו קשי יום, יש עוד אוכלוסיות מורכבות וגם אנחנו יכולים לתת וגם הם יכולים לתת לנו."

מרואיין אחד ציין כי **הופתע מההשתלבות וההצלחה של החיבור בין בני נוער ללא מוגבלות לבני נוער עם מוגבלות**. בנוסף, אותו מרואיין ציין כי **בעקבות התוכנית שחשפה אותו לתחום, חל אצלו מהפך תפיסתי**.

"אני ממש לא ציפיתי, הופתעתי. בהתחלה היה מאד ברור ההבדלים בין בני הנוער וככל שהתקדמה התוכנית ממש לא היו הבדלים ביניהם, השתלבו מעולה. ציפיתי שזה יהיה מאתגר ואכן כך היה אבל לא ציפיתי להצלחה של החיבור עם בני הנוער. מי שלא התחבר מהבני נוער הרגילים ניסיתי לדבר איתו. אם ראיתי שאין סיכוי אז נתתי להם את הבחירה לעשות התנדבות אחרת... בגדול אני ממש הופתעתי כי ברגע שמכירים ומבינים והלכו אפילו לבקר אותם בהוסטל, ברגע שמכירים מבינים שזה לא מפחיד וההיכרות עם העולם הזה מאד חשובה **וזה עשה לי מהפך באופן שבו אני חושב על הדברים. פתח לי עולם שלם לגמרי**."

נושא: התנדבות של בני נוער עם מוגבלות בארגונים

כל המרואיינים ציינו כי התנדבות של בני נוער עם מוגבלות בארגונים כמו שלהם היא חשובה ותורמת. [התנדבות של בני נוער עם מוגבלות מפתחת את תחושת המסוגלות של נוער זה, מקדמת אותו ברמה האישית ומביאה לסיפוק ותחושת ערך. עבור נוער ללא מוגבלות והחברה בכלל, נטען כי התנדבות של בני נוער עם מוגבלות מסייעת לשינוי עמדות ותפיסות, יוצרת מפגש עם השונה ומשפיעה טוב יותר מכל הסבר.](#)

"זו חובה! זה תורם להם כמו לכל נער אחר, הם נתרמים לא פחות ממה שהם תורמים. תחושת המסוגלות מתפתחת וזה מקדם אותם ברמה האישית מאד."

"קודם כל זה ממש חשוב. זה יותר חשוב לבני הנוער הנורמטיביים מאשר לנוער עם המוגבלות. זה פותח אותך לעולם אחר. בני הנוער הנורמטיביים לא ידעו מה זה אוטיזם בכלל. בגיל כזה נחשפו לשונה ומפגש למפגש זה נהיה הרבה יותר טבעי... זה ממש תלוי באופי ההתנדבות. אם תופרים למידות הנכונות אני מאמין שכן. מה שהיה אצלנו במרכז זה סיפור הצלחה. קראנו לזה גינת הצומחים כי באמת כמו הגינה גם הבני נוער צמחו ביחד ועברו תהליך."

"קודם כל זה עובד הכי טוב לטובת שינוי עמדות כי הסבר זה לא מספיק, טוב אבל לא מספיק. השינוי הרבה יותר מעמיק שנפגשים עם זה בפועל, זה משפיע הרבה יותר."

כמו כן, כל המרואיינים ציינו כי היו ממליצים לארגונים / מקומות אחרים לשלב התנדבות של נוער עם מוגבלות מן הסיבות הבאות: חיזוק הביטחון העצמי של נוער עם מוגבלות, העשרת שעות הפנאי שלו וכיו"ב, נוער ללא מוגבלות והחברה ככלל נתרמו בהיבטים של היכרות עם האחר (אנשים עם מוגבלות), פיתוח סובלנות, שינוי תפיסתי וכיו"ב.

"בטח, קודם כל הנוער עם המוגבלות עצמו שמתנדב הפיזיק שמקבלים מהם הוא משמעותי, הם מתמודדים, זה מחזק את הביטחון העצמי שלהם, הם פורצים את הגבולות של עצמם. התרומה שמסגרות מקבלות היא העשרה של שעות הפנאי לנוער וילדים עם מגבלות וצרכים מיוחדים. לדוגמא בחגים נותנים מענה לנוער עם מוגבלות בהתאם למה שהם צריכים, אנחנו מעשירים את שעות הפנאי של ילדים עם מוגבלויות."

"כן, קודם כל היכרות עם העולם הזה. זה הופך אותך להרבה יותר סובלני, את הצוות ואת בני הנוער, פותח אותך לעולם חדש. לפעמים יצאתי בתחושה שזה טוב יותר בשבילנו מאשר בשבילם. זה שיעור לחיים גם עבורנו. שיעור איך לא לקחת דברים כמובנים מאליהם. הסיפוק מההתנדבות הזו הוא הרבה יותר גדול."

"בטח ממליץ לשלב נוער עם מוגבלות, ברגע שאתה מתגבר על הבעיה הפיזית של אותו אדם ומנגיש לו את הסביבה זה תורם לנער עם המוגבלות יותר מאשר לנער רגיל. ברגע שהשתלבו הם מאד דומיננטיים וכולטים."

נושא: חסמים עיקריים להתנדבות של נוער עם מוגבלות

מן הראיונות עלה כי החסמים העיקריים להתנדבות של נוער עם מוגבלות הם **עמדות ותפיסות מוטעות ביחס להשתלבות של אנשים עם מוגבלות ויכולותיהם, קושי להפוך את השונה למוכר ולוודא שבתוך קבוצת המתנדבים לא ייווצרו תתי-קבוצות (השתלבות מיטבית), צורך בהתאמת שעות ההתנדבות לבני הנוער עם המוגבלות וקושי, לדעת רכזי ההתנדבות, של בני נוער עם מוגבלות בהבנה של סיטואציות חברתיות.**

"יש הרבה חסמים. צריך להיערך לזה, יש שעות שבני הנוער עם המוגבלות צריכים לסיים, הם מגיעים ממסגרות מאוחר. עשינו התאמות כדי שיתאים. בזכות רכז ההתנדבות בעירייה שהיה ממש בתוך זה, זה באמת הצליח. זה גם תלוי בתפקוד של אותו נוער כי לדוגמא יש סיטואציות שהחליפו מספרי טלפון והחבר'ה עם המוגבלות התקשרו בלי הפסקה (קושי בהבנה של גבולות) ואחרי אמרנו לנוער הרגיל לא לתת מספרי טלפון."

"להפוך את השונה למוכר ולשנות את קבוצת השווים, זה לוקח זמן אבל בסוף זה קורה. במקום שהתחלתי ממנו כולם היו לקויי ראייה ועיוורים. הקושי הוא השונות בתוך הקבוצה ולדאוג שלא ייווצרו תתי-קבוצות בתוך הקבוצה."

"יש לא מעט אנשים שיגידו 'למה, בשביל מה?' יש הרבה חוסר הבנה להשתלבות, לפעמים זה חוסר הבנה של המוגבלות. יש אנשים שמבחינתם אין שם יכולת. יש מוגבלות אבל לצד זה יש יכולות שצריך לראות. אם יש לי נערה ששרה מדהים ומתנדבת אצלי היא תשמח את המשפחות בשירה, דרך נקודות החוזק שלהם."

נושא: שינוי בתפיסות ובעמדות בנוגע להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות

מן הראיונות עלה אמנם כי רוב המרואיינים, עוד טרם התוכנית, החזיקו בתפיסות ובעמדות התומכות בהתנדבות של בני נוער עם מוגבלות. יחד עם זאת, **היו מבין המרואיינים עם התפיסות התומכות, כאלה שבעקבות התוכנית התחזקו עמדותיהם עוד יותר. מרואיין אחד אף העיד על עצמו לאורך כל הריאיון כי בעקבות התוכנית חל אצלו מהפך תפיסתי.**

"באתי עם עמדה מאד ברורה, ידעתי שאני הולכת לעסוק בתחום וכשנחשפתי לתוכנית לשם שינוי ראיתי כמה הדברים שאנחנו עושים משפיעים, כמה מתקיים תהליך של שינוי עמדות וזה מאד חיזק לי את העמדה."

"אולי לא הייתי חושבת על רעיון כזה כי החיבור בהתחלה נראה קצת מוזר אבל עובדה שזה עובד. אני מאד מאמינה בחיבורים. במהות זה תואם את התפיסה שלי."

כמו כן, **כל המרואיינים ציינו כי לדעתם חשיפה לתוכנית ולפעילות ההתנדבות השפיעה על תפיסות ועמדות של אנשים אחרים בארגון ואף מחוצה לו בנוגע להתנדבות של בני נוער**

עם מוגבלות. אחד המרואיינים תיאר סיטואציה שבה בני נוער ללא מוגבלות אשר נחשפו לפעילות ההתנדבות אך לא היו מעורבים בה, גילו עניין בפעילות זו וחלקם אף ביקשו להצטרף להתנדבות עם נוער עם מוגבלות.

"אין ספק, כל מי שהיה סביב זה זה השפיע עליו. בשנה השנייה העברתי קורס הדרכה לחבר'ה בשכבה ט' במרכז וגם הם היו חשופים לנוער עם המוגבלות (ראו אותם במרכז) אפילו שלא התנדבו איתם ורק ראו אותם במרכז בגינה. הם גם גילו עניין וחלקם ביקשו להתנדב עם נוער עם המוגבלות והצטרפו לפעילויות."

"בצוות מההתחלה היינו ביחד בזה, שותפות ונלהבות. המשפחות אצלנו, היו כאלה שהיה להן פחות קל לקבל את זה, היום הרבה משפחות באות בשמחה כשהנוער מההוסטל אצלנו... לגמרי הביא לשינוי בהסתכלות של המשפחות אצלנו על כל הנושא של אנשים עם מוגבלות, יותר פתוחים לעניין."

נושא: הכשרה וליווי

מתשובות המרואיינים באשר להכשרות שקיבלו עלה כי קיימת שונות בהיבט זה בין הארגונים / מקומות. חלק מן המרואיינים ציינו כי ההכשרות היו הכרחיות ותרמו להם. ההכשרות שתיארו המרואיינים כללו התייעצויות וחשיבה מקדימה משותפת (עם המובילה הרשותית וצוות חינוכי), ידע, כלים והבנה בנוגע לפעילות במקומות אחרים (מעין למידת עמיתים) והכשרה בנוגע לאופן העברת התכנים (מרואיין אחד ציין כי כלל לא עבר הכשרה). בנוסף, שני מרואיינים ציינו כי רכשו ידע מקצועי ו/או ניסיון בתחום, עוד טרם תפקידם במסגרת התוכנית וללא קשר אליה. כמו כן, חלק מן המרואיינים הרגישו כי יש להם את הכלים הדרושים להכשיר את המתנדבים עם המוגבלות ולתמוך בהם לקראת פעילות ההתנדבות.

"הכנה ממישהו חיצוני לא הייתה אבל כן היו התייעצויות כדי לחשוב איך ליצור את הקשר. אנחנו התכוננו ככל שיכולנו וגם תיקנו תוך כדי תנועה. למזלנו החשיבה המקדימה הייתה מאד מעמיקה וגם די מדויקת. זה באמת הכרחי. לשבת עם אנשים שגם מכירים את הנוער ואת הגוף המשלב. אנחנו עשינו הכנה למשפחות שלנו במרכז אביבית."

"במקרה לגמרי היה לי קורס בחירה בתואר של רכזי נגישות אבל אין שום קשר לתוכנית, זה קרה לפני. העזרה שאני מקבל היא מסח"י והרכזים בשטח. מ"לשם שינוי" קיבלתי המון ידע וכלים והבנה של מה שקורה במקומות אחרים, המון חשיבה פנימה בקבוצת פיתוח של התוכנית. שמעתי המון גורמים אחרים ואיך זה עובד אצלם, הייתה אמא ומורה ומנהל וכולם מספרים מהמקומות שלהם ומביאים ידע וכלים."

"לא עברתי שום הכשרה. אני העברתי מעין הכשרה קצרה לנוער בלי המוגבלות. זו לא הייתה באמת הכשרה, הכל תוך כדי תנועה הסברתי להם."

"הגעתי מרקע ואני מסיימת תואר בפסיכולוגיה, אני אישית לא הרגשתי צורך בהכוונה מבחינת תוכן של מערכים מה שכן קיבלתי זה אופן העברת התכנים וגם הכנסתי שינויים בהתאם למה שאני מאמינה בו... אני מרגישה שקודם כל התכנים שאיתם אנחנו עובדים הם מאד משמעותיים, מה שאנחנו מעבירים למתנדבים, אם זה בריענון והכשרה ואם זה לפני יציאה לשטח. התוכן מאד עשיר ומותאם לבני נוער עם ובלי מוגבלות."

נוסף על כך, עלה כי רוב המרואיינים חשים שקיבלו הסבר מספק על התפקיד שלהם, על הציפיות מהם וליווי ותמיכה ממגוון גורמים ביניהם צוות התוכנית "לשם שינוי", צוות חינוכי (מביה"ס או המסגרת ממנה מגיע הנוער עם המוגבלות), בעלי תפקידים ברשות המקומית ואנשי מקצוע נוספים.

"לחלוטין, קודם כל אני יושבת במחלקת שיקום והעו"ס שמארגנת את הפרויקט מלווה אותי כל הזמן (פרויקט יחד). יש לי ליווי מהמחלקה שלי ועיריית אשדוד וצוות ביה"ס מעורב כל הזמן. אחת לכמה זמן מקבלים מפגש עם צוות התוכנית "לשם שינוי" של תיאום ציפיות, במהלך השנה יש כל הזמן ליווי גם מבחינת התלמידים ומה קורה איתם וגם לתת נקודות כדי להכווין את התוכנית למקום הרצוי ובסוף יש פגישת סיכום והפקת לקחים ומסקנות... מנהלת שלי במחלקת שיקום, הליווי הרוטיוני מגיע משם. זה נגיש וזמין."

"הייתה אשת מקצוע שליוותה את הגינה הקהילתית ואני ליוויתי בעיקר את הנוער הנורמטיבי בשיחות (פתיחה וסיכום). ניב שאחראי על הנוער מההוסטל, הייתי לאחר מכן משתף אותו בדברים שהנוער שלי העלה."

"כן, ברורות הציפיות ומקבל תמיכה מהארגון עצמו. אני גם מדבר עם חני, מתייעץ איתה לגבי הכשרות לרכזים שלנו שיקבלו הכשרה של "לשם שינוי".

יחד עם זאת, אחד המרואיינים ציין כי בהתנדבות משולבת יש צורך בהכנה מקדימה יסודית יותר, הן לנוער ללא מוגבלות והן לצוות הארגון במסגרתו / בשיתופו מתקיימת ההתנדבות, אשר תכלול גם הסבר על מוגבלויות ומה ניתן לצפות מהנוער עם מוגבלות שמגיע להתנדב.

"אם זו התנדבות משולבת ממש צריך לעשות הכנה מקדימה של מפגשים, הכנה על העולם הזה, מה זה אוטיזם או מוגבלות אחרת, הנוער ממש לא הכיר ואם הכיר אז בהיבט השלילי. הכנה לנוער הנורמטיבי וגם לצוות. מבחינתי לי היה יותר קל אם הייתי יודע למה לצפות קודם, אפילו ברמת היום יום של הנוער עם המוגבלות. בסופו של עניין ידעתי מה מפעיל כל ילד, כל אחד זה עולם ומלואו. יש אחת שמסוגלת לתקשר ולהתחבר ואחד אחר שפחות ואחד אחר שזה תלוי יום אצלו."

הצעות נוספות לקידום או שיפור ההכנה וההיערכות לתוכנית ולקליטת בני נוער עם מוגבלות היו הרחבת הידע באמצעות הרצאות והכרה של ארגונים אחרים, שיפור הנגישות של הארגון ודגש על העצמת הנערות בתוכנית.

"ההערה היחידה שיש לי ואני מאד רוצה לקחת איתי לשנה הבאה זה עניין של בנים ובנות שנכנס, הבנות בדר"כ מרגישות פחות בנוח והבנים יותר דומיננטיים וצריך לתת לבנות מקום יותר עוצמתי בתוכנית."

"תמיד דברים יכולים להיות נגישים יותר, תקציבים זה קושי, רכב מוגשג זה חלום רחוק, תמיד אפשר להשתפר. לדעת יותר דרך הרצאות, הכרה של ארגונים אחרים."

נושא: התלבטויות ואתגרים

באופן כללי ניתן לומר כי ההתלבטויות והאתגרים איתם התמודדו המרואיינים במסגרת תפקידם בתוכנית נסובו סביב סוגיות של שיבוץ הנוער המתאים (עם מוגבלות או ללא מוגבלות) ומידת מוכנותו לפעילות ההתנדבות. **בהקשר של מוכנות לפעילות, ציינה אחת המרואיינות כי ההכשרה של המתנדבים לקראת פעילות, הרבה יותר מעמיקה וארוכה בתוכנית "לשם שינוי" (לעומת תוכניות אחרות) וכי השוני בא לידי ביטוי בפעילות ובמידת הצלחתה.**

"הרבה פעמים עולה שאלת המוכנות, אחרי כמה מפגשים כיתת מתנדבים מוכנה לצאת להתנדבות עם אוכלוסייה שאולי קשה לעיכול? זה משתנה פר כיתה, קבוצה ומתנדבים שהולכים אליהם. לעומת מקיף אחר שעשינו בו תוכנית שונה ויצאנו לשטח שם אחרי מפגש הכשרה אחד, היה שוני, פעילות פחות מוצלחת ביחס ל"לשם שינוי" ששם ההכנה היא הרבה יותר מעמיקה וארוכה."

"עד כמה להתעקש עם בני הנוער הרגילים לקבל ולהיות חלק מהתוכנית. הם לא ממש עברו הכשרה. יש כאלה שזה הרתיע אותם מאד. עדיף שמי שנמצא בהתנדבות רוצה להיות חלק ולא אנטי. צריך לבחור בפינצטה את הנוער הנורמטיבי. האתגר שלי היה להבין מי לא רוצה להתנדב מתוך בורות ומי לא רוצה מסיבות אחרות. התאמת בני הנוער חשובה. זה המתכון להצלחה."

"היו התלבטויות של לפני. אחרי ותוך כדי היו פחות אתגרים והתלבטויות. אני כן יכולה לומר שמהשנה השנייה נכנסה נערה שהיא ברמת תפקוד נמוכה ביחס לאחרים שנכנסו אלינו מההוסטל. היא פחות תקשורתית וכשהיא התחילה (התייעצנו מראש) הייתה תהייה אם היא לא תרתיע את הילדים והמשפחות. היא פחות משתלבת ורכה אז כן מאד הקפדנו שהיא תהיה עם איש צוות צמוד מההוסטל. האחרים היו פחות זקוקים לליווי מההוסטל ובתנאי הזה זה עבד יפה וטוב. מתנדבים אחרים (מההוסטל) יכלו יותר לתרום לילדים, עם הנערה הזו זה היה יותר לשהות במרכז ושכולם

יוכלו להכיל את הנוכחות הזו שלה. התרומה הייתה לאתגר את טווח ההכלה והסובלנות של המשפחות שלנו ולתת לה להרגיש שייכות."

כמו כן, ציין אחד המרואיינים כי הוא חווה קושי באיתור תלמידים עם מוגבלות לפעילות התנדבות וכי לדידו יש צורך במידע ו/או מיפוי שיסייע באיתור.

"אנחנו מגיעים לנערים האלה כל פעם בדרך אחרת, אחד החבר'ה שלנו אמא שלו יצרה איתנו קשר. האיתור הוא לא ממוסד, זה כן נעשה בבית חינוך עיוורים אבל היום הנוער הזה משולב. אני מגיע אליהם גם דרך החבר'ה שלי ללא מוגבלות. ההיכרות שלי עם בית חינוך עיוורים הביאה את החבר'ה האלה להתנדבות, לפעמים זה מהיכרויות אחרות או דרך הורים... הלואי והייתי יודע איפה כל בני הנוער האלה נמצאים, היה לי קל יותר להגיע אליהם. האיתור שלהם הוא הדבר הכי גדול מבחינתי."

בהקשר לשיבוץ התלמידים לפעילות התנדבות עלה כי השאלות שהעסיקו את המרואיינים היו מידת המוכנות לפעילות ההתנדבות וההשתלבות (קליטה) בקבוצת המתנדבים.

"תמיד עולה השאלה של רמת המוכנות, הכיתה שעברה יותר מפגשי הכשרה היא הכיתה שתצא ואני גם עובדת לפי מה שאני רואה מבחינת רמת מוכנות, אם רמת החשש סבירה ולא גבוהה."

"אם הם מרגישים באמת שווים ומסוגלים כבר מההתחלה. אם הם מרגישים בבית, אם הם נקלטו כמו כל אחד בקבוצה. הם מקבלים תפקיד כמו כל נער אחר בקבוצה, אני בוחר את נקודות החוזק שלהם ולפי זה הם מקבלים תפקיד, זה כמו אצל כל נער אחר."

נושא: סיפורי הצלחה

כל המרואיינים שיתפו בסיפורי הצלחה של התנדבות בארגון.

"היציאה הראשונה שלנו השנה הייתה של י"א שיצאו להתנדב בגן תקשורת, הוסבר להם שיוצאים לגן תקשורת (אוטיזם), עלו חששות אבל אנחנו הרגשנו שהם מספיק מוכנים ויצאו. המפגש עם הילדים היה מאד מוצלח והגננת ניגשה אליי ואמרה שהיה מאד מוצלח וביקשו המשך התנדבות של החבר'ה (כאמור קבוצה שמורכבת מחינוך רגיל ומיוחד). הקבוצה עצמה אמרה לאחר מכן שהם ציפו למשהו אחר, חששו שלא יכלו לעשות הרבה ביחד. בפועל היה מאד מוצלח."

"מבחינתי הכל היה הצלחה. היו הרבה אירועי שיא. אחד הדברים היפים היה שהגענו להוסטל והראו לנוער שלי אפילו את החדרים בהוסטל אז פתאום הקשר היה אחרת, יותר קרוב."

"חצי שנה אחרי שהתחלנו את הפעילות, זה היה ביום העצמאות והחבר'ה יצאו יחד לבלות עם החבר'ה המשולבים. זה סיפור הצלחה, הם התחברו והם חברים ועברנו מכשול מאד גדול."

"א-ר (מתנדב) הוא סיפור הצלחה, עושים איתו בהוסטל עבודה מדהימה. הוא עובד במאפייה ובבית אבות והגיע לרמת עצמאות והרגשה של תרומה מאד גבוהות ועצם זה שהוא יכול לבוא אלינו, נמצא לבד בלי אף איש צוות, מרגיש לגמרי בבית ומכיר את הגבולות של מה מותר ומה אסור ותמיד עוזר, זה מדהים. הגורמים להצלחה זה קודם כל א-ר עצמו שעובר תהליך משמעותי שרובו קורה בהוסטל, היציאה שלו לעבודה והאחריות שנותנים לו והוא בא עם כל זה אלינו. אני באמת חושבת שהיכולת לזרוק אותו קצת למים ולהעז לנסות זה מה שהלך. צריך להעז ואם זה עובד אז יופי וכמובן צריך הכנה לקפיצה למים. זה שהכנו את המשפחות שבמרכז אצלנו זה גם תרם להצלחה של הדבר."

הן מסיפורי ההצלחה והן מתשובות המרואיינים בנוגע למקרים של חוסר הצלחה בהתנדבות (מובאות בהמשך), עלו מס' גורמים שהובילו להצלחה: הכנה מספקת לקראת פעילות ההתנדבות (גם הכנה של הקבוצה הנתרמת, כלומר הקבוצה שעבורה עושים את פעילות ההתנדבות), הבחירה של הנוער בהתנדבות הזו (ולא התנדבות מאולצת), שיבוץ בהתאם ליכולות ולחוזקות של המתנדב, השתלבות מיטבית וחיבור בקבוצת המתנדבים.

"בגלל שאנחנו לא מוציאים להתנדבות בלי הכשרה טובה אנחנו לא נתקלים בחוסר הצלחה. ההכשרה היא המפתח להצלחה."

"בגדול בעיקר עם הבני נוער שרציתי להתעקש שיישארו ובסוף ויתרתי על ההתעקשות. זו הייתה טעות להתעקש עם חלק מהנוער שלי שלא רצו."

"נערים שלא השתלבו ולא נשארו אצלנו, כל אחד מסיבותיו הוא. כשהם פועלים כקבוצה שווה, ברגע שזה קורה אז הם יכולים גם לבלות ביחד והלקות או המוגבלות הופכת להיות חסרת משמעות."

"יש דברים קטנים שקרו במשך הזמן, א-ה (בת שירות מתנדבת) נכנסה אלינו בשנה הראשונה, היא פשוט במצב נפשי לא טוב בשנה האחרונה אז היא הגיעה פחות. מאד בלט שכל פעם שהיא לא הגיעה המשפחות שלנו שאלו איפה א-ה ולמה היא לא הגיעה. חסרונה מורגש. לא חווינו ממש כישלון."

נושא: דגשים לקידום התוכנית

המרואיינים ציינו מגוון דברים שיכולים לסייע להם לקדם את התוכנית בארגון, ביניהם, דגש על העצמת בנות בתוכנית, הקפדה על הכשרה נרחבת, התמדה של המתנדבים בתוכנית (תורם להצלחתה), מניעת בעיות תקציביות, התגייסות של כל השותפים לעניין, המשכיות והרחבה של התוכנית גם למגזרים נוספים.

"אני חושבת שהדברים שהעליתי קודם הם הדגשים, בנים מול בנות, העצמת בנות יכולה לעזור לפיתוח התוכנית וכמובן ברגע שההכשרה היא רחבה יותר, והוותק של התלמידים בתוכנית עולה זה מוצלח יותר. תלמידים שנשארים שנה אחרי שנה בתוכנית מרגישים מוכנים יותר ומשמעותיים יותר ואנחנו רואים את זה בפועל."

"אני חושב שזה טוב לכל הצדדים פשוט צריך שלא יהיו בעיות תקציביות. אנחנו הצלחנו להתעלות על משברים תקציביים וטכניים כי מאד רצינו. כדי לבנות תוכנית כזו צריך שכל השותפים יהיו מגויסים לעניין. אחד הדברים הכי יפים שקרו זה שעשינו את זה. זה היה ניסוי וטעיה ועברנו תהליך וטוב שזה היה כך והייתה שותפות. צריך פשוט להתחיל ולא לעשות את זה יותר מדי כבד. צריך להנגיש לבני הנוער בצורה יותר ידידותית."

"אנחנו מקום קטן אבל אני חושבת שאנחנו מקום שכבר מורגל, המשפחות שלנו רגילות, אני חושבת שיש מקום לשמר את זה ולקיים את זה ועלתה לי מחשבה על לשלב בני נוער עם מוגבלות פיזית. חשבתי לבקש מרינת לקשר אותי למקבילות שלה ביישובים הערביים כדי לשלב גם בחברה הערבית ילדים עם מוגבלות בהתנדבות. הייתי רוצה מאד ברמה העירונית לקדם את זה, מעבר למרכז, אני מאד מאמינה בזה."

סיכום

נקודות חוזק והשפעה של התוכנית

- ✓ שינוי בתפיסות ובעמדות – ניכר כי לדעת הרכזים התוכנית תרמה לשינוי בתפיסות ובעמדות של מגוון האנשים שנחשפו אליה (לעיתים עד כדי מהפך תפיסתי) וכי המפגש עם בני נוער עם מוגבלות במסגרת התוכנית השפיע טוב יותר מכל הסבר על תפיסות ועמדות.
- ✓ מעורבות צוות חינוכי – מסתמן כי מעורבות הצוות החינוכי בשלבי התוכנית השונים, התייעצויות וחשיבה משותפת עימו, היו משמעותיות עבור רכזי ההתנדבות (או המנהלים בארגון) וכי אלו תרמו להצלחת התוכנית.
- ✓ הכנה והכשרה – ניכר כי יש חשיבות רבה להכנה ולהכשרה של הגורמים הרלוונטיים להתנדבות (רכזי התנדבות, נוער עם מוגבלות, נוער ללא מוגבלות ואף לאוכלוסייה הנתרמת [מוטבי ההתנדבות]) וכי אלו תרמו להצלחת התוכנית. בארגון / מקום בו לא הייתה הכנה והכשרה מספקת, היווה הדבר קושי ומכשול.
- ✓ תרומת התוכנית לבני נוער עם מוגבלות – ניכר כי לדעת הרכזים לתוכנית השפעה חיובית על מתנדבים עם מוגבלות בהיבטים של פיתוח תחושת המסוגלות, סיפוק ותחושת ערך.

אתגרים וקשיים שניצבו בפני רכזי התנדבות או המנהלים בארגון:

- ✗ חסמים עיקריים להתנדבות של נוער עם מוגבלות – ניכר כי החסמים העיקריים להתנדבות של נוער עם מוגבלות היו עמדות ותפיסות מוטעות (הן של נוער ללא מוגבלות והן של גורמים אחרים) ביחס להשתלבות של אנשים עם מוגבלות ויכולותיהם, האתגר והצורך שבתוך קבוצת המתנדבים לא ייווצרו תתי-קבוצות (השתלבות מיטבית), צורך בהתאמת שעות ההתנדבות לבני הנוער עם המוגבלות וקושי של בני נוער עם מוגבלות בהבנה של סיטואציות חברתיות.

בני נוער עם מוגבלות

מקור הנתונים (מרואיינים)

חלק זה מתבסס על ארבעה ראיונות שבוצעו עם חמישה בני נוער עם מוגבלות (אחד מהראיונות היה ראיון משותף עם שני נערים). שלושה מן המרואיינים הם נערים שמתנדבים בהרכב מוזיקלי בקונסרבטוריון⁷ בראש העין, נער אחד שמתנדב בסח"י⁸ בירושלים ונער אחד שמתנדב בסיירת אופניים עירונית (שמטרתה דיווח על תקלות וסכנות בכבישים) בכרמיאל. בשני ראיונות היה קושי בתקשורת עם המרואיינים בגינו המידע שהתקבל היה חלקי או מעורפל. כמו כן, אותם ראיונות התקיימו בנוכחות איש צוות חינוכי שמעת לעת סייע בתקשורת בין המרואיינים למראיינת.

נושא: הכנה להתנדבות

מהראיונות עלה כי המרואיינים שמעו על ההתנדבות או הגיעו אליה דרך מגוון גורמים (חבר, בעלת תפקיד במשרד הרווחה, מודעה וכו') ולא דווקא דרך ביה"ס בו הם לומדים. בהתאם לכך, את ההסברים וההכנה להתנדבות קיבלו המרואיינים מגורמים במקום ההתנדבות ומאותם גורמים דרכם שמעו עליה.

"שמעתי בקצרה מה הולכים לעשות פה, גם ראיתי דרך המודעה, המודעה ממה זה מורכב ואיך זה הולך להיות. המנהלת (של ההרכב) הכינה אותי לכל, הייתה לה אמונה שלמה בי ובכל אחד מההרכב."

"דרך חבר הגעתי לתפקיד, אמר לי תבוא, יש מקום שנקרא סח"י והוא הסביר לי מה עושים. זה דיבר אליי ונשארתי... בהמשך עירבנו את ביה"ס וביה"ס מאד תמך בזה כי בעצם הם רוצים שאנחנו נתרום לקהילה. ביה"ס ידע מזה אבל לא היו קשורים לזה באופן ישיר. אני החלטתי שאני עושה וביה"ס שמע על זה."

"המדריך שלי מכיר אותי מביה"ס הקודם ואמר לי שגם ב"כרמים" פתחו מועדון אופניים והוא הציע לי להצטרף... הגעתי ישר למועדון ושם אמרו לי מה אני הולך לעשות ואיפה נסתובב. אמרו לנו שאפשר לדווח גם כשאני לא בסיירת. זו הייתה בחירה של התלמידים מי מצטרף, בחירה שלי להצטרף."

⁷ השתייכות להרכב ייצוגי נחשב להתנסות במעורבות על פי הנחיות משרד החינוך.

⁸ סח"י – סיירת חסד ייחודית - מגייסת אלפי בני נוער מכל רחבי הארץ לעזור לנזקקים בשכונות בהן הם גרים – ומשנה את החברה הישראלית.

נושא: הרגשה לגבי ההתנדבות, תרומה ומשמעות (לחברה ולעצמם)

כל המרואיינים ציינו כי הם מרגישים שההשתתפות שלהם בפעילות ההתנדבות הייתה (ועדיין) חוויה חיובית ומשמעותית עבורם וכי הם נתרמו ממנה במגוון אופנים: חוו הצלחה, הנאה, תחושת סיפוק וערך, שייכות והעצמה, התקדמות ברמה האישית והחברתית, תחושה של עשייה / תרומה משמעותית וחשובה.

"אני מרגיש קודם כל שאני תורם מאד, אני רואה את זה גם מבחוץ וגם מעצמי, גם כשראיתי את עצמי בהתנדבות מהצד. ראיתי שאני נותן את כל כולי. אני אומר את זה בדרך כנה ואמיתית, אני הרגשתי לאורך השנה שאני נותן מעצמי המון. אני מאד גאה על הדרך שלי. אני מרגיש שאני חלק בלתי נפרד מההרכב. בעיקר אוהב לשיר, זה נותן לי מקום להתבטא, זה מקום להגשים את החלום שלי להבדיל מלהקות גדולות שלפעמים לא נותנות לך מקום להשתלב גם. פה במקום הזה נתנו לי מקום להביע את עצמי... היו לנו מספר הופעות בהרכב והחמיאו לנו המון, אנשים באו וחיבקו, הזמינו אותי לכל כך הרבה הופעות, קראו לי לכל ההופעות, שזה כבוד גדול והישג גדול, זה לא היה לי בשנים קודמות."

"אני נהנה כל הזמן לרכוב על אופניים ולדווח (על תקלות וסכנות בכבישים). אני אוהב את זה כי אני טוב בלרכוב על אופניים וזה כיף לרכוב למקומות חדשים. אני מרגיש חשוב כי אף פעם לא דיווחתי. המדריך מחלק אחריות, מי מחלק ווסטים, מי אחראי על חציית כביש. הצלחתי לדווח על תקלה שיכלה לסכן אנשים. הצלחתי להוביל. למשל ביום שלישי הובלתי את הקבוצה שלי של האופניים ולדווח על תקלה למוקד."

"אני נהנה לשיר, לרקוד, לעשות שמח..."

"אני חושב שגם הפן החברתי דרך סח"י הוא השתפר, אני היום בא לשם ויש לי חברים ואני יכול לשבת לדבר שם עם חברים. זה קידם אותי מבחינה חברתית ומבחינת האחריות שלי, אני חושב שהדרך שעשיתי בסח"י משמעותית. יש רגעים שאת עולה לבניין ושמה את הארגז ליד הדלת וזה רגע שאת מרגישה וואו, עכשיו אני שם אוכל על השולחן לאנשים האלה, שזה בזכותך. זה אחד הרגעים הגדולים עבורי."

כמו כן, שני מרואיינים ציינו כי התפקיד עומד בציפיות שהיו להם לפני שהתחילו להתנדב ואף עלה על ציפיות אלו (שאר המרואיינים לא השיבו על שאלה זו).

"אני חושב שעברתי את הציפיות שהיו לי, אני מרגיש שנותנים לי תפקידים נוספים, היה ניסיון, רציתי לעשות ערב התרמה בשביל סח"י, אני מוזיקאי ורציתי לעשות ערב שההכנסות שלו יהיו לארגון. בסופו של דבר זה לא הצליח מסיבות טכניות. אני תמיד חושב מחוץ לקופסה איך אפשר עוד לתת."

"זה עומד בציפיות שלי, אני מקבל מהתפקיד שלי הרבה, אני גם טס למקדוניה לייצג. זה כבר אומר שהגעתי להישג. העיקר אני נותן את החלק שלי, זה מה שחשוב לי ואני נהנה לעשות אותו."

בנוסף, ציינו המרואיינים מספר דברים שהם פחות אוהבים בתפקיד או בהתנדבות, ביניהם, קושי פיזי שיוצר תסכול מסוים, שינוי בשגרת ההתנדבות וצידוד חסר.

"יש לי התמודדות עם CP קל אבל זה משפיע עליי גם וזו חלק מההתמודדות שלי בנוסף ללקות ראייה אז לפעמים יש דברים באריזה שקשה לי, רוצה לעזור ולא מצליח אז קצת מתסכל אותי."
"קודם כל זה הפרעות, שנגיד אם ילדים מפריעים ולא נותנים להעביר שיעור זה קצת גוזל זמן מההרכב."

"נגיד שמתבטל כמו היום. היום למשל התבטל בגלל ההפגנות..."

"פחות אוהב שלא כל הזמן יש אופניים עם פעמון ואני מרגיש שאני חייב אופניים עם פעמון."

המרואיינים ציינו מגוון היבטים בהם התפקיד שהם עושים תורם להם: מפתח חברתית ואישית, מעצים, ממלא בתחושת גאווה, סיפוק וגורם להנאה. כמו כן, כל המרואיינים ציינו כי היו רוצים להמשיך להתנדב באותו המקום, גם אחרי שישלימו את הנדרש במסגרת תוכנית המעורבות החברתית.

"תמיד אחרי ההתנדבות אני מגיע הביתה מלא בגאווה, גם אני רואה את ההישגים, ההופעות, אני רואה את התגובה של המנהלת. גם התגובות של המנהלת וגם הסיפוקים מהבית, נותנים לי תחושה.. אני מעריך מאד את התפקיד שלי ואת המקום שאני נמצא. כל השבוע מחכה לזה. כל התפקיד וההתנדבות גורמת לי כל הזמן לרצות לבוא לפעילות... מאד רוצה להמשיך בהתנדבות, זה גם פותח אותי חברתית וגם מאפשר לי להתפתח במקצועות שאולי לא הייתה לי אפשרות להתפתח בהם קודם כמו השירה. הקונסרבטוריון וההרכב נותנים לי מקום לעשות את זה."
"אני רוצה להמשיך כי אני מרגיש שזה משפר לי את הרכיבה על האופניים. זה עוזר לי גם לשפר את התקשורת שלי. הייתי רוצה להמשיך במועדון אופניים."

"אנחנו מתרגשים לקראת ההתנדבות הזו ונמשיך גם בשנה הבאה עם זה."

"כמו שאמרתי זה הפך אותי אחראי יותר, יש לי אחריות מסוימת. איך שאני שומע שאדם צריך עזרה אני חושב איך אני יכול לעזור ולגייס דברים. אני מרגיש שזה עושה לי טוב וזה כיף לי, אני נהנה מהחווייה הזו. אני חושב שאמשיך בסח"י, שם זה המקום שלי, אני אמשיך שם, זה המקום שלי. סח"י זה המקום שאני אמשיך להתנדב בו בסופי שבוע, שנה הבאה אני הולך לשנת שירות אז בסופי שבוע אמשיך בסח"י."

בנוסף, רוב המרואיינים סבורים כי גם אנשים אחרים צריכים להתנדב והיו ממליצים על כך גם לחבריהם. המרואיינים ציינו מס' סיבות לכך: ההתנדבות תורמת ברמה האישית, מזמנת היכרויות חדשות, תורמת לחברה ולשינוי תפיסות ועמדות של אנשים.

"הייתי ממליץ כי ככה לומדים לרכוב על אופניים, יש איתנו בקבוצה ילד עיוור ועוזרים לו לרכוב.

ככה גם מכירים אנשים שלא מכירים."

"אני אמליץ חד משמעית לאנשים להתנדב. ברגע שנכנסים לסח"י עוברים תהליך ומבינים כמה טוב אפשר לעשות ושאפשר לתת מעצמך."

"אני חושב שזה מוסיף ללהקה ותורם ללהקה. זה בעיקר תלוי ברצון שלהם. זה טוב לשלב בלהקה נערים עם מוגבלויות ובלי מוגבלויות. להראות שזה אפשרי ושאפשר לשלב גם נערים עם מוגבלויות וגם נערים ללא מוגבלויות בתוך הרכב."

כל המרואיינים שיתפו בחוויה חיובית או אירוע משמעותי שחוו במהלך ההתנדבות. כמו כן, נראה כי הסיבה בגינה החוויה או האירוע היו משמעותיים היא היותם קשורים להישג אישי של המרואיינים או להערכה לה זכו מצד אנשים מחוץ להתנדבות.

"זה קרה לי לפני חודשיים, הייתה הופעה עם ההרכב והיה טקס הוקרה למצטיינים ואני זוכר את אותו היום... עלו חברי מועצת העיר ואני זוכר את הרגע שעליתי, שקראו את השם לי (מצטיין), זה נתן לי עוד כוח."

"ביקרנו בבניין של המוקד העירוני וגם שביקרנו בחדר חמ"ל. הכרתי כמה אנשים שלא דיברתי איתם אף פעם בטלפון או לא ראיתי אותם אף פעם."

"החוויה הכי שלי זה ההופעה בגני התערוכה בתל-אביב. היחס של האנשים שסובבים אותנו, נותנים לנו הרבה כבוד. ביד בנימין הייתה מישהי עם כיסא גלגלים שכשסיימנו לשיר אז היא ממש בכתה מהתרגשות. גם י-ב (חבר ממקום ההתנדבות) מאד בכה..."

"הייתה לי תקופה שלא הייתי נוסע בתחבורה ציבורית לבד וחלק מההתפתחות האישית שלי הייתה להגיע לבד לסח"י. גם מורה שהייתה לי עזרה בזה וגם י-ב (חבר ממקום ההתנדבות) עזר לי בזה, תמיד היה מגיע אם הייתי מתקשר לומר לו שאני נמצא באיזשהו מקום, היה בא לאסוף אותי."

נושא: הרגשה כלפי מקום ההתנדבות והאנשים

כל המרואיינים מרגישים כי הם זוכים ליחס מכבד, חברי ואף משפחתי ממקום ההתנדבות והאנשים שבו וכי האווירה בהתנדבות היא טובה. כמו כן, רוב המרואיינים מרגישים כי מקום ההתנדבות והאנשים שבו מכילים ומעצימים אותם. בנוסף, מרואיין אחד ציין כי נפגש עם חברים שהכיר בהתנדבות גם לאחר שעות ההתנדבות (שאר המרואיינים ציינו כי אינם נפגשים לאחר שעות ההתנדבות).

"אם יש איזה שינוי אז מסבירים לי ואני מבין. אין אווירה של לחץ, כולם עובדים בכיף. באים להתנדבות גם כדי להיפגש עם החברה ולדבר, יש את הפן החברתי שבאים ויושבים לפני וזה מאד כיף וזו גם הסיבה שבגללה בחרתי להתנדב. י-ב (חבר מסח"י) מלווה אותי, הכרתי אותו ממש בהתחלה, החבר שלי הכיר לי את י-ב ומשם הכל התגלגל. יש את הציפ של הקבוצה והוא מנהיג הקבוצה. הוא טיפה יותר מבוגר מאיתנו. אם אני מרגיש שאני לא מסתדר יש לי למי לפנות ולמי

לומר שאני לא מסתדר. החברים מסח"י חלקם אני בקשר גם מחוץ לסח"י, לפעמים יוצאים בערב, יושבים."

"היחס שלהם ממש ממש זה כמו משפחה טובה, אני מתכוון לזה שפונים אלינו בצורה יפה, שואלים אותנו, מה קורה, מה נשמע, זה לא יאמן שמעבירים את ההתנדבות בצורה ככה... הקשר שלנו מצוין, אני גם בקשר בתוך הפעילות. אני מדבר איתם לאו דווקא על דברים שקשורים להרכב... מחוץ להרכב בדרך כלל אני לא פוגש..."

"אני מתנדב עם מדריך וחברים מביה"ס (חינוך מיוחד) ועם תלמידים מתיכון אחר (ללא מוגבלות). אני מרגיש שהכרתי אנשים טובים למשל אם אני נפצע הם עוזרים לנו. לא נפגשים עם תלמידים מהתיכון האחר מחוץ להתנדבות."

"אני מרגיש שהמקום הזה נותן לי דרך להתנסות בדברים שלא חוויתי קודם, נותן לי דרך להמשיך את מה שרציתי תמיד לעשות, גם את מה שלא חוויתי קודם. הם תמיד מכינים אותי ואם יש משהו קטן שמציק לי תמיד מכינים אותי. אחלה צוות ואחלה מקום. המקום נותן לי להגשים חלום, להתנדב וגם האנשים נותנים לי כוח, גם מי ששר איתי וגם מי שמנהל כאן... נוספו לי עוד חברים לרשימה מה שנקרא וזה תורם לי גם מבחינה חברית ומוזיקלית. נפגשים כאן, מכבדים אחד את השני. זה יותר קורה בתוך ההתנדבות."

נושא: אתגרים או קשיים

מן הראיונות עלה כי האתגרים או הקשיים שהמראיינים נתקלים בהם במסגרת פעילות ההתנדבות הם בעיקרם טכניים כדוגמת קשיים מוטוריים וצורך בהפסקות נוספות. אחד מן המראיינים ציין כי הוא נעזר בחברים כדי להתמודד עם הקושי המוטורי. כמו כן, נראה כי האתגרים והקשיים לא השפיעו משמעותית על חווית ההתנדבות של המראיינים.

"לפעמים גם מבחינה מוזיקלית שלפעמים השיר עצמו לא מתאים לי מבחינת הקול ולפעמים שאחד לא נותן מעצמו, לי זה טיפה קשה. עדיין אני מאד גאה בהרכב עצמו וכולם נותנים מעצמם."

"קשה לי שלא כל הזמן נותנים הפסקות, קשה לי שלא כל הזמן יש על מה לדווח. אני עושה מה שהמדריך אומר אבל חוזר לפעמים עייף ועצבני בגלל שאין מספיק הפסקות."

"חוץ מדברים טכניים מבחינה מוטורית, חוץ מזה כלום, אין עוד דברים שקשים לי. אני נעזר באנשים כדי להתמודד, בחברים. זה מאד תלוי. לא משפיע על חווית ההתנדבות שלי. מרגיש שבא עושה את ההתנדבות כמו כולם. אני נעזר כשצריך ואני נהנה ממה שכן מצליח לעשות."

נושא: תפיסות ועמדות

שני מרואיינים ציינו כי לדידם, נוער עם מוגבלות יכול וצריך להתנדב לצד נוער ללא מוגבלות (בשאר הראיונות לא התקבל מענה לשאלה זו). בין שאר הסיבות לכך, ציינו המרואיינים כי עצם הנתינה מביאה לסיפוק, אין חשיבות למוגבלות בהקשר של התנדבות אלא לכוח הרצון, ההתנדבות מעלה את המודעות ליכולותיו של נוער עם מוגבלות ומהווה דוגמא לכך.

"כן, אני חושב שכל עוד יש את היכולת לתת, אני יכול להגיד לך שאני מוגבל פיזית וראיתי את עצמי משתלב בהרכב וראיתי שאם יש לי רצון מספיק טוב וכוונה, אני יכול לעשות הכל. זה לא קשור למוגבלויות, אם יש לי כוח רצון מספיק חזק אני מגיע לאן שאני רוצה. זה בא גם בעקבות ההתנדבות. ההרכב המנצח מוכיח לי שהנה אתה יכול להשתלב ולשיר יחד איתם... אני חושב שגם, כי אם יש להם יכולות שיש להם לתת אז למה לא לבוא ולתרום. זה גם מעלה את המודעות שהנה נוער עם מוגבלות יכול לעשות את זה, זה מראה שאפשר לעשות את זה."

"כן. כי אני חושב שכל בן אדם יש לו קושי מסוים ומגבלה זו מילה גדולה, מילה ממושטת. בסופו של דבר אדם בעל צרכים מיוחדים הוא אדם ויש לו מה לתת ומה להשקיע. במידה מסוימת הוא אפילו יותר תורם כי הוא רוצה להוכיח את עצמו ומשקיע אז לפעמים אפילו תורם קצת יותר מאדם רגיל... כולם צריכים להתנדב, כל אחד ברמה שלו כמובן. ברגע שלאדם יש תעסוקה והוא מרגיש שהוא תורם זה סיפוק, הוא נהיה שמח יותר."

בנוסף, כל המרואיינים ציינו כי המשפחה והחברים חושבים כי ההתנדבות שלהם מבורכת ומקדמת והם תומכים ושמחים עליה.

"ההורים שלי מאד שמחו וזה בא לידי ביטוי שהמנהלת המוזיקלית דיברה איתם ואמרה להם שזה תורם והיא לא רוצה לוותר עליי... הם ראו שזה נותן לי מקום, גם דרך להגשים את עצמי ולהתנסות בעוד כמה דברים."

"קודם כל ההורים שלי חושבים שזה מצוין והם אומרים שזה טוב, שזה מקדם אותך אפילו להיות יוצר וזמר..."

"המשפחה שלי חושבת שזה מבורך, כל דבר שעושה לי טוב המשפחה שלי אומרת לי לעשות, לצאת, הם רואים איך שאני בא ומגיע הביתה ומספר להם חוויות והם שמחים לראות אותי ככה. אותו דבר החברים שלי. הייתי ממליץ לכולם."

"המשפחה והחברים חושבים שזה מתאים לי כי לפני שקיבלתי את האופניים לא ידעתי לרכוב בזהירות ועכשיו המשפחה והחברים חושבים שאני משתפר ברכיבה."

סיכום

נקודות חוזק והשפעה של התוכנית

- ✓ תרומת התוכנית לבני נוער עם מוגבלות – ניכר כי השתתפות בפעילות ההתנדבות היא חוויה חיובית ומשמעותית עבור נוער עם מוגבלות וכי הם נתרמים ממנה במגוון אופנים: חווים הצלחה, הנאה, תחושת סיפוק וערך, שייכות והעצמה, התפתחות והתקדמות ברמה האישית והחברתית, תחושה של עשייה / תרומה משמעותית וחשובה.
- ✓ אווירה בהתנדבות והרגשה כלפי האנשים שנמצאים בה – מסתמן כי בני נוער עם מוגבלות זוכים ליחס מכבד, מכיל, חברי ואף משפחתי ממקום ההתנדבות והאנשים שנמצאים בו וכי האווירה בהתנדבות היא טובה.
- ✓ המשך התנדבות – ניכר כי נוער עם מוגבלות מעוניין להמשיך להתנדב באותו המקום, גם אחרי שישלימו את הנדרש במסגרת תוכנית המעורבות החברתית.

אתגרים / קשיים שניצבו בפני בני נוער עם מוגבלות:

- ✎ טכני – מסתמן כי לעיתים מתמודדים בני נוער עם מוגבלות עם אתגרים וקשיים טכניים במסגרת פעילות ההתנדבות, ביניהם, קשיים פיזיים / מוטוריים, צורך בהפסקות נוספות, ציוד חסר וכיו"ב.

הורים לבני נוער עם מוגבלות

מקור הנתונים (מרואיינים)

חלק זה מתבסס על שלושה ראיונות שבוצעו עם הורים לבני נוער עם מוגבלות: אמא של נערה שהתנדבה בהרכב מוזיקלי ובגן ילדים (ראש העין / הרצליה), אבא של נער שמתנדב בסח"י במסגרת השירות הלאומי שלו ואמא של נערה שהתנדבה במצודת אשדוד-ים (אשדוד). חשוב לציין כי ההורים לא ידעו לשייך את ההתנדבות לתוכנית מסוימת.

נושא: הכנה להתנדבות ולתפקיד

מן הראיונות לא התקבל מידע ספציפי בנוגע להכנה להתנדבות ע"י ביה"ס והמורים אולם צוין כי **ההתנדבות מותאמת לרמת התפקוד וההתפתחות של הנער/ה, מתקיימת הכנה בביה"ס לקראת כל דבר חדש** (בדרך כלל מוכן חומר ויזואלי) וכי אחת הנערות גם הכינה עצמה באמצעות חיפוש מידע באינטרנט על המקום (עבור אחד מן המרואיינים השאלה הייתה פחות רלוונטית). כמו כן, צוין כי לא ניתן להסביר הכל לילד על הרצף האוטיסטי וכפי הנראה הבנה טובה יותר מתקבלת באמצעות החוויה עצמה.

"בביה"ס מכינים לקראת כל דבר חדש שתלמיד עושה שם. במקרה הספציפי הזה לא יודעת מה הם עשו. בדרך כלל מכינים להם חומר ויזואלי, מצגת וגם ביתי מכינה את עצמה, היא לוקחת מחשב ומחפשת בגוגל את המקום כדי לדעת לאן היא הולכת... אני לא יודעת אם ביתי מבינה את המושג של ההתנדבות, מבחינתה זו פעולה שהיא הולכת לעשות, הולכת להנות. הפירוש של המילה לביתי לא כל כך חשוב."

"קודם כל הסתכלו בביה"ס על רמת התפקוד של כל ילד וניסו להתאים את ההתנדבות לרמת ההתפתחות של הילד. ביתי מאד תקשורתית ואוהבת להיות עם אנשים חדשים וברגע שראו שהיא צריכה קשר עם נוער ובני גילה הם התאימו לה את מה שמתאים. הם מסתכלים עד כמה ילד יכול לדבר, לתפקד. לדוגמא לא היו לוקחים אותה לגן ילדים אם לא הייתה יכולה להתנדב שם, היא מרגישה שהיא אחראית עליהם, עוזרת להם, שרה להם, משחקת איתם, מרגישה בוגרת ואחראית... אני חושבת שאי אפשר להסביר הכל לילד על הספקטרום, אני חושבת שהם מבינים יותר טוב כשהם חווים ומרגישים."

כמו כן, עלה כי להרגשתם של ההורים, **ילדיהם קיבלו הכנה מספקת לתפקיד אותו ביצעו בהתנדבות וכי לא היה חסר דבר בהכנה**. באחד הראיונות אף עלה כי גם להורים נעשתה הכנה אשר אפשרה גם להם לשוחח עם ילדיהם על ההתנדבות ולשאול לדעתם של הילדים בעניין. בנוסף, באחד הראיונות הובע רצון ליותר ימי פעילות ופרויקטים מסוג זה.

"לפי דעתי היה כל מה שצריך. הייתי רוצה שיהיו יותר ימי פעילות ופרויקטים כאלה. לילדים האלה יש רצון אבל לא תמיד יש הזדמנות. זה היה מעט זמן והיא ממש נהנתה."

"אני בטוחה שכן כי ביתי בפרויקט שהיא נמצאת דרך ביי"ס, אלווין, הם עושים הכנה גם להורים, בכל מקרה דיברו איתי וגם אני עשיתי שיחה עם ביתי ודיברתי איתה. היה לי חשוב לשאול לדעתה ואם היא רוצה. עושים הכנה כמה שאפשר לעשות. קודם מסבירים מספרים ועושים שיחה מה מותר ומה אסור... אני לא הרגשתי שהיה משהו חסר בהכנה. יש להם סדר יום מאד מסודר, ביתי יודעת באיזה יום היא הולכת לאיזה התנדבות."

נושא: השתתפות הילדים בפעילות ההתנדבות

מהראיונות עלה כי ההורים גאים בהשתתפות של ילדיהם בפעילות ההתנדבות וכי היא חשובה גם בהיבטים של תעסוקה בשעות הפנאי, התפתחות אישית, השתתפות והשתלבות בפעילות עם אוכלוסייה ללא מוגבלות וסיפוק. כמו כן, ציינו ההורים כי ילדיהם אוהבים ונהנים לעשות דברים חדשים ולהיות חלק / שותפים בעשייה.

"אני חושבת שזה חשוב לפני הכל כי ביתי חוזרת להוסטל ויש לה ערב שלם שבו היא צריכה לעשות משהו. יש לה חוגים וכל הזמן מנסים להעסיק את הילדים וההתנדבות עוזרת לה מבחינה אישית ולהתפתחות שלה. היא מבינה שהיא תורמת. כל מקום שהיא הולכת מעריכים אותה וזה עושה אותה מאושרת. זה מאד חשוב לה, היא אף פעם לא פספסה... היא נהנית לעשות דברים חדשים, היא אוהבת לשיר, מוזיקה, היא אוהבת להיות חלק ממשהו. יש לה סיפוק מזה."

"הבן הבכור שלי יש לו שלושה תארים אקדמיים (רואה חשבון, עו"ד...) והוא כולה בן 30, אני לא משווים בו כמו שאני משווים בבן שמשתתף בתוכנית ובאחיו התאום. אני תמיד מסביר להם שאנחנו לא לבד בעולם הזה ולא כולם שווים וגם אני שעובד בה"י טק מתנדב פעם בשבוע עם ילדים אז את זה הוא קיבל מהבית."

"אני מרגישה גאה וטוב לי שהיא משתתפת במשהו כזה, זה חשוב שהיא נמצאת במשהו כחלק מקהילה רגילה ולא רק חינוך מיוחד. יש בזה תועלת וזה דבר טוב. אני לא יודעת כמה היא מבינה מה זה תרומה. עצם ההשתתפות שלהם בפעילות רגילה זה מה חשוב. זה בשבילי הכל, השילוב הזה... מהכל היא נהנתה, היא הייתה מחכה לזה, היא לקחה ציוד שהייתה צריכה, היא אוהבת גם לעשות דברים שהם לא שגורתיים. אחרי שתי פעילויות הייתה לה הבנה גם מה עושים שם, היא למדה גם ולא רק עשתה. גם חברתית זה טוב. הכירה ילדים מבי"ס רגיל."

נוסף על כך, ציינו ההורים כי התפקיד עומד בציפיות שהיו לילדיהם לפני שהתחילו להתנדב ואף מעבר לכך.

"הוא חווה הצלחות וזה עומד בציפיות שלו."

"אני חושבת שזה הרבה מעבר לציפיות של כלנו. בתי היום לא רק שומרת על הילדים ומקריאה סיפורים, היא מבינה שיש אחריות שהיא צריכה לקחת וזו הדרך שבה היא גם מתבגרת."

כל ההורים דיווחו כי ילדיהם חווים הצלחה בתפקיד שהתבקשו לבצע, הבאה לידי ביטוי בהישג אישי או בעצם העשייה וההשתייכות.

"בגלל שהוא נולד פג והמוטוריקה שלו לא משהו, שישי אחד הוא הגיע לירושלים עם ארגזי מזון והיו צריכים להספיק לחלק ארגזים לפני כניסת שבת והוא סחב שני ארגזי מזון וזה ילד שבקושי פותח פחית שתייה לבד. זה היה לו מאד מרגש שהם הספיקו."

"היא חווה הצלחה והיא גם חווה אושר מזה שהיא עושה דברים והיא חלק ממשנה, היא מרגישה חשובה."

נושא: מקום ההתנדבות והאנשים שבו

מבין המרואיינים, שניים ציינו כי הם מקבלים מהצוות החינוכי של ילדיהם דיווח ועדכונים באשר לפעילות. כמו כן, עלה כי תחושתם של כל המרואיינים ביחס למקום ההתנדבות והאנשים שבו היא טובה. עוד ציינו המרואיינים כי ילדיהם קיבלו הכנה לתפקיד, במסגרת ההתנדבות, באמצעות ימי עיון, הדרכות, תוכנית כתובה מראש והסברים וכי אלו חשובים ומסייעים לילדים. בהקשר זה נראה כי ההורים מרגישים שההכנה שילדיהם קיבלו מספקת.

"המקום נמצא גם לא רחוק מהבית שלנו והיא אהבה את המקום. היא לקחה אותי בשבת לשם. המורה מביה"ס שיצאה איתם לפעילות היא זו שהייתה איתי בקשר."

"מהבחינה הזו ממש בסדר, יש ימי עיון והדרכות, הם ממש בסדר. זהו פחות או יותר. הוא אוטוידקט ומסתדר מצוין עם ההדרכות שנותנים."

"קודם כל אני חייבת להגיד שאני מאד מעורבת בכל מה שקורה, אני מקבלת כל יום דיווח ותמונות. אני מקבלת עדכונים מהרכז החברתי וגם בתי מספרת והעדכונים מהרכז נהדרים... לגבי הגן, בגן היא מתנדבת כבר שנה ויש סיכום מסודר והיא עובדת לפי הסיכום הזה, נניח אומרים היום אנחנו עושים כך וכך, היא עובדת לפי התוכנית, לילדים אוטיסטים מאד עוזר שמסבירים ומכינים אותם למה צריך. זה חלק מאד חשוב להסביר ולהכין את הילדים... יש תוכנית כתובה מראש והסברים, גם בגינה הקהילתית מסבירים איך עושים דברים. הילדים לא מחוברים למציאות וזה לבוא ולחבר אותם ל- איך העולם שלנו עובד וזה דרך הסברה, תוכנית כתובה ותוך כדי פעולה והדגמה."

בנוסף, עלה כי הילדים יצרו קשרי חברות עם אנשים במהלך ההתנדבות אשר, ברוב המקרים, לא נמשכו לאחר שעות ההתנדבות.

"נוצרו קשרים עם אנשים. זה היה יותר בתוך הפעילות עצמה, לא יודעת אם היה קשר מעבר לפעילות."

"הבן מאד אוהב את האנשים שאיתו. הוא מסוג הילדים שיוותר על הפרוסה שלו למען מישהו אחר. חלק מהחברים מההתנדבות נפגשים, מבליים ביחד, עושים מסיבות. מרגיש מאד שייך למסגרת."

"יש לה קשר איתם ואנשים שעובדים איתה מאד אוהבים אותה והם יודעים איך לגשת לכל ילד וילד. מאד סבלניים ועוטפים. מאד תומכים... אני יכולה להגיד שלי היא לא מספרת על זה אבל היא מחפשת את האנשים שאיתה בפייסבוק והיא מתקשרת איתם. אין לה זמן להיפגש איתם מחוץ להתנדבות, היא מאד עסוקה."

נושא: תרומת התפקיד

מן הראיונות עלה כי ההורים מרגישים שהתפקיד שילדיהם עשו תרם להתפתחותם האישית של הילדים במגוון היבטים, ביניהם, תחושת הצלחה וחיזוק תחושת המסוגלות, טיפוח בגרות ולקיחת אחריות. כמו כן, ציינו ההורים כי ילדיהם ציפו להתנדבות במהלך השבוע וכי היא חשובה להם.

"זה מבגר אותה, גורם לה להיות בוגרת יותר. היא מבינה שהיא צריכה לקחת אחריות... היא נהנית מזה והיא מצפה לזה וזה חשוב לה וחוזרת משם במצב רוח טוב ומספרת מה עשתה ואיך היה. זה מאוד חשוב, זה מעבר לחוגים, משהו שהוא לנפש, נותן סיפוק. זה תורם לה מכל הכיוונים, זו הצלחה אישית שלה ושל כל מי שמסביב. גם מי שמושיט יד ועוזר זו הצלחה."

"הוא לא היה סולח לעצמו אם הוא לא היה מתנדב. עדיין אם תשאלו אותו הוא מרגיש שהוא עושה מעט. בשבילו זה טבעי וכך צריך להיות. הוא חי את זה כל הזמן."

"זה עשה לה הבנה שהיא יכולה לעשות עוד דברים ולא רק לעבוד במטבח בביה"ס, או במטבח ב"ארוחה", זה היה משהו חדש, היא הרגישה שהיא מצליחה, הרגישה ביטחון ובשביל הילדים שלנו זה המון, המון... מאד חיכתה לזה."

נוסף על כך ציינו ההורים כי הם סבורים שילדיהם ירצו להמשיך בהתנדבות, בעיקר באותו מקום ותפקיד בהם היה לילדים טוב (טוב גם בהיבט של הקשרים הבין-אישיים שנוצרו במסגרת ההתנדבות).

"אם יציעו לה התנדבות באותו מקום זה יהיה רלוונטי, זה היה לה עצוב שזה נגמר. אם המקום היה טוב לשי-י היא הייתה רוצה להמשיך שם."

"אני מניח שירצה להתנדב גם בהמשך. הוא רוצה ללמוד גם עבודה סוציאלית ולהמשיך להתנדב. הוא אוהב את זה."

"אני מניחה שהיא תדע לבחור מה מעניין אותה ותמשיך עם זה... אני חושבת שזה תלוי בתפקיד, בגן ילדים היא תרצה להמשיך, כבר אמרה לי שרוצה להתנדב בגן. היא משתפת פעולה עם הצוות והילדים מתים עליה."

נושא: אתגרים וקשיים

שני הורים ציינו כי **האתגרים או הקשיים שילדיהם נתקלים בהם במסגרת פעילות ההתנדבות הם נייודות ושינויים**. בהקשר לשינויים צוינה החשיבות של תכנון. כמו כן, הורה נוסף ציין כי הוא אינו סבור שהיה קושי אבל במידה והיה קיבל ילדו תמיכה מן הצוות.

"אני לא חושבת שהיה קושי אבל אם היה היא קיבלה תמיכה מהצוות, מהמדריכים, מצוות ביה"ס."

"**הניידות היא קושי**, אין לו רישיון נהיגה, הוא מתנייד ברכבת הקלה, באוטובוסים. מעבר לזה אין שם שום קושי."

"**לביתי קשה עם שינויים**. לפעמים אם מתבטלת התנדבות היא אומרת לא נורא או אומרת **שהיא עצובה או משהו כזה**. חשוב שהכל יהיה מתוכנן."

נושא: תפיסות ועמדות

כל ההורים סבורים כי נוער עם מוגבלות יכול וצריך להתנדב לצד נוער ללא מוגבלות וכי כל הצדדים מרוויחים מהתנדבות זו. התנדבות זו מחזקת את תחושת המסוגלות של נוער עם מוגבלות ותורמת גם לשינוי תפיסה ביחס לנוער / אוכלוסייה ללא מוגבלות. עבור נוער ללא מוגבלות, התנדבות זו תורמת להיכרות עם השונה ולשינוי תפיסה ביחס לנוער / אוכלוסייה עם מוגבלות. עוד צוין בהקשר של התנדבות זו כי יש חשיבות להשגחה, הדרכה והכנה, הן לנוער עם מוגבלות והן לנוער ללא מוגבלות. כמו כן, צוין כי התנדבות משולבת (נוער עם מוגבלות ונוער ללא) צריכה להתאים גם ליכולת של נער/ה ללא מוגבלות לתקשר עם נוער עם מוגבלות וכיו"ב.

"ברור, חד משמעית, כן, כן וכן. כי זה חשוב להרגיש שהם שווים ומסוגלים. זה טוב גם לילדים רגילים שיכירו אותם, זה תורם לחברה, אני לא יודעת למי זה תורם יותר, היכרות עם השונה. זה דו-צדדי, כולם מרוויחים."

"**צריך ויכול להתנדב**. אחרת באיזו חברה נחיה? התנדבות צריכה להתחיל מביה"ס, בני התחיל מביה"ס. שם מקבלים את היסודות."

"בהחלט, אני גם יכולה לומר שדרך ביה"ס של ביתי, היא התנדבה בבי"ס רגיל ובסופי שנה הופיעה עם הילדים הרגילים והם נהיו חברים שלה **זוה גם לגרום לילדים רגילים להבין שגם ילד עם מוגבלות מסוגל לעשות דברים. התפיסה משתנה לנוער ללא מוגבלות וגם לנוער עם מוגבלות... אני חושבת שזה מאד משמעותי** ויחד עם זאת חייבת להיות השגחה ועם אנשים שיוזעים להדריך ולראות מה קורה, זה לא קל לתקשר עם ילד עם מוגבלות. שני הצדדים צריכים לקבל הכנה. לא כל הילדים יכולים לתקשר עם ילדים עם מוגבלות. לא הכל מתאים לכולם. כל אחד לפי היכולת שלו."

בנוסף, הביע אחד ההורים, בהערה כללית, את דעתו החיובית על התוכנית.

"אני חושבת שזו תוכנית מצוינת, צריך להתאים פרויקט לרמת היכולת של ילד. מי שחשב על הדבר הזה הוא גאון."

סיכום

נקודות חוזק והשפעה של התוכנית / ההתנדבות

- ✓ הכנה להתנדבות ולתפקיד – מסתמן כי מכלול ההכנה שקיבלו בני נוער עם מוגבלות להתנדבות ולתפקיד, הן ע"י המוסד החינוכי וצוותו והן ע"י מקום ההתנדבות והאנשים שבו, הייתה טובה, מספקת וחשובה.
- ✓ ההשתתפות בפעילות ההתנדבות – ניכר כי ההשתתפות בפעילות ההתנדבות תורמת לבני נוער עם מוגבלות בהיבטים של הנאה ותעסוקה בשעות הפנאי, התפתחות אישית, חיזוק תחושת המסוגלות, טיפוח בגרות, לקיחת אחריות ותחושת סיפוק.
- ✓ ציפייה להתנדבות ורצון להמשיך בה – מסתמן כי הנוער עם המוגבלות חיכה / ציפה להתנדבות במהלך השבוע וכי היא הייתה חשובה לו. כמו כן, נראה כי קיים רצון להמשיך בהתנדבות, בעיקר באותם המקומות והתפקידים בהם הייתה לנוער זה חוויה טובה.
- ✓ תפיסות ועמדות – ניכר כי ההתנדבות המשותפת תרמה להיכרות עם השונה עבור כל הצדדים ולשינוי תפיסות ועמדות של נוער ללא מוגבלות ביחס לנוער / אוכלוסייה עם מוגבלות.

אתגרים / קשיים שזיהו ההורים בהקשר של ההתנדבות של ילדיהם

- ✎ ניידות ושינויים – מסתמן כי בני נוער עם מוגבלות לעיתים נתקלים בקשיים של ניידות ושינויים בשגרת ההתנדבות כדוגמת ביטול פעילות. בהקשר לשינויים צוינה החשיבות של תכנון מראש.

בני נוער ללא מוגבלות

מקור הנתונים (מרואיינים)

חלק זה מתבסס על שני ראיונות שבוצעו עם בני נוער ללא מוגבלות: נערה אחת שמתנדבת בהרכב מוזיקלי בקונסרבטוריון בראש העין ונער אחד שמתנדב בסח"י במסגרת השירות הלאומי שלו.

נושא: הכנה להתנדבות משותפת, נוער עם וללא מוגבלות

מן הראיונות עלה כי **ההכנה להתנדבות ולתפקיד בהתנדבות, רובה ככולה, נערכה ע"י מקום ההתנדבות והאנשים שבו וכללה, בין השאר, הסברים על התנדבות לצד נוער עם מוגבלות, משמעות הדבר והסברים והדרכות בנושא הנגשה. כמו כן, עלה כי ההכנה הייתה מספקת. הנערה שרואיינה ציינה כי לא ציפתה לכמות כה גדולה של הופעות בהרכב אך למעט היבט זה, ידעה למה לצפות.**

"עשינו פגישה, אנחנו וירון שמנהל פה בקונסרבטוריון, ועשינו את זה עם עוד קבוצה של ילדים שבאים להתנדב ללא מוגבלות. הסביר לנו שההתנדבות הזו לא הולכת להיות פשוטה ואנחנו גם יכולים לפרוש אחרי 60 שעות וצריכים להיות סבלניים ולקבל את כולם, זה לא משהו שלא ידענו לפני... ההופעות בהרכב רבות ולא ציפיתי שככה זה יהיה. לגבי שאר הדברים ידעתי למה אני הולכת ומה הציפייה. כמות ההופעות הפתיעה... אני זוכרת משפט אחד שמאד תפס, ירון מהקונסרבטוריון שאמר שאי אפשר לעזוב את התוכנית באמצע כי הם נקשרים וקשה לעזוב, הילדים שעל הספקטרום יותר קשה להם... אם אנשים הולכים בלי להגיד למה או בלי לסיים את השנה. זה נשאר לי בראש מה שירון אמר. אמרו לנו שהילדים שעל הספקטרום הם לא בקצה הרצף, שיש להם מוגבלות קלה."

"בסח"י כן הפכנו יותר מודעים לנגישות. יניב מסח"י הסביר לנו את עניין המוגבלות וההנגשה... יש לנו בעיקר בחנוכה בבית חינוך עיוורים כל שנה הדרכות שזה בשיתוף פעולה מלא עם יניב ונוער "יחד" שהם מסבירים לנו איך להנגיש דברים, איך הם מצפים שיתייחסו אליהם, איך לגשת ללקויי ראייה, היה לנו יום עם כלבי נחייה ועוברים בבתי עסק ומסבירים להם שיקבלו אותם עם כלבי נחייה בחנויות. **הם בעצמם (הנוער) מסבירים לנו איך לגשת לזה.** הם מעבירים את הקורסים האלה. יש לנו בחנוכה חוץ מההכשרה של לקויי ראייה, יש הכשרות בחינוך והכשרות אחרות."

נושא: משמעות התנדבות לצד נוער עם מוגבלות

שני המרואיינים סיפרו כי ההתנדבות לצד נוער עם מוגבלות היא חוויה חיובית, מספקת ומשנה תפיסות. כמו כן, צוין כי ההתנדבות של נוער עם מוגבלות מרגשת ומעוררת השראה. בדומה לדברים שעלו מהראיונות עם בני נוער עם מוגבלות, צוין כי נוצרו קשרי חברות עם נוער עם מוגבלות במהלך ההתנדבות אולם קשרים אלו בדרך כלל לא נמשכו גם לאחר שעות ההתנדבות.

"חיובית לגמרי כי זה פותח את המוח לכל מיני דברים חדשים. בעבר כשאמרתי לא, עכשיו הבנתי מה הפסדתי... הקשרים הם בתוך ההתנדבות. כן התחברנו לנוער עם המוגבלות. הם רובם בנים וזה קצת יותר קשה ועדיין הצלחנו... מחוץ לשעות ההתנדבות לא היה קשר".

"חוויה ממש טובה, היא מספקת, נותנת לי אישית, ממש מרגש לראות אם הם מגיעים ונותנים ועוזרים ולא מוותרים אז על אחת כמה וכמה אני שאין לי מוגבלות צריך... הם לא מוותרים לעצמם, מגיעים, תורמים, עושים. מדהים אותי לראות איך הם לא נותנים למוגבלות להשתלט על החיים שלהם".

אחד המרואיינים סיפר על אירוע משמעותי שחווה במהלך ההתנדבות ומעיד על מידת החיבור והפתיחות שנוצרה במסגרת ההתנדבות בין נוער ללא מוגבלות לנוער עם מוגבלות.

"יש ילד שאני במהלך ההרכב הצגתי שיר שלי שכתבתי וסיפרתי שאני כותבת ומלחינה והוא ניגש והראה לי שירים שהוא כותב. זה נורא קשה להראות את היצירות שלך, זה נורא אישי. לא כולם מסוגלים לעשות את זה. עצם זה שבא והחליט להראות את זה לי אישית וגם לחברי ההרכב והשמיע לנו, זה הדהים אותי. לא כל יוצר מראה את התוצרים שלו. זה ילד עם מוגבלות".

נושא: תפיסות ועמדות

שני המרואיינים סבורים כי נוער עם מוגבלות יכול וצריך להתנדב לצד נוער ללא מוגבלות. כמו כן, ציינו המרואיינים כי הם לא מבחינים בשוני בין נוער עם מוגבלות לנוער ללא מוגבלות מבחינת תרומה / עשייה במסגרת פעילות ההתנדבות וכי זו מעצימה, הן את הנוער עם המוגבלות והן את הנוער ללא.

"כמובן, ברור, זה בדיוק זה, הם עושים כמונו ואיתנו, לא חושבת שצריכה להיות הפרדה. זה גם בשבילנו וגם בשבילם, זה מעצים אותנו וגם אותם".

"בהחלט. למה לא? במה הם שונים? הם לא נותנים למוגבלות להשפיע והם תורמים ועוזרים אז מה ההבדל בינם לבין מישהו אחר?... מי שלא חווה את זה (מוגבלות) לא באמת יכול להרגיש את

הקושי שלהם... בגדול כן, כל אחד לפי המצב שלו ואיך שהוא מרגיש. **התנדבות בסופו של דבר מעצימה אותך** ואם יש לך את הכוחות לעשות את זה אז בהחלט."

כמו כן, **שני המרואיינים ציינו כי המשפחות והחברים שלהם גאים בהם על ההתנדבות עם נוער עם מוגבלות ורואים את החשיבות שבהתנדבות זו**. אחד המרואיינים הוסיף כי המשפחה והחברים שלו היו מופתעים מכך שנוער עם מוגבלות לא נותן למוגבלות להשפיע עליו ומתנדב. נוסף על כך ציינו המרואיינים כי היו ממליצים לחברים ולמשפחה להתנדב עם נוער / אנשים עם מוגבלות, גם לשם היכרות עם השונה.

"**המשפחה שלי חושבת שזה מדהים, אמא שלי גאה בי ברמות מטורפות**. כל הזמן אומרת לי שזה מעצים, שזה יהיה איתי כל החיים וכשעושים טוב מקבלים טוב בחזרה. כשאת עושה משהו טוב לעצמך ולקהילה, תקבלי טוב בחזרה. זה יפתח לי כל כך הרבה אפשרויות גם אני בטוחה בזה... זה באמת לא משהו שעושים ביום ויום ומי שמקובע ונמצא בחברה אחת כל הזמן אז כך גם החיים שלו יראו, צריך להכיר דברים חדשים. זה גם משמח את הנוער עם המוגבלות, שיוצא להם לעשות דברים איתנו, עם נוער ללא מוגבלות, ולא רק עם החברים שלהם."

"**הם ממש שמחים ורואים בזה משהו מאד חשוב ויפה**. הם היו מופתעים שנוער כזה לא מוותר ולא נותן למוגבלות להשפיע עליו. בהחלט הייתי ממליץ להתנדב. אנשים צריכים להרגיש שזה בסדר להם להתנדב עם אנשים עם מוגבלות, כל אחד מה שמרגיש שהוא מתחבר אליו."

סיכום

נקודות חוזק והשפעה של התוכנית / ההתנדבות

✓ התנדבות לצד נוער עם מוגבלות – מסתמן כי ההתנדבות לצד נוער עם מוגבלות היא חוויה חיובית, מהנה, מרגשת, משנה תפיסות / עמדות ואף מעוררת השראה עבור נוער ללא מוגבלות. כמו כן, נראה כי האווירה בהתנדבות היא טובה ואוהדת וכי נוצרו קשרי חברות עם נוער עם מוגבלות במהלך ההתנדבות אולם קשרים אלו בדרך כלל לא נמשכו גם לאחר שעות ההתנדבות.

✓ תפיסות ועמדות – מסתמן כי ההתנדבות לצד נוער עם מוגבלות תרמה להיכרות עם השונה ולשינוי תפיסות ועמדות של נוער ללא מוגבלות וכי האחרונים לא מבחינים בשוני בין נוער עם מוגבלות לנוער ללא מוגבלות מבחינת תרומה / עשייה במסגרת פעילות ההתנדבות.

סיכום: ממצאים, מסקנות והמלצות

חלק זה מתבסס על עיקרי הדברים והנקודות המרכזיות שעלו מהראיונות ומקבוצת המיקוד עם מנהלות התוכנית.

שינוי תפיסות ועמדות - ניכר כי התוכנית "לשם שינוי" תרמה לשינוי בתפיסות ובעמדות של מגוון השחקנים המעורבים, החל מבעלי תפקידים ברשויות המקומיות, דרך צוותי החינוך ורכזי התנדבות וכלה בנוער ללא מוגבלות והקהילה סביבם, שנחשפו לתוכנית ולמרכיביה. שינוי התפיסות לפעמים הוגדר ע"י המראיינים כמהפך תפיסתי מה שמעיד על היקף השינוי. נראה כי המפגש הישיר עם בני נוער עם מוגבלות כחלק מהתוכנית השפיע טוב יותר מכל הסבר או הדרכה לבעלי תפקידים ולבני הנוער המעורבים. היבט זה עולה בקנה אחד עם טענת מנהלי התוכנית כי שינוי משמעותי בתפיסות ועמדות נוצר כתוצאה מהיכרות בלתי אמצעית עם נוער עם מוגבלות. בנוסף, התוכנית הצליחה להפחית במידת ההשפעה והרלוונטיות שלה אף מראיינים שצינו כי עוד טרם התוכנית החזיקו בתפיסות ובעמדות חיוביות, התומכות בהתנדבות של בני נוער עם מוגבלות.

"בנקודות שזה נגע זה האיר" - ביטוי זה שנטבע על ידי אחד מרכזי התוכנית מתאר את השינוי התפיסתי בתמצית: ההשפעה היא גדולה בנקודות שהתוכנית הצליחה להגיע אליהם; היא הביאה מאור ושינוי בעיקר למי שלא היה מודע וחשוף לתרומה האפשרית של בני נוער עם מוגבלות. אך היו אלה נקודות התערבות מעטות מידי שראוי להרחיב לעתיד לבוא.

יחד עם זאת, וכפי שגם ציינו מנהלי התוכנית, תפיסות ועמדות מקובעות של מגוון גורמים (בעלי תפקידים ברשויות המקומיות, צוותי חינוך, מקומות התנדבות וכו') בנוגע ליכולותיהם של בני נוער עם מוגבלות, מהוות חסם להתנדבות של נוער זה. למעשה אלו קשורים באלו, יש צורך בתפיסות ובעמדות שיאפשרו ויפתחו את הדלת להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות וכאשר ההתנדבות תצא לפועל, היא תשפיע על תפיסות ועמדות של אנשים נוספים.

המלצה: לנוכח חשיבותה, השפעתה ותרומתה של התוכנית בהיבט של שינוי עמדות ותפיסות, מומלץ להמשיך לעשות שימוש בתשתית שיצרה התוכנית ולהשקיע בהפצתה לקהלי יעד נוספים ובהיקף גדול יותר מכפי שהיה בתקופת הפיילוט. כמו כן, יש להמשיך ולעמול על שינוי תפיסות ועמדות של מגוון הגורמים (בין אם באמצעות סיפורי הצלחה, מחקרים וכו"ב) על מנת שאלו "יפתחו את הדלת" להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות.

∴ גיוס, רתימה ומחויבות – מסתמן כי אחד האתגרים המשמעותיים שניצבו, הן בפני המובילות הרשותיות והן בפני המפקחות הארציות במשרד החינוך, הוא רתימת שותפים וגורמים נוספים (בין אם ברמת הרשויות ומטה ובין אם ברמת צוותי החינוך והתלמידים) לקידום התוכנית, ביסוסה והרחבתה. כמו כן, אחת מן המובילות הרשותיות ציינה את המשמעות והחשיבות הרבה שיש לרתימת ראש הרשות לקידום התוכנית. בדומה לכך, ציינו מנהלי התוכנית כי חסרה להם מחויבות של גורמים מובילים בכל רמה וכי גם במקומות בהם לא היה קושי לגייס, האתגרים היו חוסר הפניות, אי-הקצאת תקנים לבעלי תפקידים ברמות השונות לשם קידום התוכנית והעובדה שהתוכנית "לשם שינוי" לא הייתה במקום משמעותי בסדר העדיפויות של הגורמים ובעלי התפקידים בכל רמה (ממשרדי הממשלה, רשויות ועד רמת ביה"ס וכיו"ב). למעשה, ניתן לומר כי מלבד רצון ישנו צורך במחויבות והחלטה להתפנות לנושא, להגדיר אותו בתוך סדר העדיפויות ולהקצות תקן / אחוזי משרה לטובת הדבר. כמו כן, יש לציין כי במסגרת דוח זה עלה כי במקומות בהם ביה"ס, הצוות והתלמידים היו מגויסים ומחויבים לתוכנית, ניתן היה לראות הצלחות ותרומה משמעותית יותר של התוכנית. כפי הנראה, רתימה, גיוס ויצירת מחויבות לתוכנית (המתבטאת גם בפניות, הקצאת תקן והגדרת התוכנית בתוך סדר העדיפויות) הן אבני דרך חיוניות בדרך לקידומה, הרחבתה והצלחתה של התוכנית. ייתכן כי בחלק מן המקרים, קודם לטיפול בהיבטים אלו (גיוס, רתימה ומחויבות), יש צורך בשינוי תפיסות ועמדות של מגוון הגורמים ברמות השונות.

המלצה: בהמשך להמלצה העוסקת בשינוי תפיסות ועמדות של מגוון הגורמים, יש לחתור להכנסת נושא ההתנדבות של נוער עם מוגבלות לסדר העדיפויות של הגורמים השונים, החל ברמת משרדי הממשלה, משרד החינוך, הרווחה, וכלה ברמת ביה"ס וצוותי חינוך. כמו כן, שינוי סדרי העדיפויות צריך להיות מגובה בהקצאת תקנים בהתאם ובפניות של בעלי תפקידים ברמות השונות לקידום התוכנית.

∴ הכנה, הכשרה וכלים – ניכר כי ההכנה, ההכשרה והכלים שקיבלו המובילות הרשותיות ורכזי ההתנדבות במסגרת התוכנית היו משמעותיים וחיוניים לעבודתם ותרמו להצלחת התוכנית. כמו כן, עלה בבירור כי ישנה חשיבות רבה להכנה, הכשרה והסברים לפני תחילת פעילות ההתנדבות, הן לבני נוער עם מוגבלות, הן לבני נוער ללא מוגבלות ואף למוטבי ההתנדבות וכי במקרים בהם הייתה הכנה טובה ומספקת, היה לכך ערך רב להצלחת התוכנית. בארגון / מקום בו לא הייתה הכנה והכשרה מספקת, היווה הדבר קושי ומכשול. נראה כי ההכנה וההכשרה במסגרת התוכנית "לשם שינוי" היא רכיב מרכזי וחיוני בתוכנית. עוד בהקשר של הכשרה, ציינו מנהלי התוכנית כי נאלצו לקיים הכשרה, לצוותים חינוכיים שנחשפו לראשונה לבני נוער עם מוגבלות, בנושא "מה זה בכלל תלמידים עם מוגבלות" כדי להתמודד עם החשש הגדול שהביעו צוותים אלו מעיסוק בתחום. עוד טענו מנהלי התוכנית כי הכשרה זו מהווה התרחקות מליבת התוכנית.

המלצה: מומלץ להתייחס לרכיב זה כאל רכיב מרכזי ומשמעותי ביותר בתוכנית ולא להתפשר עליו, גם במידה וישנם אילוצים ב"שטח". באשר להכשרה לצוותים חינוכיים בנושא תלמידים עם מוגבלות, ייתכן וצריך לראות הכשרה זו, במקומות בהם היא נדרשת, כשלב מקדים וחיוני להכנה ולהכשרה של צוותים אלו, המספק ומנגיש ידע בסיסי, חשוב וחסר לצוותים חינוכיים. ייתכן, כי דווקא בסיס הידע הזה יכול לסייע לצוותים חינוכיים לפתח חשיבה עצמאית ויצירתית בתחום של התנדבות בני נוער עם מוגבלות ולמנוע שיתוק, או קיבעון, בכל הקשור לעיסוק בתחום.

∴ חיבורים ומעורבות בין בעלי תפקידים שונים – מסתמן כי החיבורים בין בעלי התפקידים השונים, מעורבותם בשלבי התוכנית השונים ושיתופי פעולה, סייעו להצלחת התוכנית. דוגמאות לכך, שעלו בדוח זה, הן התפקיד המשמעותי שמילאו המובילות הרשותיות עבור הצוות החינוכי והמעורבות המקדמת והמועילה של הצוות החינוכי בעבודת רכזי ההתנדבות (או המנהלים בארגון) ושיתוף הפעולה ביניהם. כפי הנראה, מעורבות ושיתופי פעולה בין בעלי התפקידים השונים מגבירים את סיכויי ההצלחה של התוכנית ומכאן גם חשיבותם.

המלצה: מומלץ לטפח חיבורים ומעורבות מסוג זה ואף למסדם במסגרת התוכנית.

∴ תרומת התוכנית לבני נוער עם מוגבלות – ניכר כי השתתפות בפעילות ההתנדבות היא חוויה חיובית ומשמעותית עבור בני נוער עם מוגבלות וכי הם נתרמים ממנה במגוון אופנים: פיתוח וחיזוק תחושת המסוגלות, חווית הצלחה, הנאה, תחושת סיפוק וערך, שייכות והעצמה, התפתחות והתקדמות ברמה האישית והחברתית. כפי שניתן לראות לאורך דוח זה, ערכה של תרומה זו רב מאד. יחד עם זאת, אחד החסמים להתנדבות של בני נוער עם מוגבלות הוא ביטחון עצמי ודימוי עצמי נמוך. חסם דומה צוין גם במסגרת קבוצת המיקוד עם מנהלי התוכנית.

המלצה: לנוכח השפעתה ותרומתה של התוכנית בהיבט הנ"ל, מומלץ להמשיך לעשות שימוש בתשתית שיצרה התוכנית ולהשקיע בהפצתה לקהלי יעד נוספים ובהיקף גדול יותר מכפי שהיה בתקופת הפיילוט. כמו כן, מומלץ לבחון מהן הדרכים הטובות ביותר לטיפול בחסם שצוין (ביטחון עצמי נמוך והאופן שבו תופסים בני נוער עם מוגבלות את עצמם) ולתת לכך משקל, אולי כשלב מקדים להכנה ולהכשרה שבני נוער עם מוגבלות מקבלים לפני תחילת פעילות ההתנדבות.

∴ אווירה בהתנדבות ורצון להמשיך בה – הן בני נוער עם מוגבלות והן בני נוער ללא מוגבלות העידו כי האווירה במסגרת ההתנדבות הייתה טובה, אוהדת ומכבדת. כמו כן, בני הנוער, עם וללא מוגבלות, הביעו רצון להמשיך להתנדב באותם המקומות, גם לאחר השלמת הנדרש במסגרת תוכנית המעורבות החברתית. נתונים אלו, כפי הנראה, מעידים על הצלחת התוכנית "לשם שינוי", בין השאר, בהיבטים של התאמה ושיבוץ מיטבי של בני הנוער להתנדבות, כמו גם, ליווי וניהול פעילות ההתנדבות בצורה נכונה וטובה ע"י הצוותים החינוכיים ורכזי ההתנדבות (או המנהלים בארגון). עוד עלה בהקשר להתאמה ושיבוץ, כי כאשר מתקיימים בחירה של בני הנוער, שיתופם וקשב לרצונותיהם, באשר לפעילות ההתנדבות, גוברים סיכויי ההצלחה של התוכנית. נראה כי התאמה ושיבוץ מיטבי של בני הנוער להתנדבות, תוך שיתופם וקשב לרצונותיהם, מהווים גורם בסיסי וקריטי להצלחת התוכנית.

המלצה: מומלץ להמשיך ולהשקיע בהתאמה ושיבוץ מיטבי של בני הנוער להתנדבות, תוך הקפדה ללא פשרות על אפשרות הבחירה של בני הנוער, שיתופם וקשב לרצונותיהם, באשר למקום ופעילות ההתנדבות. מומלץ להשתמש בשאלון.

∴ שונות בין רשויות הפיילוט – ניכר כי קיימת שונות בין רשויות הפיילוט בהקשר להנעת תהליכים משמעותיים במסגרת התוכנית "לשם שינוי". נקודה זו עלתה גם ע"י מנהלי התוכנית שציינו כי הייתה שונות מאד גדולה בין רשויות הפיילוט מבחינת מבנה ארגוני, חלוקת סמכויות, פוליטיקה פנימית ומשתנים נוספים המקשים על השימוש במודל עבודה אחיד. נוסף על כך, ציינו מנהלי התוכנית, כי ברוב רשויות הפיילוט לא הוגדר (גם ברמת חלקיות המשרה / תקן) בעל תפקיד ברשות האמון על טיפול וקידום התחום כחלק מתפקידו.

המלצה: מומלץ לחתור למצב בו בכל רשות מוגדר בעל תפקיד האמון על טיפול וקידום התחום כחלק מתפקידו ומוגדרת חלקיות המשרה / תקן המוקצה לכך.

∴ הנגשה – מסתמן כי לעיתים, הן בעלי התפקידים השונים והן בני נוער עם מוגבלות, ניצבו בפני קשיים וחסמים שעיקרם הוא הנגשה. בהקשר לכך צוין האתגר שבהתאמת והנגשת מקומות התנדבות לנוער עם מוגבלות, קושי בגיוס והשגת תקציבים לטובת העניין (כולל תקציבים להסעות וכיו"ב), כמו גם, מצבים של ציוד חסר. בהיבט זה ציינו מנהלי התוכנית כי השקיעו לא מעט במטרה לקדם שינוי תפיסתי והבנה שהרבה התאמות אינן דורשות כסף או זמן אלא גישה – בירור עם המתנדב מהם התנאים להם הוא זקוק כדי לתפקד בצורה מיטבית ומה הדברים שמפריעים או עלולים להפריע לו. ברוב המקרים, ציינו מנהלי התוכנית, אין צורך בהתאמות פיזיות משמעותיות במקום ההתנדבות (כדוגמת רמפה).

המלצה: מומלץ להמשיך ולהשקיע בקידום שינוי תפיסתי והבנה שחלק מן ההתאמות אינן דורשות כסף אלא גישה ויחד עם זאת, ייתכן וכדאי להקצות יותר משאבים ותקציבים לעניין, במטרה להקל, לפחות בחלק מן המקרים, ובוודאי בסיטואציות בהן נדרש מימון להסעה, על הגורמים המקדמים התנדבות של בני נוער עם מוגבלות.

∴ מיתוג ובידול – מסתמן כי קיימת אי-בהירות מסוימת, בקרב חלק מבעלי התפקידים בשטח, בנוגע לתפקידה ומקומה של התוכנית "לשם שינוי", כמו גם, חוסר הבחנה בין התנדבות במסגרת "לשם שינוי" לבין התנדבות של נוער עם מוגבלות במסגרת אחרת. גם מנהלי התוכנית התייחסו לסוגיות אלו וציינו כי, מיתוג התוכנית "לשם שינוי" יצר תפיסה בקרב הגורמים בשטח כי מדובר בתוכנית מבודלת ונפרדת מהתוכנית להתפתחות אישית ומעורבות חברתית במשרד החינוך והקשר של התוכנית למשרד החינוך לא היה ברור. עוד טענו מנהלי התוכנית כי צריך היה שמשרד החינוך יבהיר למי התוכנית שייכת, יחדד מה המקום של התוכנית "לשם שינוי" בתוך הקיים ומהן מטרותיה והערך המוסף שלה. המיתוג, תפיסת התוכנית כמבדלת ואי-הבהירות סביבה, הסבירו מנהלי התוכנית, יצרו התנגדויות לתוכנית שהשפיעו עליה עד לסוף תקופת הפיילוט.

המלצה: מומלץ להקפיד על בהירות סביב התוכנית, מקומה במסגרת הקיים, מטרותיה והערך המוסף שלה, לטובת כל בעלי התפקידים בשטח, ברשויות המקומיות ובכל דרג רלוונטי אחר.

רשימת המקורות

- ארנון, ל. (2013). התנדבות של אנשים עם מוגבלות: סקירת ספרות. ג'וינט ישראל-התנדבות. [קישור](#).
- בית איזי שפירא (2013). פארק חברים. [קישור](#).
- גולדפינגר, ר. (2012, אפריל 20). השואה היא גם שלנו. ערוץ 7. [קישור](#).
- הדר, ל. (2010). התנדבות ככלי להעצמת בני נוער בסיכון. *מניתוק לשילוב*, 16, 43-59.
- ורנר, ש. (2016). השירות הצבאי של אנשים עם מוגבלות שכלית: השפעתו על איכות החיים של הפרט והוריו ועל עמדות הסביבה כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית. דו"ח מחקר לקרן שלם. [קישור](#).
- מור, ש., זיו, נ., קנטר, א., איכנגרין, א. ומזרחי, נ. (עורכים) (2016). *לימודי מוגבלות: מקראה*. הוצאת מכון ואן ליר, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- חסקי-לוונטל, ד., הנדיף, פ. וכנען, ר. (2011). התנדבות סטודנטים בישראל בפרספקטיבה משווה: מנבאים, מניעים, תגמולים והשפעתם על מוסדות החינוך. *בטחון סוציאלי*, 79, 141-163.
- מונק, מ. וקליבנסקי, ח. (2009). *שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים בצופים: דוח*. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי. [קישור](#).
- מילשטיין, א. וריבקיין, ד. (2013). *שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים בבתי-ספר רגילים: קידום השילוב ויצירת תרבות בית ספרית משלבת*. ירושלים: מאיירס-ג'וינט - מכון ברוקדייל. [קישור](#).
- פישר, א. (1999). הקשר בין תחושת העצמה לבין התנדבות ומעורבות בקהילה בקרב בני נוער. עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.
- קוליק, ל. (2006). חוויית ההתנדבות ומשאבי ההתנדבות בקרב נשים בשירותי הרווחה: ניתוח משווה על פי תקופות חיים. *בטחון סוציאלי*, 72, 77-104.
- קליבנסקי, ח. (2009). "רוצים את הילד": מעורבות הורים שילדיהם משולבים בתנועת נוער, שביעות רצונם ועמדותיהם בנושא השילוב. *מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, 30, 57-81.
- שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני - תאוריה ויישום. רמות: אוניברסיטת תל-אביב.
- תנועת הצופים. (2013). שנינו שווים - שנינו צופים: צופי צמי"ד - שילוב ילדים ונוער בעלי צרכים מיוחדים. תל-אביב: תנועת הצופים. [קישור](#).
- Andrews, J. (2005). Wheeling uphill? Reflections of practical and methodological difficulties encountered in researching the experiences of disabled volunteers. *Disability & Society*, 20(2), 201-212.
- Boeck, T., Makadia, N., Johnson, C., Cadogan, N., Salim, H., & Cushing, J. (2009). *The impact of volunteering on social capital and community cohesion*. UK: Youth Action Research.
- Bruce, L. (2006). Count me in: People with a disability keen to volunteer. *Australian Journal on Volunteering*, 11, 59-64.

- Choma, B. L., & Ochocka, J. (2005). Supported volunteering: A community approach for people with complex needs. *Journal on Developmental Disabilities*, 12(1), 1-18.
- Chow S, Shao J, & Wang H. (2008). *Sample size calculations in clinical research*, 2nd Ed. Chapman & Hall/CRC Biostatistics Series.
- Clary, E. G., Snyder, M., & Stukas, A. A. (1996). Volunteers' motivations: Findings from a national survey. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25, 485-505.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J., & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1516.
- Darling, L.L., & Stavole, R.D. (1992). Volunteers: The overlooked and undervalued asset. *The Journal of Volunteer Administration*, 11, 27-35.
- Edwards, B., Mooney, L., & Heald, C. (2001). Who is being served? The impact of student volunteering on local community organizations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 30(3), 444-461.
- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.-G., & Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*, 39, 175-191.
- Fichten, C. S., Schipper, F., & Cutler, N. (2005). Does Volunteering With Children Affect Attitudes Toward Adults With Disabilities? A Prospective Study of Unequal Contact. *Rehabilitation Psychology*, 50(2), 164.
- Graff, L.L. & Vedell, J. (2010). "It shouldn't be this difficult": The views of agencies and persons with disabilities on supported volunteering. *International Journal on Volunteer Administration*, 27(2).
- Haski-Leventhal, D., & Bar-Gal, D. (2008). The volunteer stages and transitions model: Organizational socialization of volunteers. *Human Relations*, 61(1), 67-102.
- Hall, E., & Wilton, R. (2011). Alternative spaces of work and inclusion for disabled people. *Disability & Society*, 26, 867-880.
- Itzhaky, H., & Schwartz, C. (1998). Empowering the disabled: A multidimensional approach. *International Journal of Rehabilitation Research*, 21(3), 301-310.
- Judge, T.A., Bono, J.E., Thoresen, C.J. (2003). The core self-evaluations scale: Development of a measure. *Person Psychology*, 56, 303-331.
- Kang, C., Handy, F., Hustinx, L., Cnaan, R.A., et al. (2011). What gives? cross-cultural differences in students' giving behavior. *The Social Science Journal*. 48(2), 283-294.

- Klingner, J., Vaughn, S., Schumn, J.S., Cohen, P., & Forgan, J.W. (1998). Inclusion or pull-out: Which do children prefer. *Journal of Learning Disabilities*, 31, 148-158.
- Lindsay, S. (2015). A scoping review of the experiences, benefits, and challenges involved in volunteer work among youth and young adults with a disability. *Disability & Rehabilitation*, 1-14.
- Lindsay, S., McDougall, C., Sanford, R. et al. (2015). Exploring employment readiness through mock job interview and role-play exercises: Comparing youth with physical disabilities to their typically developing peers. *Disability & Rehabilitation*, 37, 1651-1663.
- Marta, E., Manzi, C., Pozzi, M., & Vignoles, V. L. (2014). Identity and the theory of planned behavior: Predicting maintenance of volunteering after three years. *The Journal of Social Psychology*, 154(3), 198-207.
- Meinhard, A., Greenspan, I., Livingstone, P., & Paterson, J. (2006, November). *Client volunteering in organizations serving individuals with psychiatric disabilities*. The 35th annual conference of the Association for Research on Nonprofit Organizations and Voluntary Action (ARNOVA). Chicago, IL.
- Miller, K. D., Schleien, S. J., Rider, C., Hall, C., Roche, M., & Worsley, J. (2002). Inclusive volunteering: Benefits to participants and the community. *Therapeutic Recreation Journal*, 36, 247-259.
- Moore, C.W., & Allen, J.P. (1996). The effects of volunteering on the young volunteer. *The Journal of Primary Prevention*, 17, 231-258.
- Nichols, G., & Ralston, R. (2011). Social inclusion through volunteering: The legacy potential of the 2012 Olympic Games. *Sociology*, 45, 900-914.
- Officer, A., & Groce, N. E. (2009). Key concepts in disability. *The Lancet*, 374, 1795-1796.
- Osburn, J. (2006). An overview of social role valorization theory. *The SRV Journal*, 1, 4-13.
- Porterfield, S., & Winkler, A. (2007). Teen time use and parental education: Evidence from the CPS, MTF, and ATUS. *Monthly Labor Review*, 130, 37-56
- Primavera, J. (1999). The unintended consequences of volunteerism: Positive outcomes for those who serve. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 18, 125-140.
- Quinn, G., & Degener, T. (2002). The moral authority for change: Human rights values and the worldwide process of disability reform. Human Rights and Disability: The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability. New York, Geneva: United Nations, 9-18.
- Rimon-Greenspan, H. (2007). Disability politics in Israel: Civil society, advocacy, and contentious politics. *Disability Studies Quarterly*, 27(4). [Link](#).

- Roker, D., Player, K., & Coleman, J. (1998). Challenging the image: The involvement of young people with disabilities in volunteering and campaigning. *Disability & Society*, 13, 725–741.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Scheib, M., & Gray, S. (2010). Not just recipients of service: Including people with disabilities in volunteer abroad programs. *The International Journal of Volunteer Administration*, 27, 13-18
- Smedema, S.M., Morrison, B., Yaghmaian, R.A., Deangelis, J., & Aldrich, H. (2016). Psychometric validation of the Core Self-Evaluations Scale in people with spinal cord injury. *Disability and Rehabilitation*, 38, 889-896.
- Strauss, A., & Corbin, J.M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Stukas, A.A., Hoyer, R., Nicholson, M., Brown, K.M. & Aisbett, L. (2016). Motivations to volunteer and their associations with volunteers' well-being. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45(1) 112–132.
- Trembath, D., Balandin, S., Togher, L. et al. (2010). The experiences of adults with complex communication needs who volunteer. *Disability & Rehabilitation*, 32, 885-898.
- UN General Assembly. (2007, January 24). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* A/RES/61/106: Resolution. Available from: [Link](#).
- Vermillion, M., & Dodder, R.A. (2007). An examination of the Rosenberg Self-Esteem scale using collegiate wheelchair basketball student athletes. *Perceptual Motor Skills*, 104, 416-8.
- Ward, T., & Stewart, C. (2008). Putting human rights into practice with people with an intellectual disability. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 20, 297–311.
- Weinstein, L., Xie, X., & Cleanthous, C.C. (1995). Purpose in life, boredom, and volunteerism in a group of retirees. *Psychological Reports*, 76, 482.
- Werner, S. (2015). Athletes', parents' and siblings' experiences from the Special Olympics World Games. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 40, 167-178.
- White, G.W., Simpson, J.L., Gonda, C., Ravesloot, C., & Coble, Z. (2010). Moving from independence to interdependence: a conceptual model for better understanding community participation of centers for independent living consumers. *Journal of Disability Policy Studies*, 4, 233–240.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 215-240.
- Wilson, J. (2012). Volunteerism research: A review essay. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(2), 176-212.

נספחים

נספח א: טופס תיאור התנדבות

מורה יקר/ה / מובילה רשותית יקרה
שלום רב,

טופס תיאור ההתנדבות מגדיר את מאפייני ההתנדבות והתפקידים הקיימים במסגרת מקומות ההתנדבות השונים שבתחום אחריותך.

לטופס מספר מטרות:

- א. קבלת תמונת מצב מאורגנת ועדכנית על מקומות ההתנדבות והתפקידים הקיימים בהם.
- ב. לסייע לך בהתאמה מיטבית של התנדבות ותפקיד לכל תלמיד משתתף.
- ג. בהיבט המחקרי, מטרת הטופס לספק תמונה בנוגע להיצע ולמגוון מקומות ההתנדבות ולתפקידים ולבחון אילו מקומות התנדבות ותפקידים סיפקו חווית התנדבות משמעותית לתלמידים המשתתפים בתוכנית.

את הטופס יש למלא עבור כל מקום התנדבות ברשות בנפרד. אנו מבקשים להעביר העתק של הטופס לצוות המחקר.

בכל שאלה בנוגע לטופס ניתן לפנות אל יוסי פריאר-דרור [חוקר שותף, מחקר הערכה מלווה לתוכנית לשם שינוי] בטלפון 052-3779392, או במייל yossif@mashav-research.com.

טופס תיאור התנדבות

1. שם הרשות: _____.
2. שם ממלאת הטופס: _____.
3. תאריך: ____ / ____ / ____.

פרטים אודות מקום ופעילות ההתנדבות

4. בתי הספר להם מיועדת ההתנדבות: _____, _____, _____, _____.
5. שם ההתנדבות: _____.
6. מיקום ההתנדבות (עיר / ישוב): _____.
7. שם הארגון / המסגרת בה מבוצעת ההתנדבות: _____.
8. משך ההתנדבות המתוכנן? (חודש ושנה): ____ / ____ - ____ / ____.
9. תדירות ההתנדבות: ____ (צייני מספר הפעמים בשבוע).
10. שעות ההתנדבות: ☐ שעות הלימודים ☐ לאחר הלימודים ☐ אחר (פרטי) _____.
11. אופי ההתנדבות: ☐ אישי ☐ קבוצתי: מס' מתנדבים בקבוצה ____ ☐ אחר (פרטי) _____.
12. אלו תפקידים קיימים עבור התלמידים במסגרת ההתנדבות:
 1. _____ 2. _____ 3. _____ 4. _____
 5. _____ 6. _____ 7. _____ 8. _____
13. האם יש לתלמידים בחירה בין התפקידים: ☐ כן ☐ לא
14. האם יש מלווה עבור כל תלמיד מטעם מקום ההתנדבות:
☐ מלווה אישי ☐ מלווה קבוצתי ☐ לא ☐ אחר (פרטי) _____.

! את החלק הבא יש למלא עבור כל תפקיד בנפרד.

פרטים אודות התפקיד [1]

1. שם התפקיד (בבקשה למלא בהתאם לתפקידים שצוינו בשאלה 12):
2. כמה תלמידים ניתן לקלוט בתפקיד: __.
3. מה נדרש מהתלמידים במסגרת התפקיד: _____

 _____.
4. במסגרת התפקיד, האם התלמידים המתנדבים באים במגע עם ממשקים נוספים (ניתן לסמן יותר מתשובה אחת): ☐ לא ☐ כן, בני נוער עם מוגבלות ממסגרת אחרת ☐ כן, בני נוער ללא מוגבלות ☐ כן, עובדים ממסגרת ההתנדבות ☐ כן, קהל / אנשים מבחוץ ☐ כן, אחר / נוסף (פרט) _____, _____, _____.
5. האם התפקיד מחייב עבודת צוות: ☐ לא ☐ כן
6. האם התפקיד נעשה תחת קורת גג (במבנה): ☐ לא ☐ כן
7. איזו מידה של תנועתיות נדרשת בתפקיד: ☐ ישיבה ☐ תנועתיות מועטה ☐ תנועתיות רבה
8. האם התפקיד כולל עבודה עם מחשב: ☐ לא ☐ כן
9. מהם היתרונות של התפקיד: _____
 _____.
10. מהם הקשיים או האתגרים הצפויים במסגרת התפקיד: _____
 _____.
11. האם ישנה הכשרה מוקדמת לתפקיד: ☐ לא ☐ כן, משך הכשרה: __ שעות. תיאור ההכשרה: _____
 _____.
12. האם יש מלווה בתפקיד מטעם מקום ההתנדבות: ☐ מלווה אישי ☐ מלווה קבוצתי ☐ לא ☐ אחר (פרט/י) _____.
13. במידה ויש מלווה, האם המלווה עבר הכשרה לליווי בני נוער עם מוגבלות: ☐ לא ☐ כן, (פרט/י) _____
 _____.
14. האם ישנם דברים נוספים במסגרת התפקיד שחשוב לתת עליהם את הדעת: _____
 _____.

נספח ב: שאלון התאמת תפקיד ההתנדבות ומוקד הפעילות

שאלון להתאמת תפקיד ההתנדבות ומוקד הפעילות

מורה יקר/ה שלום,

שאלון זה מועבר אליך במסגרת מחקר מלווה של תכנית 'לשם שינוי' - לעידוד התנדבות ומעורבות חברתית של בני נוער עם מוגבלות. המחקר בוחן את הגורמים המקדמים והמעכבים התנדבות של נוער עם מוגבלות, את הפעילות, את הכלים ואת דרכי העבודה המפותחים במסגרת התכנית. שיתוף הפעולה שלך במחקר יתרום להגדלת מאגר הידע ויאפשר הבנה מעמיקה יותר בתחום ושיפור הכלים המפותחים במסגרת התכנית.

מטרת שאלון זה היא ללמוד על הכוחות וההעדפות של התלמיד/ה המתנדב/ת אודות מקום ותפקיד ההתנדבות, על מנת לקדם התאמת התנדבות מיטבית ומשמעותית עבורו/ה.

את השאלון יש למלא אודות כל תלמיד/ה לקראת השתתפותו בתכנית.

חלק א' של השאלון ימלא על ידי המורה (ללא התלמיד) ופרטים נדרשים יושלמו, במידת הצורך, עם התלמיד. חלק ב' מיועד למילוי על ידי המורה בשיתוף התלמיד/ה.

מילוי השאלון אורך כ- 10 דקות. את השאלון המקורי יש לשמור, העתק של השאלון יועבר לצוות המחקר.

ניתן לפנות אל יוסי פריאר-דרור בכל שאלה בנוגע לשאלון [חוקר שותף, מחקר הערכה מלווה לתוכנית לשם שינוי] בטלפון 052-3779392, או במייל yossif@mashav-research.com.

שם המורה: _____ שם בית הספר: _____ ישוב: _____ תאריך: ____/____/____

חלק א: רקע אודות התלמיד

! חלק זה ניתן למלא ללא נוכחות התלמיד ולהשלים, במידת הצורך, עם התלמיד לאחר מכן.

פרטים אודות המשתתף/ת

שם משפחה: _____ שם פרטי: _____ ת.ז: ____/____/____
 טלפון: ____ - _____ סולארי: _____ - _____
 עיר / ישוב: _____ דוא"ל: _____
 גיל: ____ כיתה: _____
 ארץ לידה: _____ שנת עליה: _____
 מצב סוציו-אקונומי של המשפחה: ☐ גבוה ☐ בינוני ☐ נמוך
 בית ספר: ☐ חינוך מיוחד ☐ רגיל – שילוב יחידני ☐ רגיל – כיתה משולבת
 סוג כיתה: ☐ רגשית ☐ אוטיזם ☐ לקויות למידה ☐ הפרעות התנהגות ☐ לקויות שמיעה
☐ אחר (פרט) _____
 שפת דיבור עיקרית: ☐ עברית ☐ אחר [פרט] _____
 מגדר: ☐ נערה ☐ נער
 מגורים: ☐ עם ההורים ☐ הוסטל/פנימיה ☐ אחר [פרט] _____
 דת: ☐ יהודי ☐ מוסלמי ☐ נוצרי ☐ דרוזי ☐ אחר [פרט] _____
 דתיות: ☐ חילוני ☐ מסורתי ☐ דתי ☐ חרדי

פרטים אודות המוגבלות וההתאמות הנדרשות למשתתף

15. סוג המוגבלות (אפשר לסמן יותר מאפשרות אחת) ☐ לקות פיזית ☐ לקות ראייה ☐ לקות שמיעה
☐ לקות למידה ☐ מתמודד בבריאות הנפש ☐ לקות תקשורתית (אוטיזם) ☐ מוגבלות שכלית
☐ אחר [פרט/י] _____
16. שימוש בעזרים (אפשר לסמן יותר מאפשרות אחת) ☐ משקפים ☐ מכשיר שמיעה ☐ הליכון
☐ כיסא גלגלים ☐ לוח תקשורת ☐ אחר [פרט] _____
17. האם יש צורך בהנגשה או בהתאמות בסביבת ההתנדבות ואם כן אנא פרט מהן:

- ☐ נייזות _____
- ☐ התאמות בסביבת עבודה משרדית _____
- ☐ תקשורת _____
- ☐ הנגשה קוגניטיבית (פישוט לשוני) _____
- ☐ סייע / מלווה אישי _____
- ☐ התאמות נוספות _____

חלק ב: התאמת תפקיד ההתנדבות

- ! חלק זה יש למלא יחד עם התלמיד המשתתף.
1. אילו מקצועות אתה אוהב או מצליח בהם: _____ , _____ , _____ .
 2. מהם התחביבים או תחומי העניין שלך: _____ , _____ , _____ .
 3. האם התנסתה בעבודה במסגרת תכנית הכנה לתעסוקה או במסגרת עצמאית אחרת? ☐ לא ☐ כן [פרט] _____ .
 4. האם יש לך ניסיון קודם בהתנדבות: ☐ לא ☐ כן [פרט] _____ .
 5. האם אתה יודע כיצד להשתמש במחשב: ☐ לא ☐ כן [פרט] _____ .
 6. האם אתה מעדיף לעבוד בצוות: ☐ לא ☐ כן ☐ לא משנה
 7. האם אתה מעדיף לעבוד עם קהל: ☐ לא ☐ כן ☐ לא משנה
 8. מהו מיקום ההתנדבות המועדף: ☐ בחוץ ☐ בתוך מבנה ☐ לא משנה
 9. אלו גורמים עלולים להפריע בסביבת ההתנדבות (אפשר לסמן יותר מתשובה אחת): ☐ ריח ☐ רעש ☐ אבק ☐ תאורה ☐ לכלוך ☐ אחר [פרט] _____ .
 10. מהו אופן הניידות (תחבורה) השכיח שלך: ☐ פרטית ☐ ציבורית באופן עצמאי ☐ ציבורית עם ליווי ☐ הסעה מיוחדת
 11. מהי מידת ההתמצאות בסביבה חדשה: ☐ עצמאי ☐ עזרה בפעמים הראשונות ☐ ליווי צמוד באופן קבוע
 12. מהו אופי התנועתיות המועדף עליך: ☐ ישיבה ☐ עמידה ☐ תנועתיות רבה ☐ הפעלת כוח או מאמץ פיסי ☐ לא משנה ☐ אחר [פרט] _____ .
 13. מהי מידת הגיוון המועדפת עליך: ☐ משימות שונות ומגוונות ☐ משימות החוזרות על עצמן ☐ לא משנה
 14. האם תעדיף תפקיד הכולל אחד או יותר מהדברים הבאים: ☐ שימוש בטכנולוגיה ☐ מוטוריקה עדינה ודיוק ☐ שימוש בטלפון ☐ אחר [פרט] _____ .
 15. תאר לי את מקום ההתנדבות האידיאלי מבחינתך, היכן זה? מה היית עושה בהתנדבות?

 16. אלו כישורים, כוחות, או דברים חיוביים מאפיינים אותך אשר יכולים לעזור לך בהתנדבות?

17. מהן הציפיות שלך מההתנדבות? מה היית רוצה לקבל מההתנדבות?

18. מה עוד חשוב לדעת עליך שיעזור לי להציע ולהתאים לך התנדבות מתאימה?

תודה רבה לך, התשובות שלך יעזרו לי למצוא לך התנדבות מתאימה

הערות המורה:

נספח ג: שאלון איכות, תרומה ושביעות רצון מההתנדבות

שאלון על התנדבות לנוער מתנדב

תלמיד יקר,

אנו עורכים מחקר על התנדבות ומעורבות חברתית של בני נוער עם מוגבלות ומבקשים ממך להשתתף במחקר על ידי מילוי שאלון. זכותך להחליט האם אתה מסכים להשתתף במחקר או שלא.

חשוב לנו שתדע/י מספר דברים לפני שאת/ה מתחיל במילוי השאלון:

- (1) מילוי השאלון ייקח כ- 10 דקות.
- (2) השאלון מיועד גם לבנים וגם לבנות
- (3) התשובות שתיתן יישארו סודיות, כלומר לא נעביר אותן לאף אחד, גם לא למורה שלך או לתלמידים אחרים.
- (4) השאלון הוא אנונימי, כלומר לא תכתוב/י את שמך ואנחנו לא נדע מי את/ה.
- (5) אין תשובות נכונות ולא נכונות, אבל חשוב לנו לשמוע את הדעה האישית שלך. בבקשה נסה לענות באופן מדויק כמה שאפשר.
- (6) בשאלון אנחנו משתמשים במילה "התנדבות". הכוונה שלנו היא לכל פעילות מעורבות חברתית או מחויבות אישית שאתה משתתף בה במסגרת בית הספר.

ניתן לפנות אל החוקר יוסי פריאר-דרור בכל שאלה שיש לך בטלפון 052-3779392, או במייל

yossif@mashav-research.com

תאריך: ____/____/____

תודה רבה!

פרטים כלליים

באיזה מקום התנדבת?: _____

מהו התפקיד שביצעת?: _____

האם התנדבת במסגרת תכנית 'לשם שינוי': כן / לא

לאורך כמה זמן התנדבת (בחודשים): __ __ חודשים.

כמה שעות התנדבת בכל חודש: __ __ שעות בחודש.

בבקשה השב על ההיגדים הבאים

1 – כלל לא, 2 – במידה מועטה, 3 – במידה בינונית, 4 – במידה רבה, 5 – במידה רבה מאוד

היגד תשובות	כלל לא 1	במידה מועטה 2	במידה בינונית 3	במידה רבה 4	רבה מאוד 5
באיזו מידה אתה שבע רצון מההתנדבות באופן כללי	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה ההתנדבות הייתה לך מעניינת	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה ההתנדבות הייתה לך מאתגרת	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה ההתנדבות הייתה לך מגוונת (עשית דברים שונים במהלך ההתנדבות)	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה למדת דברים חדשים במהלך ההתנדבות	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה הצלחת לבטא את הדברים שאתה טוב בהם במהלך ההתנדבות	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה הדברים שעשית בהתנדבות היו בחירה שלך	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה הרגשת שההתנדבות שלך תורמת לאנשים אחרים	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה הרגשת שההתנדבות תורמת לך	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה הסבירו לך מה אתה צריך לעשות בהתנדבות	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה הרגשת חלק מכולם במהלך ההתנדבות	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה אתה מרוצה מהיחס של הצוות המלווה במקום ההתנדבות	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה אתה מרוצה מהיחס של מתנדבים אחרים אליך	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה אהבת את מקום ההתנדבות	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה תמליץ על מקום ההתנדבות הזה לחברים שלך	①	②	③	④	⑤
באיזו מידה תמליץ על סוג ההתנדבות הזו לחברים שלך	①	②	③	④	⑤

עכשיו יש לנו כמה שאלות שחשוב לנו מאוד לשמוע את דעתך עליהם בצורה מפורטת.

באילו דברים שאתה טוב בהם הצלחת להשתמש במהלך ההתנדבות?

- _____
- _____
- _____

באילו דברים שאתה טוב בהם לא הצלחת להשתמש במהלך ההתנדבות?

- _____
- _____
- _____

מה אפשר לעשות כדי שתצליח להשתמש יותר טוב בדברים שאתה טוב בהם במהלך ההתנדבות?

- _____
- _____
- _____

אלו ציפיות שהיו לך מההתנדבות התממשו? איך?

- _____
- _____
- _____

אלו ציפיות שהיו לך מההתנדבות לא התממשו? מה אפשר לעשות כדי לשנות את זה?

- _____
- _____
- _____

האם היית רוצה להגיד לנו עוד משהו שקשור להתנדבות שלך?

- _____
- _____
- _____

תודה על שיתוף הפעולה!